

Economische verkenning 2009

Hoe vitaal is de Deventer economie?

Economische verkenning 2009

Hoe vitaal is de Deventer economie?
april 2009

Colofon

Uitgave : Eenheid Strategische Ontwikkeling, Kennis & Verkenning (SO/KV) / Eenheid Ruimte & Samenleving, Ruimte & Economie (RS/RE)
Naam : D. Harmsen en J. Barink (beiden SO/KV), B. de Brouwer en B. Doets (beiden RS/RE)
Telefoonnummer : (0570) 693401
Mail : d.harmsen@deventer.nl
www.deventerkennisnet.nl

Samenvatting

Tot medio 2008 was er nog niet veel aan de hand en was er nog sprake van een behoorlijke economische groei. Een hoge inflatie, oplopende lonen en hoge brandstof- en grondstofprijzen wezen op oplopende oververhitting en daarmee op een naderende economische stagnatie. In de tweede helft van 2008 sloeg de financiële crisis over naar de reële economie en was er in een aantal sectoren sprake van een complete stand still. Hierdoor kwamen weer andere toeleverende sectoren in de problemen en de economische crisis – ook wel aangeduid als kredietcrisis – was een feit.

Op dit scharnierpunt van substantiële economische groei naar een naderende economische recessie is de eerste economische verkenning van Deventer tot stand gekomen. Daarbij zijn thema's als economische performance, arbeidsmarkt, kennis en innovatie en ruimte voor ondernemen op een rij gezet. Gezien het door de kredietcrisis plots veranderde economische tij, is er begin 2009 voor gekozen om de reeds in beeld gebrachte cijfers waar mogelijk te verrijken met nieuw beschikbaar gekomen data. Echter, de in de zomer van 2008 ingezette economische neergang komt in het merendeel van de meest recente cijfers nog niet naar voren. Derhalve blijft het ook aan het begin van het tweede kwartaal van 2009 vaak nog koffiedik kijken wat de precieze gevolgen van de kredietcrisis voor de Deventer economie zijn.

Niettemin biedt de economische verkenning een omvangrijk overzicht hoe de Deventer economie in elkaar steekt. Juist op momenten als deze is het van groot belang te weten hoe je er als gemeente voorstaat. Hoe is het gesteld met de economische vitaliteit. Kunnen we tegen een stootje? Zijn de juiste randvoorwaarden aanwezig om te kunnen accelereren wanneer de mondiale economie zich weer opricht? Met andere woorden: hoe vitaal is de Deventer economie?

De economie van Deventer (hoofdstuk 3)

De afgelopen jaren bewoog de groei van de Deventer economie zich rond de landelijke groeivoet. Het ene jaar werden bovengemiddelde groeicijfers genoteerd en in andere jaren viel de groei lager uit. Over de gehele periode bezien ligt de groei in Deventer iets lager. De economische dalen zijn dieper dan dat de pieken hoog zijn.

De bijdrage van de regio Deventer aan de landelijke economie wordt daardoor langzaam kleiner. Het BRP van de regio bedroeg in 2006 € 3,5 miljard en was daarmee goed voor 0,73% van het landelijk totaal. Het Deventer bedrijfsleven is relatief sterk en bovendien in toenemende mate op het buitenland georiënteerd. De export groeide bovendien overwegend sneller dan in de rest van Nederland.

In 2008 telt Deventer bijna 45.000 banen, een groei van 900 ten opzichte van 2007, waarmee de groei van de werkgelegenheid sinds 2005 verder doorzet. Vergeleken met Nederland als geheel verliep de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen in Deventer tussen 2001 en 2005 wat onstuimiger, om vanaf 2005 weer redelijk in de pas te lopen. Het economische belang van het MKB voor Deventer is groot met tweederde van alle arbeidsplaatsen in de marktsector¹. Het grootbedrijf heeft in de afgelopen jaren een negatieve banenontwikkeling doorgemaakt. Deze werkgevers hebben behoorlijk veel last gehad van de economische dip in de periode 2003-2005. Daarnaast heeft het feit dat Deventer in de periode vanaf 2000 niet over substantiële ruimte op bedrijventerreinen voor uitbreiding of nieuwvestiging beschikte, een positieve ontwikkeling van het grootbedrijf in de weg gestaan.

---

¹ Afgezet tegen de totale werkgelegenheid in de gemeente – dus inclusief de non-profit sector – is het MKB goed voor 46% van de Deventer werkgelegenheid.

Wanneer gekeken wordt naar de productiestructuur, dan valt voor Deventer vooral het belang van de industrie op. In 2006 nam de Deventer industrie ruim 22% van het BRP voor zijn rekening en dit is aanzienlijk meer dan het landelijke aandeel van de sector (16,1%). Ook is het belang van de industrie voor de Deventer economie in de loop der jaren nauwelijks teruggelopen, dit in tegenstelling tot het landelijke beeld, waar er wel sprake is van een teruggang. Terwijl de sector als werkgever steeds meer aan belang inboet, is het aandeel in de productiestructuur nagenoeg gelijk gebleven. Dit kan waarschijnlijk verklaard worden door een sterke groei van de productiviteit in de sector in combinatie met een outsourcing van onder meer diensten en de verplaatsing van productie naar het buitenland. Het gewicht van de industrie voor de Deventer economie is door de grote multiplier nog aanzienlijk groter (iedere baan in de industrie veroorzaakt één baan in een andere sector)

Een andere belangrijke en bovendien sterk groeiende sector in Deventer is de zakelijke dienstverlening. De sector is niet alleen belangrijk voor de werkgelegenheid, zij genereert daarnaast ook veel toegevoegde waarde. Verder valt het grote gewicht van de zorgsector op in zowel werkgelegenheid als toegevoegde waarde. Twee sectoren die in Deventer duidelijk ondervertegenwoordigd zijn, zijn de financiële dienstensector en de transportsector. Ten slotte valt op dat het onderwijs in Deventer, in tegenstelling tot landelijk gedaald is, vooral door het verdwijnen van opleidingen en studierichtingen uit Deventer. De landbouw en de industrie in Deventer hebben gemiddeld een grotere groei van de toegevoegde waarde gerealiseerd dan in Nederland als geheel. Ditzelfde geldt voor de bouw, overheid en met name voor de financiële diensten. Maar er zijn ook enkele sectoren waar Deventer achterblijft qua groei. Meest opvallend is het sterk achterblijven van de transport- en communicatiesector. Verder valt op dat de quataire sector (met uitzondering van de overheid) achterblijft bij het landelijk gemiddelde.

De grootste sector in werkgelegenheidstermen is inmiddels de gezondheids- en welzijnszorg. Deze sector heeft de industrie, waar de afgelopen jaren honderden banen verloren zijn gegaan, van de eerste plaats verstoten. De industrie is daarmee qua omvang teruggelopen naar de derde plaats in de lijst van grote werkgevers. Tweede sector in omvang is de sector handel en reparatie en de zakelijke dienstverlening bezet de vierde plaats.

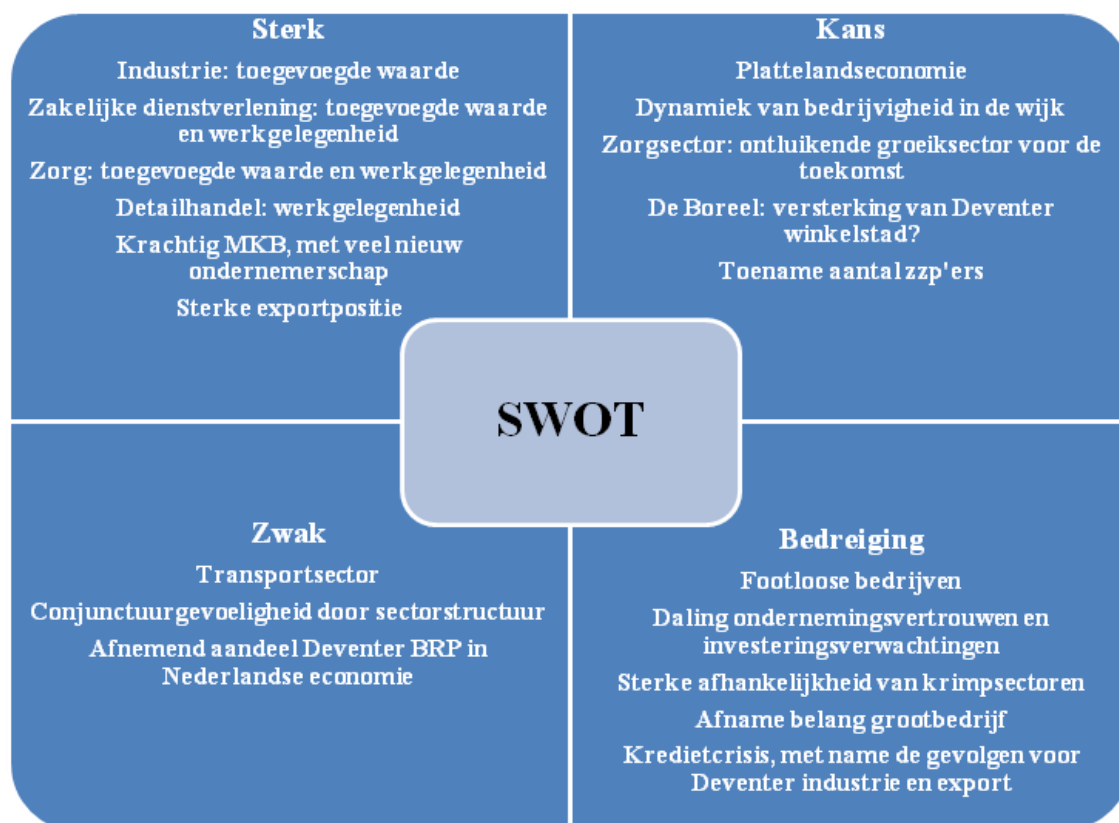
De BCG-matrix geeft overzichtelijk weer hoe de economie van Deventer is opgebouwd en of er sprake is van een gezonde economische structuur en de spreiding van de werkgelegenheid over grote en kleine sectoren, en kansrijke en minder kansrijke sectoren. Deventer beschikt nauwelijks over question marks, kleine groeisectoren met sterke potentie om uit te groeien tot een van de meer belangrijke pijlers onder de gemeentelijke economie. De stars, de groeiers met potentie, nemen 40% van de werkgelegenheid in Deventer voor hun rekening. De Deventer economie is in belangrijke mate afhankelijk van cashcows, sectoren die nu nog zeker van belang zijn voor de economie van Deventer maar die een krimp of gematigde groei laten zien. Het aantal dogs (kleine sectoren die krimpen) in Deventer is omvangrijk, maar qua werkgelegenheid is het aandeel beperkt..

Op het gebied van vrijetijdsbesteding heeft Deventer een nationaal sterke naam opgebouwd als evenementenstad. Maar de vrijetijdseconomie van de gemeente bestaat uit meer dan drie grote evenementen. In Deventer meet de vrijetijdseconomie ruim 1.900 banen.

Als winkelstad vervult Deventer naast een lokale ook een regionale functie. De regionale functie van Deventer staat echter onder druk. Kleinere plaatsen in de regio weten de lokale bewoners steeds beter aan zich te binden. Positief is dat in vergelijking met een aantal andere steden met een vergelijkbaar winkelvloer-oppervlak (wvo), het aantal bezoekers per 1.000 m² wvo in Deventer nog altijd hoog is en dat het aantal getelde passanten in de binnenstad in 2008 stevig in de lift zit. Daar komt bij dat Deventer recent is uitgeroepen tot 2e winkelstad van Nederland.

De zorgsector is van groot belang voor de Deventer economie. Inmiddels is het met 8.500 banen de grootste werkgever binnen de gemeente en het aantal banen neemt nog altijd sterk toe. Tussen 2001 en 2007 nam het aantal arbeidsplaatsen in Deventer toe met bijna 1.600 banen, hetgeen neerkomt op een groei van ruim 20%.

Figuur S1: SWOT-analyse economie van Deventer

Arbeidsmarkt (hoofdstuk 4)

Een goed functionerende arbeidsmarkt vormt een essentieel onderdeel van een concurrerend economisch klimaat. Immers, wanneer het beschikbare aanbod aan arbeidskrachten niet aansluit bij de bestaande vraag (dit wordt mismatch genoemd), dan stopt de economische ontwikkeling.

De potentiële Deventer beroepsbevolking telt 47.000 personen en dit aantal groeit nog steeds gestaag en bovengemiddeld. Zowel op gemeentelijk als landelijk niveau vergrijst en ontgroent de bevolking en dat vertaalt zich in een veranderende leeftijdsstructuur van de beroepsbevolking. In Deventer is de beroepsbevolking voor Nederlandse begrippen nog relatief jong. Het aandeel 45-plussers is in de gemeente 34%, landelijk is dat 38%.

Zowel wat betreft de bruto arbeidsparticipatie als de netto arbeidsparticipatie beweegt Deventer zich rond het landelijk gemiddelde. In 2008 lag de netto arbeidsparticipatie net iets boven het Nederlandse niveau, twee jaar daarvoor scoorde Deventer nog ondergemiddeld. De afgelopen tien jaar was er overwegend sprake van een verhoging van de deelname aan het arbeidsproces. Deze toename komt voor een belangrijk deel op het conto van leeftijdscategorie 55 tot 65 jaar. Om de transitie richting kenniseconomie goed te kunnen maken, is bepaald dat de netto participatiegraad minimaal 70% zou moeten bedragen. Dit is een van de belangrijkste Lissabondoelstellingen. In 2008 voldoet Deventer daar met 69% nagenoeg aan.

In de komende jaren zal de potentiële beroepsbevolking in Deventer door blijven groeien tot ruim 50.000 personen in 2025. Als ook de participatiegraad nog verder toeneemt zal de groei nog aanzienlijk hoger uitvallen. Landelijk wordt na 2011 een krimp ingezet.

Het aantal werklozen in Deventer bevond zich in 2002 op een historisch laag niveau, maar liep in de jaren daarna snel op. Vooral tussen 2003 en 2004 groeide het werklozenbestand hard. In 2005 en 2006 bereikte de werkloosheid het hoogtepunt, om na 2006 weer sterk af te nemen naar een kleine 3.700 personen in 2007. In 2008 zijn we weer aangekomen op het historisch

lage werkloosheidsniveau van 3.000 personen Het werkloosheidspercentage is min of meer gelijk aan het Nederlandse gemiddelde.

Deventer telt iets meer vrouwelijke dan mannelijke werklozen. Enkele jaren geleden waren de mannen nog in de meerderheid, maar na 2004 is het aandeel mannen geslonken. Net als bij beroepsbevolking is er bij de ontwikkeling van de leeftijdsopbouw van werklozen sprake van veroudering, inmiddels is het merendeel van de werklozen 40 jaar of ouder. Met name het aandeel van 15-24 jarigen liep in de afgelopen jaren sterk terug.

Naarmate het absorptievermogen van de economie verder toeneemt, groeit het aandeel langdurig werklozen binnen het totale bestand. Deze groep is overwegend moeilijker bemiddelbaar en komt ook in tijden van economische voorspoed lastig aan een baan. Medio 2008 zat ruim 60% van het Deventer werklozenbestand langer dan een jaar zonder baan.

In 2001 had ruim 60% van de werklozen maximaal basisonderwijs of v(m)bo genoten. Zeven jaar later vertegenwoordigt deze groep nog 56% van alle werklozen. Vooral het aandeel werklozen dat als hoogste opleiding basisonderwijs heeft, is in de loop der jaren flink gedaald.

Vanaf 2005 gaat het in Deventer jaarlijks om ruim 2.000 vacatures die via het CWI worden ingediend. In 2008 loopt het aantal nieuwe vacatures in Deventer weer iets terug, terwijl Nederland als geheel nog een lichte groei doormaakt. Het CWI beslaat ongeveer 30% van het totaal aantal vacatures in de gemeente. Het aantal fluctueert in enige mate van jaar op jaar. De vacaturegraad (het aantal vacatures als percentage van de beroepsbevolking is in Deventer ligt in 2008 met 4,1% iets hoger dan voor Nederland als geheel (3,7%). Dit duidt voor Deventer op een wat krappere arbeidsmarkt.

Figuur S2: SWOT-analyse Deventer arbeidsmarkt

Kennis en innovatie (hoofdstuk 5)

Het aandeel hoger opgeleiden (HBO en WO) is in Deventer groter dan landelijk. Deze groep heeft zowel landelijk als ook in Deventer een duidelijke groei doorgemaakt en het aandeel in de totale beroepsbevolking is aanzienlijk gestegen. Op dit moment is 40% van de werkzame beroepsbevolking in Deventer hoog opgeleid, acht procentpunten meer dan landelijk. De beroepsbevolking mag dan steeds hoger opgeleid zijn, nog altijd is er een aanzienlijke groep jongeren die de arbeidsmarkt betreedt zonder startkwalificatie. Van de 5.621 jongeren in de leeftijdscategorie van 18 tot 23 jaar die per 1 januari 2008 in Deventer wonen, beschikt 57%

(ruim 3.200) niet over een startkwalificatie. Binnen deze groep is 51% (ruim 1.600 jongeren) aan te merken als voortijdige schoolverlater.

Het aantal studenten in Deventer in de publieke opleidingen is de afgelopen jaren sterk gedaald. Tussen 2001 en 2008 slonk het studentenbestand met bijna 2.700 tot 8.860. Landelijk gezien gaan er daarentegen juist steeds meer mensen studeren. Voor deze afname is een aantal deelverklaringen aan te voeren. Ten eerste is in 2006 de hogeschool Larenstein in Deventer gesloten, waardoor er bijna 800 studenten minder in Deventer zijn. Daarnaast heeft ROC Aventus in het studiejaar 2004/2005 vrijwel al haar technische opleidingen naar de locatie in Apeldoorn verplaatst. Verder is de concurrentie vanuit andere HBO-instellingen toegenomen en zijn instellingen als Windesheim en de HAN gestart met enkele opleidingen die eerder in de regio alleen door Saxion werden aangeboden. Door een forse toename van het aantal inschrijvingen bij Saxion voor het studiejaar 2008/2009 (+10%) is de neergang van het aantal studenten gekeerd. Voor Deventer is er een sterke opwaartse trend op het gebied van privaat onderwijs gaande.

Bijna de helft van alle studenten in Deventer volgt een opleiding in de richting economie en management. Deze studie heeft in de loop van de jaren relatief weinig terrein prijs gegeven. Dat kan niet gezegd worden van de richting chemie, milieu en techniek. Het aantal studenten in deze richting is tussen 2001 en 2007 meer dan gehalveerd (dit omdat het ROC Aventus haar technische opleidingen naar Apeldoorn heeft verplaatst). Een richting die het goed doet en (bijna) ieder jaar meer studenten aan zich weet te binden, is de gezondheidszorg.

Het aandeel hightech en mediumtech werkgelegenheid in de industrie is een indicator voor innovatiekracht. In Deventer is nauwelijks hightech industrie gevestigd, landelijk gezien ligt het hightechgehalte van de industrie aanmerkelijk hoger. Zowel in Deventer als landelijk daalt het industriële aandeel in de werkgelegenheid gestaag en ook in de technologische industrie doet deze trend zich voor; het hightechsegment krimpt nog iets sterker dan de medium- en lowtechindustrie. Op de aanwezigheid van kennisdiensten scoort Deventer nog altijd goed. Bijna 19% van de totale werkgelegenheid in Deventer is terug te vinden in de kennisdiensten.

De creatieve sector is een belangrijke drager voor de Deventer economie. Door de transitie van produceren naar consumeren en beleven, wordt het belang van de creatieve sector alleen maar groter. De creatieve sector kan als vliegwiel dienen voor allerlei innovaties in andere bedrijfstakken. In vergelijking met het landelijke beeld is de creatieve sector in Deventer sterk vertegenwoordigd. In Nederland als geheel is de sector goed voor 3% van de werkgelegenheid en 6,7% van het aantal vestigingen (in Deventer zorgt de sector voor 4,6% van de werkgelegenheid en 8,5% van de vestigingen). Wat betreft de ontwikkeling steekt Deventer minder gunstig af ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Terwijl in Deventer de werkgelegenheid in de creatieve sector slonk, was er landelijk sprake van een lichte groei, waardoor het aandeel in de productiestructuur min of meer gelijk bleef.

De R&D uitgaven in Oost-Nederland bedragen in 2003 2,0% van het BRP. Dat is iets meer dan landelijk waar 1,9% van het BBP wordt geïnvesteerd in Research and Development. In Europees perspectief gooit de regio echter geen hoge ogen. Om de Lissabondoelstelling te kunnen realiseren is een aandeel van minimaal drie procent in het BRP gewenst en zowel de regio als Nederland als geheel zitten daar ver onder.

In Oost-Nederland neemt het bedrijfsleven in 2003 45% van de R&D uitgaven voor zijn rekening, tegenover 34% door universiteiten en 21% door researchinstellingen. Op landelijk niveau draagt het bedrijfsleven voor bijna 60% bij, terwijl de universiteiten en researchinstellingen goed zijn voor respectievelijk 28% en 15%. Vergeleken met de landelijke cijfers laat het bedrijfsleven in Oost-Nederland het afweten als het gaat om R&D uitgaven.

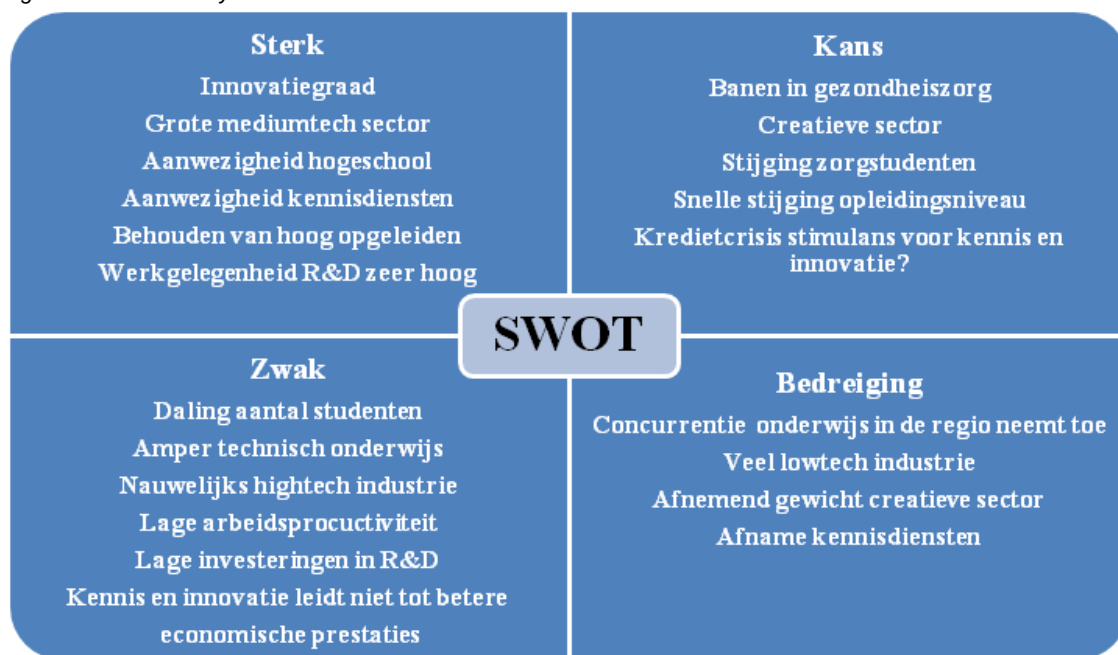
Deventer telt voor Nederlandse begrippen veel bedrijven waarin technologische en niet-technologische innovaties hebben plaatsgevonden en deze bedrijven tellen veel werkzame personen. Landelijk is circa 45% van de bedrijven innovatief, Deventer bevindt zich ruim boven dit gemiddelde.

De arbeidsproductiviteit ligt in de regio Deventer lager dan het landelijk gemiddelde. In Deventer bedroeg de toegevoegde waarde per arbeidsjaar in 2005 circa € 63.000,-, Nederland als geheel scoort met € 68.000,- aanmerkelijk hoger. Deventer heeft haar achterstand vooral te wijten aan de relatief lage toegevoegde waarde per arbeidsjaar bij enkele typen commerciële diensten. Wat betreft de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit doet het Deventer bedrijfsleven niet onder voor haar landelijke counterparts.

Op bijna alle kenniseconomie gerelateerde parameters scoort Deventer (ver) bovengemiddeld. Maar dit heeft zich in Deventer nog niet vertaald in betere economische prestaties. De arbeidsproductiviteit bevindt zich onder het landelijke niveau en de economische groei fluctueert rond de Nederlandse lijn, maar ligt er vaker onder dan boven, hetgeen resulteert in een benedengemiddelde groei.

Figuur S3: SWOT-analyse Kennis en innovatie in Deventer

Ruimte voor bedrijvigheid (hoofdstuk 6)

De totale voorraad bedrijventerrein in Deventer meet ongeveer 350 hectare, met in het algemeen een voldoende tot goede kwaliteit. De bedrijventerreinen zijn met ongeveer 17.500 arbeidsplaatsen een belangrijke werklocatie voor Deventer.

Deventer beschikt nauwelijks nog over direct uitgifbaar bedrijventerrein. Deventer kent weinig leegstand en heeft derhalve slechts een beperkt aanbod aan tweedehands bedrijfsruimte. Van dit aanbod is een groot deel kleinschalig van aard. In totaal is in Deventer circa 65 hectare bedrijventerrein in voorbereiding. Deze hectares komen voor 2015 op de markt. Belangrijkste toevoeging aan het Deventer aanbod betreft het Bedrijvenpark A1 met netto 52 hectare bedrijventerrein. Met dit nieuwe terrein creëert Deventer de mogelijkheid om een nieuwe stevige impuls te geven aan een toekomstgerichte versterking van de Deventer economie. Voor de periode na de uitgifte van Bedrijvenpark A1 heeft de gemeente Deventer geen hectaren bedrijventerrein meer in de pijplijn.

De behoefte aan hectaren bedrijventerrein is groot. Bij voldoende beschikbare hectaren uitgifbaar terrein zou Deventer zeker 5-10 hectaren per jaar kunnen uitgeven. Het aanbod is echter beperkt en dat heeft een drukkend effect op de te effectueren vraag. Door de schaarste zal de uitgifte in de komende jaren marginaal blijven. Ook voor de komende jaren is de behoefte van bedrijven aan uitbreidingsruimte groot, ook al zal de ontwikkeling in de komende decennia

afvlakken. Bij Transatlantic Market scenario bedraagt de vraag naar bedrijventerrein in Deventer 123 hectare in de periode 2006-2030.

Wanneer de behoefte aan hectaren bedrijventerrein wordt afgezet tegen de vraag, dan blijkt dat Deventer nu al een tekort kent en dat dit tekort in de komende jaren sterk zal oplopen. Wanneer naast het Bedrijvenpark A1 geen extra terrein in Deventer wordt ontwikkeld, dan ontstaat in het Transatlantic Market scenario (dit betekent een bovengemiddelde groei) een tekort 58 hectare. Na 2018 zal Deventer niet meer beschikken over uitgeefbaar aanbod en zullen ondernemingen moeten uitwijken naar regionaal bedrijvenpark Beekbergen. Gezien de economische situatie van dit moment is het evenwel erg onzeker hoe de vraag naar bedrijventerreinen zich zal ontwikkelen.

Al met al kan worden geconcludeerd dat er reeds zorgvuldig met de bestaande ruimte wordt omgesprongen en dat de aanleg van nieuwe terreinen de enige optie is om de vraag te kunnen accommoderen. Van een ijzeren voorraad (vijf keer de jaarlijkse uitgifte) is al jaren geen sprake meer. De ruimtewinst door revitalisering is beperkt en bovendien al voor een belangrijk deel opgesoupeerd, Deventer is inmiddels zo goed als klaar met herstructureren en de daaruit gerealiseerde ruimtewinst is reeds opnieuw uitgegeven. Er is beperkte leegstand. Voor Deventer betekent herstructurering geen alternatief voor de aanleg van nieuw terrein en er is dus sprake van een acuut probleem. Deventer kan het zich niet veroorloven extra vertraging op te lopen bij de aanleg van het terrein, wil het de economie van de stad geen blijvende schade aandoen.

Deventer ontwikkelt zich steeds meer tot een kantoorstad. Regionaal gezien kan de kantorenmarkt in Apeldoorn en Zwolle als de voornaamste concurrenten van Deventer worden beschouwd. Beide markten zijn ruim twee tot tweeënhalf keer groter dan Deventer en ook de dynamiek van opname en nieuwbouw is in deze steden aanzienlijk groter.

In 2008 heeft de totale kantorenvorraad van Deventer een totale omvang van circa 322.000 m². Het aanbod op 1 januari 2008 bedroeg circa 60.500 m², oftewel 18,8% van de totale voorraad. Dit is aanmerkelijk hoger dan de frictieleegstand, de leegstand van 5-6% die nodig is als smeerolie voor een goed functionerende kantorenmarkt. Wanneer het huidige kantorenprogramma met particuliere en gemeentelijke plannen wordt gerealiseerd en er geen bijsturing van het programma plaatsvindt, zal het aanbod de vraag zelfs in het maximum vraagscenario fors overstijgen (een overschot van 20.000 m² in 2020). Indien de vraag lager zal uitvallen, zal de mismatch tussen vraag en aanbod nog groter zijn. Vooral in de jaren 2010-2012 worden volgens het huidige programma veel meters kantoor aan de markt toegevoegd en met name in deze jaren ontstaat het overaanbod. Daarna ontwikkelen vraag en aanbod zich min of meer in gelijk tempo en volgt de vraag het aanbod op gepaste, maar niet langer oplopende afstand. Deze situatie zal zich alleen voordoen als ook daadwerkelijk al het geplande aanbod volgens prognose zal worden gerealiseerd.

De leegstand in het detailhandelsvestigingenbestand van Deventer komt in 2008 uit op bijna 32.000 m². Vooral het vertrek van Morres (12.500 m²) is hier debet aan. De hoge leegstand in de binnenstad is voor een belangrijk deel het gevolg van winkelruimten in de Boreel die ten tijde van de meting nog niet opgevuld waren.

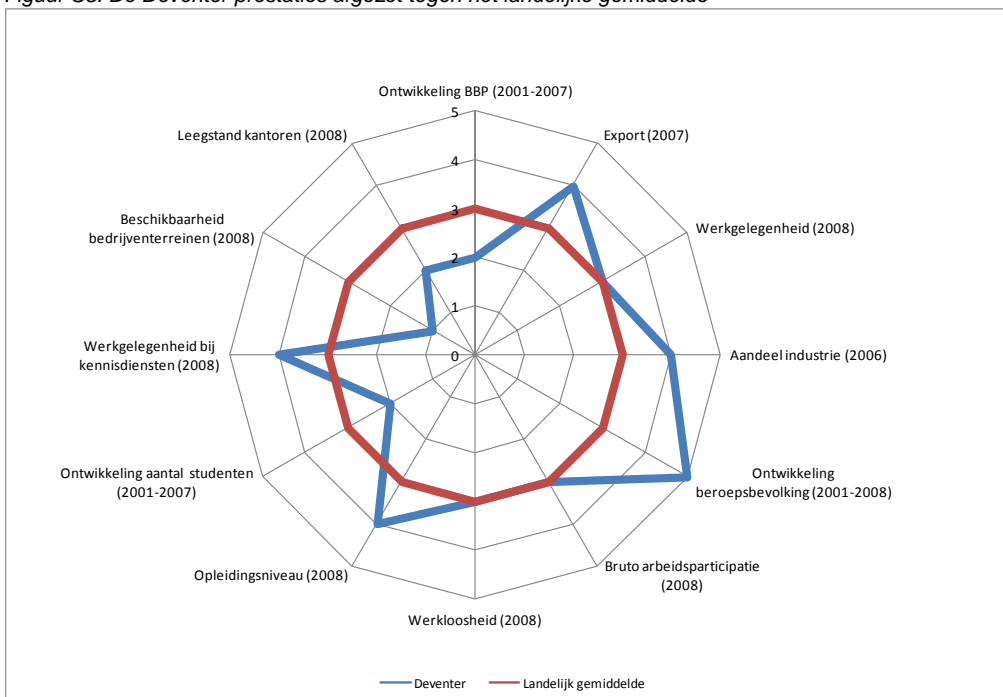
Figuur S4: SWOT-analyse Ruimte voor bedrijvigheid in Deventer

Tot besluit: de Deventer economie in landelijk perspectief

We besluiten de samenvatting door in de volgende figuur te illustreren hoe de Deventer economie er, afgezet tegen het landelijke beeld, voorstaat. Daartoe vergelijken we de prestaties van de Deventer economie aan de hand van enkele belangrijke indicatoren uit de Economische verkenning met het landelijke gemiddelde (waarde '3').

Figuur S5: De Deventer prestaties afgezet tegen het landelijke gemiddelde

Met dit overzicht van hoe de prestaties van de Deventer economie zich verhouden tot het landelijke economie, wordt in één figuur voor een aantal indicatoren inzichtelijk waar op dit moment de kracht van Deventer zit en wat haar kwetsbaarheden zijn. Maar door de kredietcrisis blijven het voorlopig onzekere tijden. Is het einde van de crisis nabij of staan we nog maar aan het begin van een vrije val? Wie zal het zeggen.

Inhoud

Samenvatting	1
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Doel en vraagstelling	11
1.3 Opzet en leeswijzer	12
2 De context van de Deventer economie	13
2.1 Conjunctuur	13
2.2 Trends en ontwikkelingen	14
3 De economie van Deventer	18
3.1 Economische dynamiek	18
3.2 Ontwikkeling van de economische structuur	25
3.3 Sectorale ontwikkelingen	31
3.4 Geografische ontwikkelingen	39
3.5 SWOT	48
4 Arbeidsmarkt	49
4.1 Beroepsbevolking	49
4.2 Werkloosheid	53
4.3 Vacatures	56
4.4 SWOT	58
5 Kennis en Innovatie	59
5.1 De lerende mens	59
5.2 Kennisintensiteit Deventer bedrijfsleven	62
5.3 Kennisinvesteringen	65
5.4 Innovatie in Deventer	66
5.5 SWOT	67
6 Ruimte voor bedrijvigheid	68
6.1 Vraag en aanbod bedrijventerreinen	68
6.2 Vraag en aanbod kantoorlocaties	71
6.3 Detailhandellocaties	75
6.4 SWOT	79
7 Economische benchmark Deventer	80
8 Begrippen/definities	87

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Om meer inzicht in de economische situatie van de gemeente Deventer te krijgen, is besloten tot het schrijven van een economische verkenning. Aan de hand van deze verkenning kijken we naar het functioneren van de Deventer economie, naar de kwaliteit van het vestigingsklimaat en welke ontwikkelingen er op de gemeente afkomen. We kijken hierbij naar het verleden, naar het heden, maar werpen ook een blik op de (nabije) toekomst. Hierdoor willen we meer inzicht krijgen in de zaken die op de korte termijn aandacht zullen vragen. Het is dus echt een korte termijn verkenning en bevat derhalve geen visionaire vergezichten.

Er zullen in de verkenning diverse thema's aan de orde komen om een zo goed mogelijk beeld van de economische situatie te krijgen. Er wordt in deze verkenning gekeken naar:

- De context van de Deventer economie;
- De economie van Deventer;
- Arbeidsmarkt;
- Kennis en Innovatie;
- Ruimte voor bedrijvigheid.

Daarnaast wordt een benchmark uitgevoerd, waarbij de prestaties en de kwaliteiten van Deventer aan de hand van een aantal parameters worden vergeleken met vergelijkbare of 'concurrerende' steden.

In het merendeel van de meest recente cijfers komt de in de zomer van 2008 ingezette economische neergang evenwel nog niet naar voren. Derhalve blijft het ook aan het begin van het tweede kwartaal van 2009 vaak nog koffiedik kijken wat de precieze gevolgen van de kredietcrisis voor de Deventer economie zijn. Niettemin biedt de economische verkenning een omvangrijk overzicht hoe de Deventer economie in elkaar steekt. Juist op momenten als deze is het van groot belang te weten hoe je er als gemeente voorstaat. Hoe is het gesteld met de economische vitaliteit. Kunnen we tegen een stootje? Zijn de juiste randvoorwaarden aanwezig om te kunnen accelereren wanneer de mondiale economie zich weer opricht? Met andere woorden: hoe vitaal is de Deventer economie?

1.2 Doel en vraagstelling

Het doel van deze verkenning is om inzicht te krijgen in de huidige economische stand van zaken van de gemeente Deventer en in de kwaliteit van enkele aspecten van het vestigingsklimaat. Deze inzichten maken duidelijk welke onderwerpen op de korte termijn om actie vragen. Op basis van de informatie die uit deze verkenning naar voren komt, is de gemeente in staat om haar interventies in de economie (op het niveau van ondernemers, bedrijven en netwerken) en op het niveau van het vestigingsklimaat (de factoren die bepalend zijn voor de attractiviteit van de stad als vestigingsplaats en die medebepalend zijn voor het presteren van bedrijven) aan te scherpen. Het doel van de verkenning is tevens een onderbouwing te geven voor het huidige beleid of argumenten aan te dragen voor eventuele koerswijzigingen. Ook levert het argumenten op voor de ontwikkeling van nieuw beleid.

1.3 Opzet en leeswijzer

Alle hoofdstukken in deze verkenning zijn volgens een vast stramien opgebouwd. Ten eerste vindt er een analyse van het onderwerp plaats, waar mogelijk wordt er een vergelijking gemaakt met het landelijk of provinciaal gemiddelde. Daarna gaan we door middel van een SWOT-analyse in op het toekomstperspectief voor de gemeente.

De verkenning start in hoofdstuk 2 met een beschrijving van de context van de Deventer economie. Het hoofdstuk gaat in op de belangrijkste (mondiale) trends en ontwikkelingen die van invloed zullen zijn op de Deventer economie en die kansen of bedreigingen met zich mee brengen. Tevens wordt een beeld geschetst van de conjuncturele ontwikkelingen en geven we inzicht in enkele aspecten van het Deventer vestigingsklimaat.

In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de economie van Deventer. Er wordt gekeken naar de economische dynamiek: hoe presteert de Deventer economie op het gebied van economische groei, werkgelegenheid en bedrijvendynamiek? Verder kijken we naar de ontwikkelingen in de structuur van de economie. Dit gebeurt onder andere door te kijken naar structuurveranderingen aan de hand van het BRP (Bruto Regionaal Product) en de werkgelegenheid. Daarnaast wordt de economische portfolio van Deventer onder de loep genomen en worden enkele belangrijke sectoren en geografische gebieden uitgelicht.

In hoofdstuk 4 staat de arbeidsmarkt van Deventer centraal. Deze is ook uitgesplitst naar drie onderdelen, waarbij het eerste gaat over de beroepsbevolking. Hier wordt onder andere gekeken naar de ontwikkeling van de beroepsbevolking, specifieke kenmerken (bijvoorbeeld: leeftijdsopbouw, opleidingsniveau, geslacht enzovoorts) en de participatiegraad. Het tweede onderdeel gaat over de werkloosheid, ook hier kijken we onder andere naar de ontwikkelingen, de specifieke kenmerken. Tot slot geven we inzicht in de vacatureontwikkeling.

Hoofdstuk 5 gaat over kennis en innovatie. Dit valt in drie onderdelen uiteen. Ten eerste kijken we naar het menselijk kapitaal. Wat is bijvoorbeeld het opleidingsniveau van de beroepsbevolking en hoeveel studenten telt Deventer? Vervolgens bespreken we de innovatiekracht: wat doet het Deventer bedrijfsleven bijvoorbeeld aan R&D (research and development) en zijn er in Deventer veel innovatieve bedrijven. Ten slotte gaan we in op Deventer als creatieve stad.

Ook in hoofdstuk 6, ruimte voor bedrijvigheid, komen in het analysegedeelte drie hoofditems aanbod. Eerst kijken we naar de bedrijventerreinen: we zoomen in op de vraag en het aanbod en we zien hoe deze twee zich tot elkaar verhouden. Deze zelfde onderdelen bespreken we in het tweede deel, dat handelt over kantoorlocaties. Ten slotte kijken we hier naar detailhandelslocaties.

In het laatste hoofdstuk wordt er op een aantal parameters een vergelijking gemaakt met Apeldoorn, Zwolle, Amersfoort, Hengelo, Enschede en Arnhem. Deze benchmark geeft een goed beeld hoe Deventer zich op een aantal essentiële economische topics verhoudt tot deze relevante collegasteden.

Aan het einde is een overzicht opgenomen met de definitie van enkele gebruikte begrippen.

2 De context van de Deventer economie

Deventer is geen eiland en de Deventer economie is geen zelfstandige entiteit. Vanuit verschillende hoeken worden Deventer en haar economie beïnvloed en deze invloeden bepalen in toenemende mate de (economische) koers en brengen kansen en bedreigingen met zich mee. In dit hoofdstuk passeren enkele invloedrijke externe factoren de revue.

2.1 Conjunctuur

In deze paragraaf schetsen we de economische situatie in de wereld. Achtereenvolgens komen aan bod: de Verenigde Staten (VS), Azië, de Eurozone en Nederland.

VS

De mondiale economische kredietcrisis heeft zijn voedingsbodem in de VS. De Amerikaanse hypotheekcrisis heeft naast verliezen als gevolg van dalende huizenprijzen, vooral gezorgd voor onzekerheden in de financiële markten en voor een daling van het vertrouwen in de economie. De VS hebben daar zelf het meeste last van, maar de problemen in de VS beïnvloeden de wereldwijde economische groei negatief. Er is een kettingreactie teweeg gebracht die grote gevolgen heeft voor de wereldeconomie. Door overheidsingrijpen worden banken gered en bedrijven ondersteund. Miljarden euro's zijn nodig om noodlijdende bedrijven overeind te houden en inmiddels is duidelijk dat verschillende bedrijven nog steeds steun nodig hebben.

Azië

De Aziatische landen handhaven hun groei zowel in 2008 als in 2009 en lijken vooralsnog minder last te hebben van de kredietcrisis. Maar ook de Aziatische landen ervaren de gevolgen van de kredietcrisis en het is maar zeer de vraag of landen als China en India dubbele groeicijfers blijven noteren. Vooral in Azië duikelde de uitvoer eind vorig jaar met tientallen procenten. De Japanse economie, na de VS de grootste economie ter wereld, slonk in het laatste kwartaal van 2008 met 12,1% ten opzichte van het jaar ervoor, een recorddaling sinds 1974.

Eurozone

De economische achteruitgang in Europa wordt steeds dieper. Cijfers van het Europese statistische bureau Eurostat en van afzonderlijke grote landen wijzen op een versnelde krimp van de Europese economieën. De gezamenlijke economie van de vijftien landen die de euro hebben ingevoerd, kromp het vierde kwartaal naar min 1,5. Afzonderlijke landen kwamen eveneens met sombere cijfers. Het bruto binnenlands product in Duitsland kromp het vierde kwartaal van 2008 met 2,1 procent en Frankrijk liet een krimp zien van 1,2% in dezelfde periode. Ook voor Italië zijn de vooruitzichten mager.

In het eurogebied daalt het bruto binnenlands product dit jaar naar verwachting met 3,5%. Twee kwartalen met een krimpende economie en we spreken van een recessie. Voor een aantal Europese landen, waaronder Duitsland, is dit reeds het geval. De verwachting is dat de wereldeconomie in 2010 of 2011 weer enig herstel zal gaan vertonen, maar zeker niet eerder dan dat het vertrouwen in de financiële markt is hersteld. De Europese economie staat er in 2009 slecht voor.

Nederland

Ook de voorspellingen voor de Nederlandse economie zijn somber. In 2007 werd nog een groei gerealiseerd van 3,5%. Voor 2008 raamt het CBS nog een groei van 2,1%, maar met name in het vierde kwartaal viel de economische bedrijvigheid stevig terug. De vooruitzichten voor 2009 laten een zeer forse krimp van de economie zien van 3,5%. Deze krimp, de grootste sinds 1931 (afgezien van de oorlogsjaren), wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door een dalende

export², afnemende bestedingen als gevolg van consumenten die hun bestedingen uitstellen ('hoe luxer de goederen of diensten, hoe sterker de teruggang') en banken die voorzichtig zijn geworden met het verstrekken van kredieten. Hierdoor zijn veel bedrijven niet in staat te investeren. Hypotheken worden minder snel verstrekt en huizen blijven langer te koop staan.

Overigens is niet alleen het vertrouwen van consumenten ver weggezakt, ook het ondernemersvertrouwen is in het afgelopen half jaar sterk gedaald. Per saldo verwacht bijna een kwart van de ondernemers een omzetzakking in het eerste kwartaal van 2009. De hardste klappen vallen in de horeca en industrie, hoewel ook de transportsector en de bouw zeer slecht scoren. Een daling is eigenlijk in alle sectoren zichtbaar. Het algemene beeld dat uit de Conjunctuurenquête Nederland (COEN)³ van het eerste kwartaal van 2009 naar voren komt, is dat van een zich snel verdiepende en verbredende economische crisis, die zich bovendien veel sneller binnen alle sectoren voltrekt dan op grond van eerdere onderzoeken werd aangenomen. Vooral het beeld dat de gevolgen altijd weer slechter uitpakken dan was verwacht, maakt het doen van voorspellingen moeilijk.

2.2 Trends en ontwikkelingen

Naast de conjuncturele ontwikkelingen zijn er ook nog een groot aantal andere ruimtelijke, (bedrijfs)economische, demografische en maatschappelijke trends en ontwikkelingen die doorwerken in de Deventer economie en die kansen en bedreigingen met zich mee kunnen brengen. Hieronder worden er enkele genoemd, zonder overigens compleet te willen zijn.

Globalisering en schaalvergroting

Net als elke regio heeft ook de Deventer economie te maken met een toenemende globalisering. Productiebedrijven en grote dienstverleners ontwikkelen zich steeds meer tot global players. Ze expanderen, openen nieuwe vestigingen op internationale markten, nemen bedrijven over of worden overgenomen door nog grotere internationale conglomeraten, fuseren, werken samen, hevelen activiteiten over naar het buitenland, stoten activiteiten af of besteden uit. De trend van internationalisering brengt met zich mee dat bij het economisch handelen in toenemende mate de wereld het referentiekader wordt. Door internationalisering zijn de afzetmarkten van Deventer bedrijven groter geworden, maar is tegelijkertijd ook de concurrentie toegenomen. Op lage factorkosten kan de concurrentie met het buitenland evenwel niet worden aangegaan. Dit dwingt de bedrijven om de productiviteit verder op te schroeven en de kennisintensiteit en de innovativiteit te vergroten. De voortschrijdende internationalisering brengt ook een toenemende fysieke ontkoppeling met zich mee tussen de plaats waar de beslissingen worden genomen en de plaats waar ze worden uitgevoerd. Opschaling betekent in veel gevallen voor Deventer een verdere uitholling van de economische slagkracht. Beslissingen in grotere bedrijven worden in toenemende mate elders genomen en dat betekent dat de grip van Deventer op haar eigen economie en economisch presteren afneemt. De grote bedrijven in Deventer worden inmiddels bijna allemaal vanuit elders aangestuurd.

Transitie richting een netwerkeconomie

De concurrentiepositie van bedrijven wordt in toenemende mate bepaald door hun vermogen zich strategisch te positioneren in kennis en productienetwerken. Het presteren van Deventer bedrijven hangt af van hun positie in ketens en netwerken.

Verdienstelijking van de economie

Er blijft duidelijk sprake van een verdienstelijking van de economie. Het aandeel van de landbouw, industrie en bouwnijverheid in de productiestructuur neemt gestaag af. Ook in Deventer is deze ontwikkeling gaande. De verschuiving van productie naar diensten doet zich

---

² Volgens het CBS is de inzakkende wereldhandel de belangrijkste oorzaak van de economische teruggang in Nederland. Dit jaar neemt deze naar verwachting af met een niet eerder vertoonde 9,75%. De uitvoer, normaal gesproken de motor van de Nederlandse economie, valt in het spoor daarvan sterk terug (raming van -10,75%).

³ COEN is de Conjunctuurenquête Nederland en is een gezamenlijk conjunctuuronderzoek van VNO-NCW, MKB Nederland samen met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), de Kamers van Koophandel en het Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid. Dit onderzoek brengt vier keer per jaar de belangrijkste ontwikkelingen van het Nederlandse bedrijfsleven in beeld.

niet alleen tussen de sectoren voor, maar ook binnen de industrie zelf. De vraag naar personeel binnen de industrie is aan verandering onderhevig. Het aantal personen dat zich daadwerkelijk met de fysieke productie bezighoudt, neemt af doordat een steeds groter deel van de productiefunctie (vooral de meer generieke productie) verdwijnt richting lagelonenlanden. Het accent binnen de industrie, ook in Deventer, komt steeds meer te liggen op onderzoek, ontwikkeling, ontwerp, marketing en sales, zogenaamde kop-staart activiteiten. Wel is de werkgelegenheid in de industrie in Deventer in 2008 gestabiliseerd, terwijl voorgaande jaren sprake was van een afnemende werkgelegenheid.

Maatschappij: individualisering

Een trend die in de komende jaren zeker ook van grote invloed zal zijn op het Deventer bedrijfsleven, is de voortschrijdende individualisering. Door individualisering en welvaarts groei is de consument in de afgelopen jaren mondiger en kritischer geworden. Consumptiepatronen veranderen, er worden hogere eisen gesteld en het aanbod dient steeds specifieker op de individuele vraag te worden afgestemd, hetgeen vraagt om maatwerk. Het gevolg is dat er een verschuiving optreedt van een generieke naar een meer klantspecifieke productie en dienstverlening en van massaproductie naar een productie van kleine series of enkelstuks. De vraag verandert bovendien voortdurend, hetgeen tot gevolg heeft dat de levenscycli van producten en hele sectoren kleiner worden, en de time to market afneemt. Dit vraagt om een continue product-, proces- en marktinnovatie. Hier liggen kansen voor het Deventer bedrijfsleven. In een individualiserende markt wordt klantcontact en kennis van de markt steeds belangrijker.

Klimaatverandering en milieu en energievraagstukken

Op wereldschaal tekent zich een klimaatverandering af. Voor een belangrijk deel hangt dit samen met broeikas effecten als gevolg van CO₂ productie. Deze verandering heeft grote gevolgen voor het milieu, maar ook voor de economie. Om de gevolgen te matigen en tegen te gaan, zal steeds meer aandacht uitgaan naar het ontkoppelen van productiegroei en milieudruk. Om deze redenen zal worden gezocht naar mogelijkheden om de energieconsumptie terug te dringen en naar alternatieve vormen van energieproductie. Bedrijven die in staat zijn op een meer duurzame wijze te produceren en het energiegebruik terug te dringen hebben een sterk concurrentievoordeel.

De opkomst van de belevingseconomie

De marktwaarde van producten en diensten wordt in toenemende mate bepaald door beleving en de toevoeging van identiteit en image aan het product. Het economisch gewicht van creatieve sectoren als de architecten en de vormgevers binnen de waardeketens neemt daardoor toe. Deventer beschikt over een relatief omvangrijke creatieve sector.

Innovatie en leerprocessen veranderen

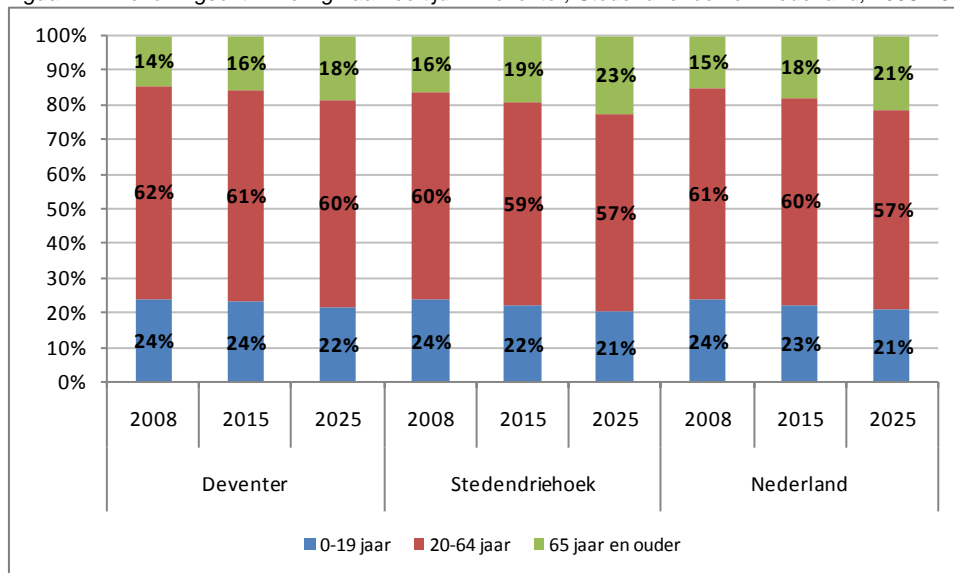
De manier waarop bedrijven innoveren, verandert. Innovatie vindt niet meer plaats binnen een organisatie maar meer in horizontale flexibele samenwerkingsverbanden. Dit vraagt om open innovatiesystemen met nieuwe businessmodellen. De manier waarop mensen leren, verandert. Ze willen tegelijkertijd onderzoeken, samenwerken en interactie hebben met elkaar. Dit vraagt om een netwerksamenleving waarin verschillende partijen elkaar nodig hebben en elkaar weten te vinden. Het vraagt om een proces waarin de vier O's, ondernemers, overheid, onderwijs en onderzoek elkaar versterken. Regio's die dit proces het beste spelen, hebben een substantieel concurrentievoordeel.

Demografische trends: vergrijzing en ontgroening

Een belangrijke ontwikkeling in Deventer is dat de omvang en de samenstelling van de bevolking gaat veranderen. Ten opzichte van veel andere plaatsen in Nederland blijft de vergrijzing in Deventer vooralsnog relatief beperkt. Zo blijkt uit onderstaande figuur dat de toename van het aandeel 65-plussers in Deventer lager uitvalt dan op het niveau van de Stedendriehoek en Nederland. Daarentegen houdt de daling van het aandeel inwoners tot 20 jaar ('ontgroening') meer gelijke tred met het regionale en landelijke beeld. Het is dus vooral de leeftijdscategorie 20-64 jaar die in Deventer is oververtegenwoordigd. Dit impliceert een ruimere arbeidsmarkt en een lagere grijze druk in de komende jaren. Niettemin groeit ook in Deventer

het aantal 65-plussers, wat zal leiden tot een grotere, veelal koopkrachtige zorgvraag en meer werkgelegenheid in de gezondheidszorg.

Figuur 2.1: Bevolkingsontwikkeling naar leeftijd in Deventer, Stedendriehoek en Nederland, 2008-2025

Bron: trendprognose gemeente Deventer, Pearl-prognose, bewerking gemeente Deventer.

Ontwikkelingen op arbeidsmarkt moeilijk te voorspellen

Hiervoor is al aangegeven dat de gevolgen van de kredietcrisis elke keer weer erger zijn dan aanvankelijk werd verwacht. Dit maakt het zo moeilijk om voorspellingen te doen ten aanzien van de ontwikkeling van de arbeidsmarkt. Maar één ding staat vast: het aantal werklozen gaat stijgen als gevolg van de kredietcrisis⁴. Hoeveel en hoe lang, niemand die het weet. En wat gebeurt er met het groeiend aantal onvervulde vacatures? Gaat er een tekort aan kenniswerkers ontstaan, en wordt de mismatch op de arbeidsmarkt alleen maar groter? Of biedt de groei van het aantal werklozen juist weer kansen om lang openstaande vacatures alsnog in te vullen, en in welke mate kan bij- of omscholing hierin een rol spelen?

Bereikbaarheid

Via de snelweg is Deventer behoorlijk goed bereikbaar. Deventer is direct gelegen aan de A1 en beschikt daarmee over een prima oost-west verbinding en met de A50 is Deventer bovendien ook langs de noord-zuid lijn goed ontsloten. Hoewel de congestie op het rijkswegennet in de nabijheid van Deventer toeneemt, vooral door toedoen van ongelukken, staat Deventer nog niet in de landelijke file-top 50. Richting het westen ontstaan pas serieuze problemen voorbij Amersfoort en richting het zuiden bij knooppunt Ewijk. Dat neemt niet weg dat de bereikbaarheid via het rijkswegennet ook in de toekomst gegarandeerd blijft. Deventer ligt aan een van de belangrijkste hoofdtransportassen van Nederland die de Randstad verbindt met Duitsland en de opkomende markten in Oost-Europa.

Het onderliggende wegennet is duidelijk voor verbetering vatbaar. De in- en uitgaande wegen van Deventer zijn toe aan een opwaardering, waarvoor plannen in de maak, of reeds in uitvoering zijn. Ook de regionale verbindingen laten te wensen over. Zo is de N348 richting Raalte druk en ook de verbindingen met de andere hoekpunten van de Stedendriehoek, Zutphen en Apeldoorn, zijn suboptimaal.

Door de ligging aan de IJssel en de aanwezige railverbinding is Deventer trimodaal (op drie manieren) ontsloten. De IJssel is voor het Deventer bedrijfsleven nog steeds een belangrijk aan- en afvoerkanaal. Met name de inkomende goederenstromen zijn aanzienlijk. Ter illustratie, in 2007 werd 1,1 miljoen ton aan goederen aangevoerd. Dit aantal is in de afgelopen jaren,

⁴ De geraamde werkloosheid loopt volgens het CPB op tot gemiddeld 5,5% in 2009 en stijgt daarna verder tot 8,75% in 2010.

uitgezonderd enkele uitschieters, min of meer gelijk gebleven. In totaal deden in 2007 in elk geval 1414 vrachtschepen de werkhavens van de stad aan. Meest vervoerde goederen zijn zand, grind en split als belangrijke grondstoffen voor de bouwmaterialenindustrie en de toeleveranciers voor de wegenbouw. Ook veevoeders worden hoofdzakelijk via het water getransporteerd. De havens hebben dus nog altijd een duidelijke economische functie, maar ze hebben bovendien een gunstige uitwerking op de modal split (de wijze van vervoeren van goederen of personen). Om Deventer bereikbaar te houden is multimodaal vervoer van groot belang.

De railverbinding is vooral van belang vanwege het personenvervoer. In 2007 werden dagelijks circa 20.000 passagiers afgehandeld en dit aantal stijgt gestaag. Het vervoer over spoor is de laatste jaren gemarginaliseerd. In 2006 werd nog maar 6.200 ton aan goederen via spoor afgevoerd en 1.000 ton aangevoerd. Landelijk neemt het belang van het spoor als modaliteit voor het goederenvervoer snel toe, maar in Deventer ontbreken de overslagterminalfaciliteiten om het vervoer per spoor met deze landelijke ontwikkeling mee te laten groeien.

Een echt 'unique sellingpoint' voor Deventer als het gaat om bereikbaarheid is het glasvezelnetwerk dat momenteel in ontwikkeling is. In 2009 zijn alle ruim 40.000 woningen in Deventer voorzien van een glasvezelaansluiting. Over dit netwerk zal internet, televisie en telefonie worden aangeboden, maar ook nieuwe diensten op het gebied van zorg, onderwijs, cultuur en veiligheid. Deventer is daarmee koploper in Nederland.

3 De economie van Deventer

In dit hoofdstuk staat de economie van Deventer centraal. Deventer is één van de vijf oudste steden van Nederland en heeft daarnaast ook een uitgestrekt buitengebied waaronder vier dorpen vallen. Zowel de rijke historie van het monumentale stadcentrum als de rustieke omgeving van de dorpen, het bos en het platteland, gecombineerd met een diversiteit aan woonmilieus en een breed scala aan allerhande voorzieningen, maken van Deventer een unieke gemeente om in te wonen en te werken.

Een goed bewaard verleden, een levendig heden en een inspirerende toekomst maken van Deventer een sfeervolle en bedrijvige gemeente. De ondernemersgeest in Deventer kent een lange geschiedenis. De ligging van de stad aan de IJssel en de eeuwenlange internationale contacten als Hanzestad, hebben Deventer gemaakt tot een echte industrie- en handelsstad waar ook de zakelijke dienstverlening steeds belangrijker wordt. Deventer ligt niet alleen aan de IJssel, maar sinds tientallen jaren ook aan de A1. De nabijheid van de snelwegen, een goede spoorontsluiting en de aanwezigheid van zowel een HBO- als MBO-instelling zorgt voor een goed vestigingsklimaat in Deventer.

We brengen in dit hoofdstuk de Deventer economie in beeld aan de hand van een groot aantal parameters. Het gaat daarbij onder meer om de economische groei en de veranderingen – gemeten naar werkgelegenheid en aantal vestigingen – in de economische structuur. Daarbij belichten we eveneens sectorale ontwikkelingen als de ontwikkelingen op gebiedsniveau. Om de veranderingen van de Deventer economie goed te kunnen duiden, maken we waar mogelijk een vergelijking met landelijke cijfers.

3.1 Economische dynamiek

De economische prestaties

Ontwikkeling Bruto Regionaal Product (BRP) blijft in Deventer iets achter

Eind jaren negentig van de vorige eeuw werd gekenmerkt door de aanhoudende hoogconjunctuur. In 2001 keerde het economisch tij en werd een neergang ingezet. De laatste jaren zat de economie van Deventer weer duidelijk in de lift. In 2004 was het herstel met 1,4% groei nog aarzelend en in 2005 was er zelfs sprake van een (plaatselijke) recessie. Echter, in 2006 verscheen een groei van 4,6% op het scorebord en daarmee sloeg Deventer de goede weg in (zie tabel 3.1). De groei in Deventer overtrof de landelijke ontwikkeling en daarmee is de stad goed uit de startblokken gekomen. In 2007 was de groei gelijk aan het landelijke gemiddelde.

De afgelopen jaren bewoog de groei van de Deventer economie zich rond de landelijke groeivoet. Het ene jaar werden bovengemiddelde groeicijfers genoteerd en in andere jaren viel de groei lager uit. Over de gehele periode bezien ligt de groei in Deventer iets lager. De economische dalen zijn dieper dan dat de pieken hoog zijn.

Over het gehele jaar 2008 groeide de Nederlandse economie – de Deventer cijfers zijn nog niet beschikbaar – nog met 2,1%. Maar waar in het eerste kwartaal nog een groei van 3,5% kon worden ingeboekt ten opzichte van een jaar eerder, daalde de conjunctuur in de kwartalen daarop om in het vierde kwartaal uit te komen op een krimp van 0,6% vergeleken met dezelfde periode in 2007. Deze teruggang is vooral toe te schrijven aan een lagere export. Verder daalden de investeringen en de consumptieve bestedingen.

Het CPB verwacht voor 2009 voor het eerst in lange tijd een economische krimp van 3,5%. In 2010 is de verwachting dat de landelijke economie nog een lichte krimp van 0,25% laat zien.

Tabel 3.1: Ontwikkeling van het BBP in de regio Deventer en Nederland in de periode, 2001-2010

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010*
Deventer e.o	2,9	0,2	-0,8	1,4	-1,7	4,6	3,5	.	.	.
Nederland	1,9	0,1	0,3	2,2	2,0	3,4	3,5	2,1	-3,5	-0,25

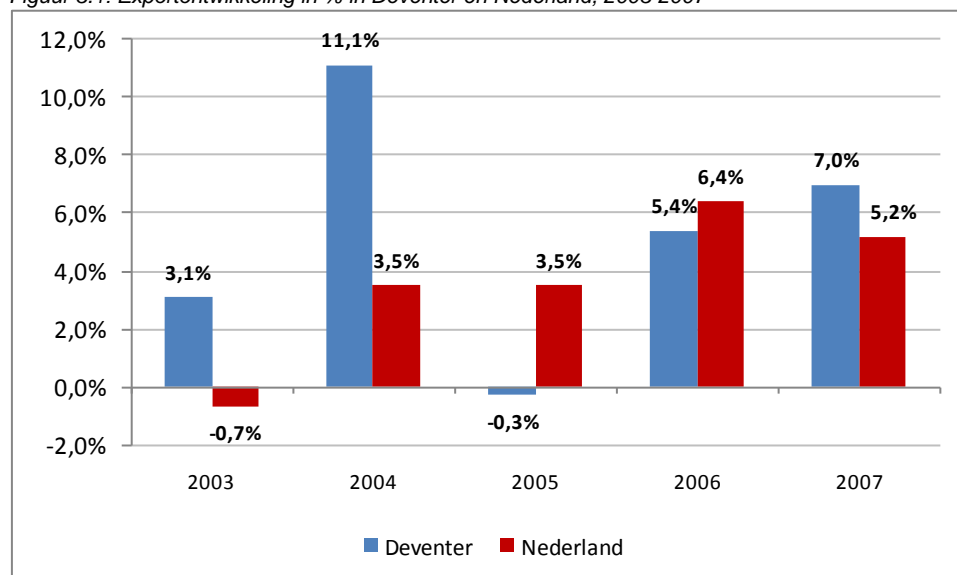
* Raming CPB

Bron: CBS, CPB.

Sterke exportpositie

In de volgende figuur is de exportontwikkeling van zowel Deventer als Nederland weergegeven. In 2003 en 2004 lag de exportgroei in Deventer boven het landelijk gemiddelde. Vooral in 2004 vervulde de export in Deventer een belangrijke motorfunctie voor de economie. In 2005 stagneerde de groei. In 2006 herstelde het Deventer bedrijfsleven zich weer en kwam de handel met het buitenland in een stroomversnelling, het jaar daarna wist Deventer de stijgende lijn door te zetten, terwijl landelijk een lichte daling van de groei waarneembaar was.

Figuur 3.1: Exportontwikkeling in % in Deventer en Nederland, 2003-2007

Bron: KvK, ERBO⁵.

Deventer bedrijven zijn, gelet op het aandeel van de export in de omzet, relatief afhankelijk van de ontwikkelingen op de buitenlandse markt. De handel met het buitenland draagt voor 29% bij aan de omzet van het Deventer bedrijfsleven (tegenover 19% landelijk) en dit aandeel stijgt bovendien gestaag. Van alle Deventer bedrijven exporteert 14% (hetzelfde aandeel als landelijk) en bij tweederde van deze bedrijven neemt de handel met het buitenland toe (landelijk is dat 51%).

Door de kredietcrisis ontstaat het risico dat veel landen verschillende protectionistische maatregelen zullen gaan nemen, waardoor de export het de komende periode lastiger zal krijgen. Door de relatief grote afhankelijkheid van de export kan dit een extra bedreiging van de Deventer economie zijn. Landelijk onderzoek (Conjunctuurenquête Nederland, COEN) onder ondernemers in januari 2009 over de verwachtingen ten aanzien van de exportorders voor komend kwartaal wijst uit dat in de Kamer van Koophandel-regio waar Deventer onder valt, Oost Nederland, het meest negatieve sentiment heerst: per saldo is 15% van de ondervraagde deelnemers negatief gestemd, landelijk ligt dit cijfer op 9%.

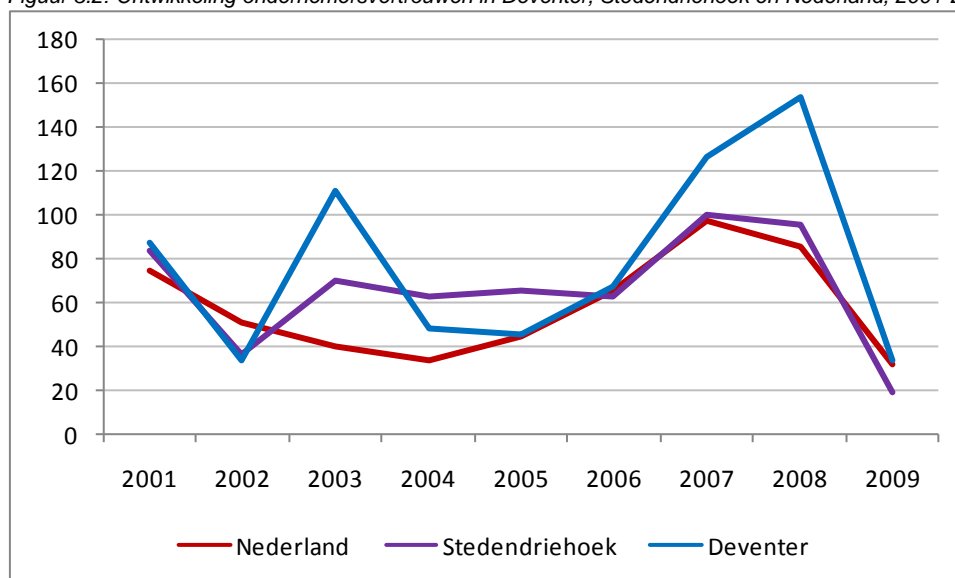
⁵ De jaarlijkse Enquête Regionale Bedrijfsontwikkeling (ERBO) is sinds 2008 vervangen door de Conjunctuurenquête Nederland (COEN). De COEN kent een aantal belangrijke verschillen met de ERBO. Aangezien in de COEN geen vergelijkbare vraag is opgenomen die aansluit bij de gepresenteerde ERBO-gegevens, is het niet mogelijk om de reeks aan te vullen met recente cijfers.

Omslag in vertrouwen en investeringsverwachting bij ondernemers

In de COEN zijn ook cijfers gepubliceerd over het vertrouwen en de investeringsverwachting bij ondernemers. Daaruit komt duidelijk naar voren dat de economische crisis tot een versombering onder ondernemers leidt.

Het ondernemersvertrouwen bestaat uit vier indicatoren: omzet, export, personeelssterkte en investeringen. Voor iedere indicator wordt in de enquête een vraag gesteld met ongeveer de volgende formulering: verwacht u dat uw omzet volgend jaar zal stijgen/gelijk blijven/dalen? Het percentage negatieve antwoorden wordt van het aantal positieve antwoorden afgetrokken en zo ontstaat het saldo van die betreffende indicator. Dus als 30% van de ondernemers aangeeft dat ze een omzetstijging verwachten en 20% aangeeft dat ze een daling verwachten, wordt het saldo +10. De saldi van deze vier indicatoren worden bij elkaar opgeteld en vormen het ondernemersvertrouwen.

Figuur 3.2: Ontwikkeling ondernemersvertrouwen in Deventer, Stedendriehoek en Nederland, 2001-2008⁶

Bron: ERBO, COEN, bewerking gemeente Deventer.

Het ondernemersvertrouwen van Deventer laat pieken en dalen zien en is de afgelopen periode hard gedaald. Het vertrouwen van de ondernemers in de Stedendriehoek scoort momenteel beneden het landelijk gemiddelde. Uit recente cijfers over het ondernemersvertrouwen in het eerste kwartaal van 2009 in de Kamer van Koophandelregio Oost Nederland⁷ blijkt dat de economische crisis nog harder toeslaat: voor die periode komt het vertrouwen in dit gebied uit op een ongekend dieptepunt van -83%⁸. Vooral in de transportsector en de bouw is het vertrouwen ver te zoeken.

In de volgende grafiek is te zien dat de ondernemers in Deventer in 2008 nog hoopvol gestemd waren over de verwachte investeringen. Voor 2009 is de stemming geheel omgeslagen, mede omdat het voor ondernemers lastig is om investeringskredieten bij de financiële instellingen los te krijgen.

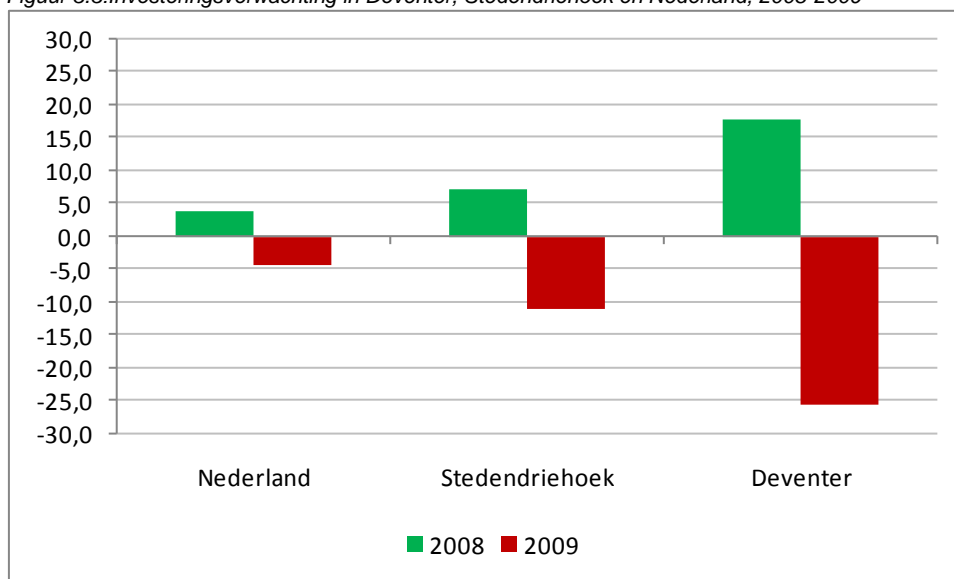
⁶ Toelichting: Deze cijfers zijn saldi van het percentage positieve en negatieve antwoorden met betrekking tot de vier indicatoren omzet, export, personeelssterkte en investeringen.

⁷ Er zijn geen cijfers voor Deventer beschikbaar.

⁸ Het gaat dus om een saldo ondernemersvertrouwen van -83%.

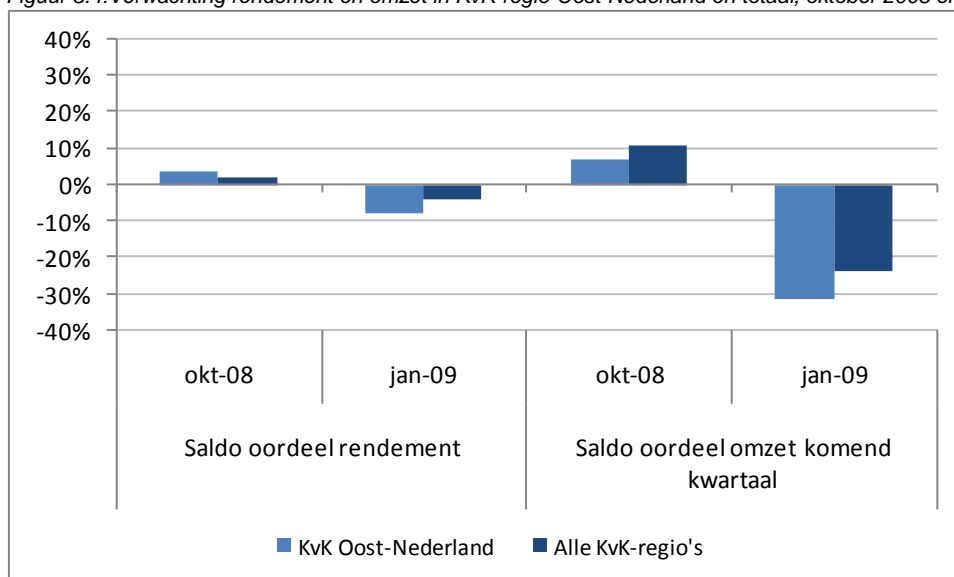
Figuur 3.3: Investeringsverwachting in Deventer, Stedendriehoek en Nederland, 2008-2009⁹

Bron: ERBO, COEN, bewerking gemeente Deventer.

De mate waarin bedrijven winst maken is een belangrijke graadmeter voor de economische ontwikkeling. De kredietcrisis zet ook de winstgevendheid onder druk. Uit de COEN-enquête komt naar voren dat ondernemers in de KvK-regio Oost Nederland somberder zijn over het rendement van de onderneming (saldo positief en negatief oordeel komt uit op -7,7%) dan op landelijk niveau (-4%). De verwachting van ondernemers over de omzet van het komende kwartaal vertoont nog sterker de gevolgen van het neergaande economische tij.

Figuur 3.4: Verwachting rendement en omzet in KvK-regio Oost-Nederland en totaal, oktober 2008 en januari 2009¹⁰

Bron: COEN, bewerking gemeente Deventer.

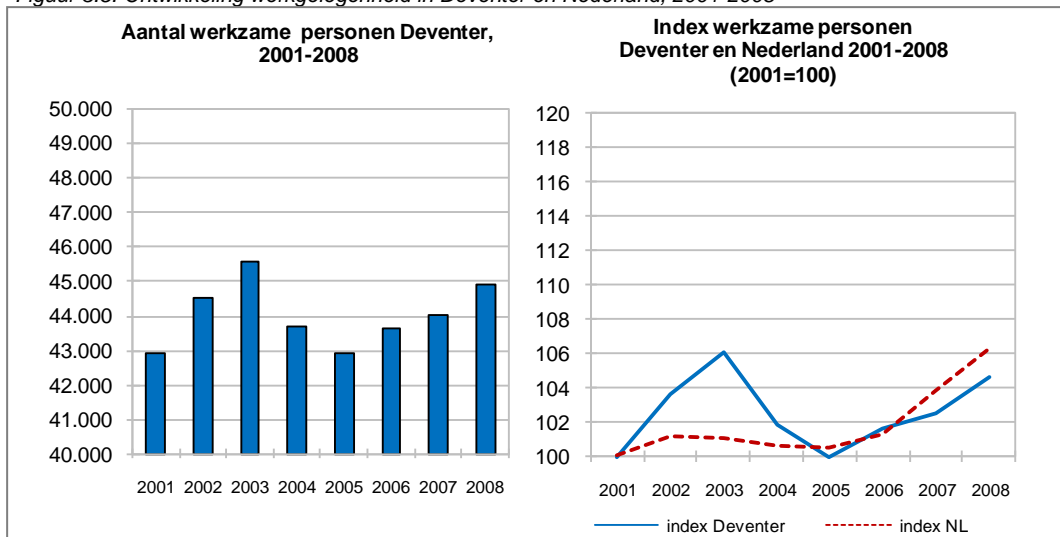
⁹ Toelichting: deze cijfers zijn saldi van het percentage positieve en negatieve antwoorden over de investeringsverwachting.

¹⁰ Toelichting: deze cijfers zijn saldi van het percentage positieve en negatieve antwoorden over de verwachting ten aanzien van het rendement.

Werkgelegenheid: sinds 2005 in de lift

Zoals blijkt uit figuur 3.5, bedraagt de totale werkgelegenheid in Deventer in 2008 bijna 45.000 banen. Dat zijn er 900 meer dan in 2007, waarmee de groei van de werkgelegenheid sinds 2005 verder doorzet. Tussen 2003 – in dit jaar was de werkgelegenheid met ruim 45.500 banen op zijn hoogtepunt – en 2005 daalde het aantal arbeidsplaatsen jaarlijks.

Figuur 3.5: Ontwikkeling werkgelegenheid in Deventer en Nederland, 2001-2008

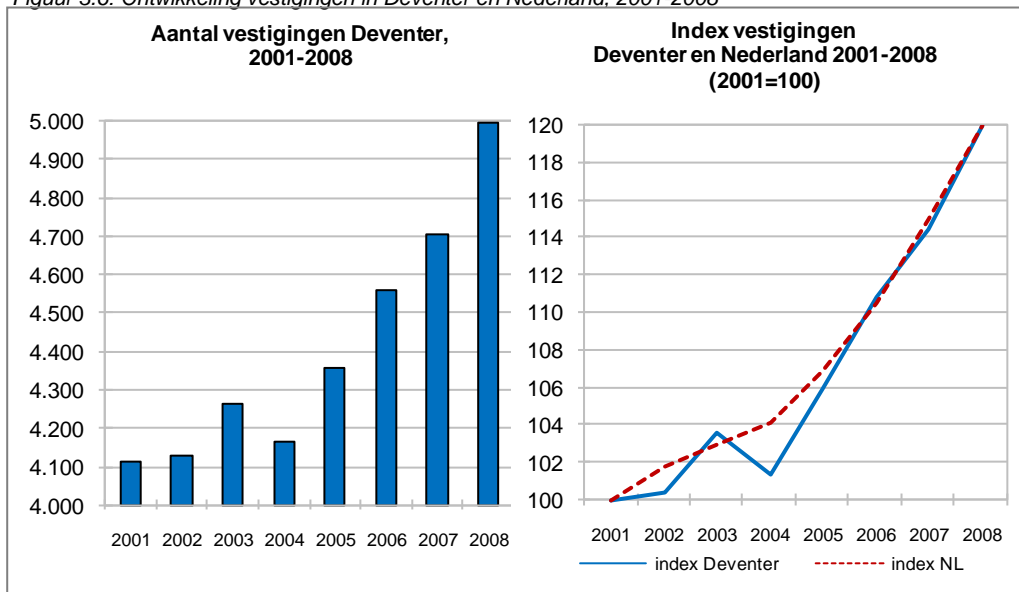
Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

Vergeleken met Nederland als geheel verliep de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen in Deventer tussen 2001 en 2005 wat onstuimiger, om vanaf 2005 weer redelijk in de pas te lopen met de landelijke tendens. De achterliggende redenen voor de groei tot 2003 zijn gelegen in de banenaanwas in de sectoren gezondheids- en welzijnszorg (+ 1.100 banen) en handel en reparatie (+800 banen). De dip tussen 2003 en 2005 komt op het conto van de industrie (-540 banen) en overige dienstverlening (-500 banen).

Vestigingen: groei neemt vanaf 2004 hoge vlucht

Met uitzondering van het verloop tussen 2003 en 2004 stijgt het aantal vestigingen in Deventer sinds 2001. Zeker vanaf 2004 neemt de groei een hogere vlucht, waarbij het jaar 2008 er wat dat betreft helemaal positief uitspringt. Afgezet tegen de ontwikkeling van de werkgelegenheid neemt het aantal vestigingen verhoudingsgewijs harder toe, hetgeen toe te schrijven is aan een forse stijging van het aantal kleine zelfstandigen.

Figuur 3.6: Ontwikkeling vestigingen in Deventer en Nederland, 2001-2008

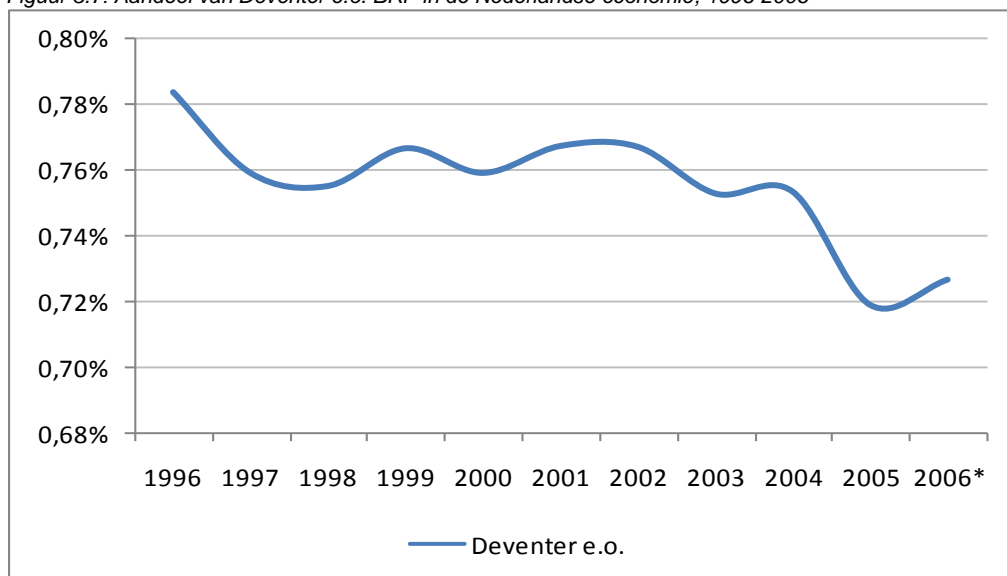
Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

De index van de ontwikkeling van het aantal vestigingen sinds 2001 verloopt voor Deventer vrijwel gelijk aan het Nederlandse beeld. De toename van het aantal vestigingen is derhalve een landelijk fenomeen.

Aandeel in de BV Nederland

De bijdrage van de regio Deventer aan de landelijke economie wordt langzaam aan minder. Als we kijken naar de periode 1996-2006 zien we daarin een dalende tendens. Het BRP van de regio bedroeg in 2006 € 3,5 miljard en was daarmee goed voor 0,73% van het landelijk totaal. In de volgende grafiek is de ontwikkeling van de Deventer bijdrage te zien.

Figuur 3.7: Aandeel van Deventer e.o. BRP in de Nederlandse economie, 1996-2006

* Voorlopig cijfer

Bron: CBS.

In 1996 nam het aandeel snel af. Na 1998 stabiliseerde het Deventer aandeel en was er zelfs sprake van een beperkte groei. Terwijl Nederland als geheel zich richting een recessie bewoog, groeide de Deventer economie door. Deze periode van consolidatie duurde tot 2003 toen Deventer wederom terrein begon prijs te geven, doordat ook Deventer flink last kreeg van economische tegenwind. Gelet op de (boven)gemiddelde groei in 2006 buigt de curve weer iets naar boven bij.

Het onderpresteren van Deventer tussen 1996 en 1998 deed zich economiebreed voor. De industrie, handel, transportsector en de gehele quartaire sector presteerden benedengemiddeld. Echter, de financiële en zakelijke diensten vormden positieve uitzonderingen. In de periode 1999-2002 waren het hoofdzakelijk de landbouw, de industrie en de bouwnijverheid die de Deventer economie op sleeptouw namen en zorgden voor een bovengemiddelde groei. Vanaf 2003 viel Deventer verder terug. Vooral de commerciële en niet commerciële diensten waren hiervoor verantwoordelijk. In 2006 herstelde de Deventer economie zich sterker dan landelijk, hoofdzakelijk als gevolg van een aantrekkende industrie en handel en goed draaiende financiële en zakelijke diensten.

Ontwikkeling groot-, midden- en kleinbedrijf

Onder het midden- en kleinbedrijf (MKB) vallen alle vestigingen in de marktsector met minder dan 100 werkzame personen. Binnen het MKB kan een onderscheid aangebracht worden tussen kleinbedrijf en middenbedrijf. Bij de eerste categorie gaat het om bedrijven met minder dan 10 werkzame personen; bij de tweede categorie ligt het aantal arbeidsplaatsen tussen 10 en 99. Het grootbedrijf biedt per vestiging werkgelegenheid aan minimaal 100 personen.

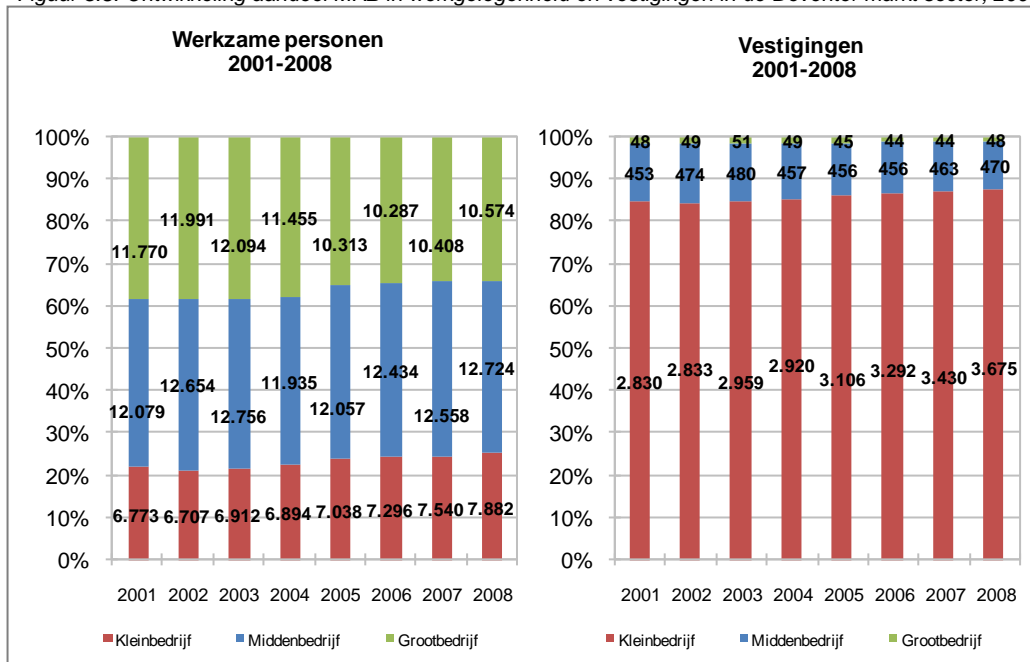
MKB goed voor 66% van de werkgelegenheid in de marktsector

Het economische belang van het MKB voor Deventer blijkt alleen al uit het feit dat het MKB goed is voor tweederde van alle arbeidsplaatsen in de marktsector¹¹. In totaal gaat het in 2008 om ruim 20.000 banen. Daarmee groeide de werkgelegenheid vanaf 2001 met 1.750 arbeidsplaatsen en nam het aandeel van het MKB toe van 62% naar 66%. Deze toename – die tamelijk geleidelijk verliep – komt met name voor rekening van het kleinbedrijf, waar het aantal arbeidsplaatsen met 1.100 steeg naar 7.880 banen in 2008. Echter, ook in het middenbedrijf kwamen er 650 banen bij (12.725 banen in 2008). In dezelfde periode noteerde het grootbedrijf een verlies van 1.200 arbeidsplaatsen.

---

¹¹ Afgezet tegen de totale werkgelegenheid in de gemeente – dus inclusief de non-profit sector – is het MKB goed voor 46% van de Deventer werkgelegenheid.

Figuur 3.8: Ontwikkeling aandeel MKB in werkgelegenheid en vestigingen in de Deventer markt sector, 2001-2008*

* Excl. CBS- Landbouwteling
Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

99% van vestigingen zijn MKB-ers

Gemeten naar het aandeel vestigingen komt de betekenis van het MKB nog sterker naar voren. In de marktsector behoort maar liefst 99% van alle vestigingen tot het MKB, waarbinnen het kleinbedrijf op zijn beurt weer een zeer dominante positie inneemt. Tussen 2001 en 2008 nam het aantal vestigingen in het kleinbedrijf met 845 toe tot 3.675. Het aantal vestigingen in het middenbedrijf groeide tot 2003 naar 480 om vervolgens een jaar later terug te lopen naar zo'n 460 en sindsdien te stabiliseren. Ook voor het grootbedrijf lag het hoogtepunt van het aantal vestigingen in 2003 (51 vestigingen). Momenteel behoren 48 vestigingen in de profit sector tot het grootbedrijf.

3.2 Ontwikkeling van de economische structuur

Bruto Regionaal Product (BRP)

Productiestructuur en ontwikkeling: groot belang industrie, groei zakelijke dienstverlening

Wanneer gekeken wordt naar de productiestructuur, dan valt voor Deventer vooral het belang van de industrie op. In 2006 nam de Deventer industrie ruim 22% van het BRP voor zijn rekening en dit is aanzienlijk meer dan het landelijke aandeel van de sector (16%). Ook is het belang van de industrie voor de Deventer economie in de loop der jaren nauwelijks teruggelopen. Terwijl de sector als werkgever steeds meer aan belang inboet, is het aandeel in de productiestructuur nagenoeg gelijk gebleven. Dit duidt op een sterke groei van de productiviteit in de sector in combinatie met een outsourcing van onder meer diensten en de verplaatsing van productie naar het buitenland. In elk geval blijft de industrie van groot belang voor de Deventer economie, niet alleen in directe, maar ook in indirecte zin. De industrie is een belangrijke klant voor veel bedrijven in andere sectoren. Het gewicht van de industrie voor de Deventer economie is daardoor nog aanzienlijk groter dan nu al uit de cijfers naar voren komt.

Een andere belangrijke en bovendien groeiende sector in Deventer is de zakelijke dienstverlening. De sector is niet alleen belangrijk voor de werkgelegenheid, zij genereert daarnaast ook veel toegevoegde waarde. Hoewel Deventer niet zozeer te boek staat als een dienstenstad, legt de zakelijke dienstverlening in Deventer iets meer gewicht in de schaal dan landelijk. Verder valt het grote gewicht van de zorgsector op.

Tabel 3.2: Productiestructuur in Deventer e.o. en Nederland in 1996 en 2006 (exclusief delfstofwinning)

	Deventer e.o.		Nederland	
	1996	2006*	1996	2006*
Landbouw	4,7%	3,6%	3,4%	2,2%
Industrie	23,4%	22,2%	19,2%	16,1%
Bouw	5,4%	6,4%	5,5%	5,7%
Handel en reparatie	13,1%	13,4%	13,3%	13,5%
Horeca	1,7%	1,8%	1,9%	1,9%
Transport en communicatie	4,5%	2,8%	7,0%	7,3%
Financiële diensten	2,5%	2,6%	6,5%	7,0%
Zakelijke diensten	20,3%	22,8%	19,7%	21,8%
Overheid	5,1%	5,1%	7,8%	7,2%
Onderwijs	5,6%	3,8%	4,3%	4,4%
Zorg	10,1%	11,7%	7,6%	9,0%
Overige diensten	3,6%	3,9%	3,7%	3,8%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

* Voorlopige cijfers.

Bron: CBS.

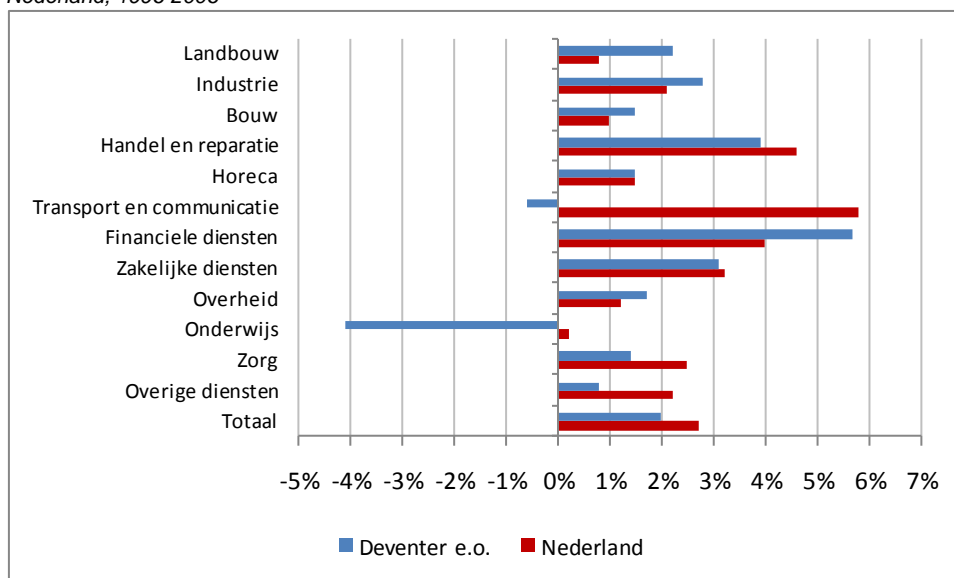
Twee sectoren die in Deventer duidelijk ondervertegenwoordigd zijn, zijn de financiële dienstensector en de transportsector. De eerste groeide de laatste jaren weliswaar hard, maar blijft in termen van toegevoegde waarde voorlopig nog een marginale speler. De transportsector bevindt zich in Deventer duidelijk in zwaar weer. De sector speelde al een relatief bescheiden rol, maar deze is de laatste jaren alleen maar verder onder druk komen te staan. Landelijk was er sprake van groei, in Deventer verliest de sector snel terrein. Wellicht ligt de nadruk in Deventer op transport, waar de marges de laatste jaren fors onder druk zijn komen te staan en is de stap naar toegevoegde waarde logistiek (Value Added Logistics) nog onvoldoende gemaakt. Daar komt bij dat Deventer de laatste jaren geen ruimte op bedrijventerreinen beschikbaar had om een eventuele groei van de sector of een omschakeling naar andersoortige activiteiten te kunnen accommoderen. Ten slotte valt op dat het onderwijs in Deventer, in tegenstelling tot landelijk gedaald is. Dit is onder meer te verklaren door het wegvallen van Hogeschool Larenstein.

Al met al kan worden gesteld, dat de sectorstructuur in Deventer zich in dezelfde richting ontwikkelt als Nederland. Deventer leunt echter relatief sterk op haar twee grootste sectoren, de industrie en de zakelijke dienstverlening. Dit maakt de Deventer economie kwetsbaarder, zeker gezien de negatieve gevolgen van de huidige economische crisis voor de industrie.

Sectorale ontwikkelingen: vergeleken met Nederland lagere groei toegevoegde waarde

Om te kijken hoe een sector zich ontwikkelt, is het niet genoeg om alleen maar naar de werkgelegenheid te kijken. In sommige sectoren daalt de werkgelegenheid, maar neemt de toegevoegde waarde toe, waardoor de sector nog steeds een factor van belang kan zijn voor de economie. In de volgende figuur staat het gemiddelde van de jaarlijkse ontwikkeling van de toegevoegde waarde per sector over de periode 1996-2006.

Figuur 3.9: Gemiddelde jaarlijkse procentuele ontwikkeling van de toegevoegde waarde naar sector in Deventer e.o. en Nederland, 1996-2006

Bron: CBS.

De gemiddelde ontwikkeling van de totale toegevoegde waarde in Deventer blijft achter bij die van Nederland, zo werd in het voorgaande al geconstateerd. Wanneer wordt ingezoomd op sectorale ontwikkelingen, dan vallen enkele zaken op. Ten eerste dat landbouw en de industrie in Deventer gemiddeld een grotere groei van de toegevoegde waarde realiseren dan in Nederland als geheel. Ditzelfde geldt voor de bouw, overheid en met name voor de financiële diensten. Deze laatste sector heeft een gemiddelde toegevoegde waardegroei van bijna 6% gerealiseerd, tegenover 4% landelijk. De financiële diensten zitten in Deventer in de lift en worden langzaam iets belangrijker voor de Deventer economie.

Maar er zijn ook enkele sectoren waar Deventer achterblijft qua groei. Meest opvallend is de ontwikkeling van de transport- en communicatiesector. Deze sector is landelijk gezien het snelst gegroeid van alle sectoren, maar in Deventer nam de toegevoegde waarde van de sector transport juist af. Verder valt op dat de quartaire sector (met uitzondering van de overheid) achterblijft bij het landelijk gemiddelde. Bij onderwijs is er zelfs een daling van de toegevoegde waarde te zien, iets wat verklaard kan worden door het vertrek van Hogeschool Larenstein. Tevens blijkt dat een belangrijke sector voor de Deventer werkgelegenheid, de zorg, qua groei achterblijft bij het landelijk gemiddelde.

Werkgelegenheid

De grootste sector in werkgelegenheidstermen is inmiddels de gezondheids- en welzijnszorg. Deze sector heeft in de afgelopen jaren een aanzienlijke groei doorgemaakt (+1.430 banen ten opzichte van 2001) en heeft daarmee de industrie van de eerste plaats verstoet. In de industrie zijn tussen 2001 en 2008 850 banen verloren gegaan. De industrie is daarmee qua omvang teruggevallen naar de derde plaats in de lijst van grote werkgevers. Tweede sector in omvang is de sector handel en reparatie met 8.200 banen en een groei van 1.380 banen sinds 2001, waarvan alleen al 400 arbeidsplaatsen tussen 2007 en 2008. De zakelijke dienstverlening staat met bijna 7.000 banen op de vierde plaats, met een plus van 300 in het laatste jaar.

Tabel 3.3: Werkgelegenheidsstructuur en -ontwikkeling gemeente Deventer, 2001-2008

	Werkgelegenheid 2008, abs.	Deventer 2008, %	Ontwikkeling 2007-2008	Ontwikkeling 2001-2007
Landbouw	1.330	3,0%	-420	-120
Industrie	7.450	16,6%	10	-860
Nutsbedrijven	200	0,4%	20	60
Bouwnijverheid	2.240	5,0%	50	-180
Handel en reparatie	8.200	18,2%	400	980
Horeca	1.460	3,2%	60	110
Transp., distributie en comm.	1.410	3,1%	30	-200
Financiële diensten	730	1,6%	40	-20
Zakelijke dienstverlening	7.270	16,2%	310	270
Openbaar bestuur, overheid	1.680	3,7%	10	70
Onderwijs	2.890	6,4%	-90	100
Gezondheids- en welzijnszorg	8.350	18,6%	260	1.170
Overige dienstverlening	1.740	3,9%	200	-270
Totaal	44.950	100%	880	1.110

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

Vestigingen

Het aantal vestigingen binnen de sector handel en reparatie en de sector zakelijke dienstverlening steekt met kop en schouders boven de andere sectoren uit. Zij hebben de afgelopen jaren ook de grootste groei doorgemaakt, waarbij de zakelijke dienstverlening tussen 2007 en 2008 zelfs een uitbreiding met 120 vestigingen liet zien. Dit waren vooral 1-pitters.

Tabel 3.4: Vestigingsstructuur en -ontwikkeling gemeente Deventer, 2001-2008

	Vestigingen 2008, abs.	Deventer 2008, %	Ontwikkeling 2007-2008	Ontwikkeling 2001-2007
Landbouw	400	8,0%	0	-40
Industrie	210	4,2%	0	-20
Nutsbedrijven	<5	0,0%	0	0
Bouwnijverheid	310	6,2%	50	40
Handel en reparatie	1.380	27,6%	20	250
Horeca	240	4,8%	20	0
Transp., distributie en comm.	110	2,2%	10	0
Financiële diensten	100	2,0%	0	0
Zakelijke dienstverlening	1.320	26,4%	120	240
Openbaar bestuur, overheid	20	0,4%	0	-10
Onderwijs	130	2,6%	10	0
Gezondheids- en welzijnszorg	300	6,0%	30	40
Overige dienstverlening	480	9,6%	40	80
Totaal	5.000	100%	300	580

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

Dynamiek

Deze paragraaf zoomt verder in op de dynamiek van de Deventer economie.

Tabel 3.5: Ontwikkeling werkgelegenheid in Deventer, 2001-2008*

Type mutatie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Start tijdvak ¹	42.030	43.602	44.653	42.805	42.013	42.703	43.249	44.091
Nieuwvestiging Deventer	2.454	1.490	1.116	1.357	1.891	1.340	2.048	
Bedrijfsbeëindiging/vertrek uit Deventer	-1.664	-1.419	-2.169	-1.620	-1.218	-1.513	-1.833	
Mutaties bestaande bedrijvigheid	782	980	-795	-529	17	719	627	
Einde tijdvak ²	43.602	44.653	42.805	42.013	42.703	43.249	44.091	
Saldo tijdvak	1.572	1.051	-1.848	-792	690	546	842	

* Excl. CBS- Landbouwtelling

¹ 2 april kalenderjaar

² 1 april volgend kalenderjaar

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

De groei van de werkgelegenheid in 2001 en 2002, die het gevolg is van zowel zittende bedrijvigheid als nieuwvestiging, wordt in de daaropvolgende twee jaar geheel teniet gedaan door een combinatie van een krimpende werkgelegenheid bij de bestaande Deventer bedrijven en verlies aan arbeidsplaatsen door bedrijfsbeëindiging- of vertrek. Vanaf 2005 is er weer sprake van een banenaanwas, in 2005 door starters en instroom van bedrijven van buiten de gemeente en in 2006 doordat de zittende bedrijven weer meer mensen aannemen. De stijging zet verder door in 2007, met name door de groei van het aantal nieuwvestigingen.

Tabel 3.6: Ontwikkeling vestigingen in Deventer, 2001-2008*

type mutatie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Start tijdvak ¹	3.705	3.736	3.868	3.803	3.994	4.195	4.351	4.642
Nieuwvestiging	430	504	472	537	622	620	728	
Bedrijfsbeëindiging/vertrek uit Deventer	-399	-372	-537	-346	-421	-464	-437	
Einde tijdvak ²	3.736	3.868	3.803	3.994	4.195	4.351	4642	
Saldo tijdvak	31	132	-65	191	201	156	291	

* Excl. CBS- Landbouwtelling

¹ 2 april kalenderjaar

² 1 april volgend kalenderjaar

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

In de periode 2001-2008 laat alleen 2003 een negatief saldo zien voor wat betreft het verloop van het aantal vestigingen, hetgeen veroorzaakt wordt door een in vergelijking met andere jaren groot aantal bedrijfsbeëindigingen (ca. 540). Het jaar 2007 komt door de stevige toename van het aantal nieuwvestigingen als meest positieve uitschieter naar voren.

De spreiding van de economische portfolio van Deventer

De BCG-matrix geeft overzichtelijk weer hoe de economie van Deventer is opgebouwd en of er sprake is van een gezonde economische structuur en de spreiding van de werkgelegenheid over grote en kleine sectoren, en kansrijke en minder kansrijke sectoren. De vier kwadranten worden hieronder kort toegelicht.

Question Marks: Deventer beschikt nauwelijks over kleine groeisectoren met sterke potentie

Een question mark (vraagteken) is een sector/branche/thema met een klein aandeel in de gemeentelijke productiestructuur, maar opereert in een markt met een stevige groei. Question marks leveren nu nog weinig op voor de economie, vragen bovendien veel aandacht en vereisen investeringen om ze in een expanderende markt mee te laten groeien. Er is geen garantie op succes. De question marks kunnen uitgroeien tot 'stars'.

Deventer beschikt nauwelijks over question marks, kleine groeisectoren met sterke potentie om uit te groeien tot een van de meer belangrijke pijlers onder de gemeentelijke economie. Voor een gezonde doorstroming heeft een gemeente of regio een groter reservoir aan kansrijke sectoren nodig dan waarover Deventer momenteel beschikt. Dit is een punt van zorg.

Stars: 40% van de werkgelegenheid

Een star (ster) is een sector/branche/thema met een groot aandeel in de gemeentelijke productiestructuur. Er is bovendien sprake van een snel groeiende markt. De sector/branche/thema is al een belangrijke drager en heeft de potentie om aan belang te winnen. Forse investeringen zijn nodig om van de (inter)nationale groei te kunnen profiteren.

De stars, de groeiers met potentie, nemen 40% van de werkgelegenheid in Deventer voor hun rekening. De zorg en de detailhandel vormen de hoofdmoot in dit kwadrant. De zes geïdentificeerde sectoren zijn reeds van belang voor de Deventer economie en hebben de potentie om verder door te groeien en aan belang te winnen.

Cashcows: Deventer leunt zwaar op cashcows

Een cashcow (melkkoe) is een sector/branche/thema die in de afgelopen jaren een relatief groot aandeel in de gemeentelijke productiestructuur heeft verworven, maar de markt waarin zij opereert neemt nauwelijks nog in omvang toe. De cashcow is een belangrijke werkgever en vraagt weinig investeringen. De opbrengsten zijn hoog en de kosten laag.

De Deventer economie is in belangrijke mate afhankelijk van cashcows, sectoren die nu nog zeker van belang zijn voor de economie van Deventer maar die een krimp of gematigde groei laten zien. Dit zijn waarschijnlijk niet de groeisectoren van de toekomst. Er kunnen 17 cashcow sectoren worden onderscheiden en samen zijn ze goed voor 54% van de werkgelegenheid in de gemeente. Van de 17 krimpen er 9.

Dogs: 4% van de werkgelegenheid

Een dog (hond) is een sector/branche/thema met een relatief en absoluut laag aandeel in de gemeentelijke productiestructuur in een stagnerende markt. Deze economische activiteiten bieden weinig toekomstperspectief en het is maar de vraag in hoeverre daar nog in geïnvesteerd moet worden.

Het aantal dogs in Deventer is omvangrijk, maar het belang voor de werkgelegenheid is beperkt. We onderscheiden er hier 11, die samen goed zijn voor 4% van de Deventer werkgelegenheid. Tien van deze sectoren hebben in de afgelopen vijf jaar een daling van de werkgelegenheid laten zien. Het zijn voor een belangrijk deel industriële sectoren en daarnaast een mix van commerciële diensten.

Tabel 3.7: Economische portfolio gemeente Deventer¹²

<p>Stars (40%)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Groothandel 2. Detailhandel 3. Horeca 4. Financiële instellingen 5. Gezondheids- en welzijnszorg 6. Overige diensten 	<p>Question marks (2%)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Papierindustrie 2. Aardolie- en steenkoolverwerkende industrie 3. Glas-, aardewerk-, cement- en kalkproductenindustrie 4. Productie en distributie van elektriciteit en gas 5. Vervoer over water 6. Verzekeringswezen en pensioenfondsen 7. Speur- en ontwikkelingswerk 8. Milieudienstverlening
<p>Cashcows (54%)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Landbouw (-) 2. Dienstverlening t.b.v. de landbouw (-) 3. Voedings- en genotsmiddel (+) 4. Uitgeverijen/drukkerijen (-) 5. Chemie (-) 6. Metaalproductenindustrie (-) 7. Machinebouw (-) 8. Meubel- en overige industrie (+) 9. Bouwnijverheid (-) 10. Handel en reparatie auto's (+) 11. Vervoer over land (-) 12. Verhuur en handel in onroerend goed (-) 13. Computerservice en IT (+) 14. Overige zakelijke diensten (+) 15. Openbaar bestuur en overheid (+) 16. Onderwijs (+) 17. Cultuur, sport en recreatie (+) 	<p>Dogs (4%)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Textiel- en kledingindustrie (-) 2. Houtindustrie (-) 3. Rubber- en kunststofindustrie (-) 4. Basismetaal (-) 5. Elektrotechnische industrie (-) 6. Transportmiddelenindustrie (-) 7. Dienstverlening t.b.v. vervoer (-) 8. Post- en telecommunicatie (-) 9. Activiteiten verwant aan financiële instellingen (-) 10. Verhuur van transportmiddelen (+) 11. Werkgevers-, werknemers- en beroepsorganisaties (-)

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

3.3 Sectorale ontwikkelingen

In deze paragraaf passeren enkele voor Deventer belangrijke economische sectoren of thema's de revue. Achtereenvolgens wordt de ontwikkeling beschreven van:

1. de proces- en maakindustrie;
2. de vrijetijdseconomie;
3. de detailhandel;
4. de zorgeconomie.

¹² Een sector/branche/thema is voor Deventer een cashcow of star als er meer dan 500 personen werkzaam zijn. Een sector is een star of een question mark, wanneer de werkgelegenheidsgroei in de periode 2001-2008 meer dan 12,5% bedroeg.

De proces- en maakindustrie: made in Deventer

De sector industrie is onder te verdelen in procesindustrie en maakindustrie. In Deventer is de maakindustrie, in termen van werkgelegenheid, bijna twee keer zo groot als de procesindustrie. In deze paragraaf komt allereerst de ontwikkeling van de werkgelegenheid en het aantal vestigingen binnen de Deventer procesindustrie aan bod, waarna eenzelfde beschrijving volgt van de maakindustrie.

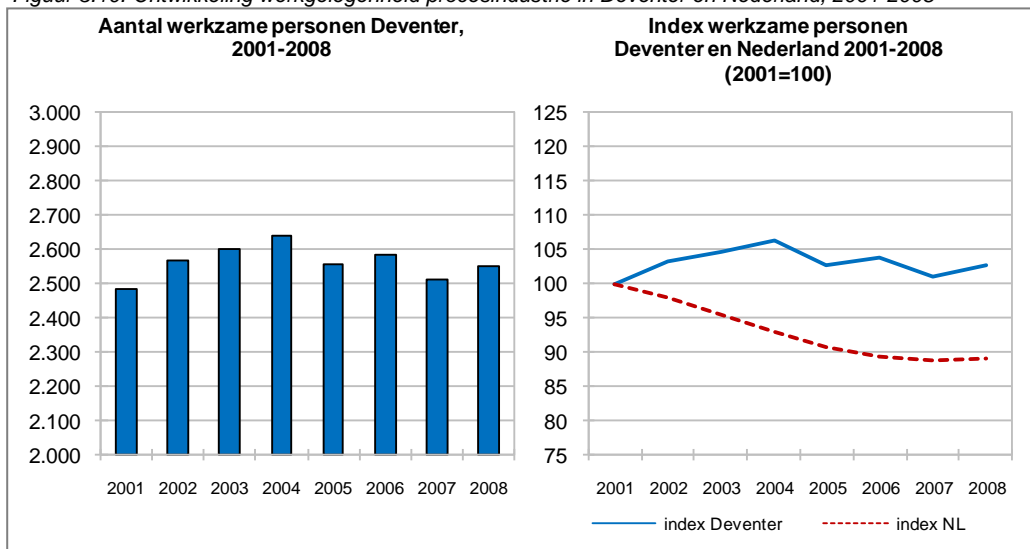
Procesindustrie: werkgelegenheid fluctueert tussen 2.500 en 2.600 banen

De procesindustrie onderscheidt zich van de maakindustrie door haar kenmerkende productiewijze, namelijk de industriële vervaardiging van chemische producten, grondstoffen en halffabricaten, met name met behulp van chemische, biochemische en/of fysische processen.

In Deventer was de procesindustrie in 2008 goed voor ruim 2.500 arbeidsplaatsen. Na een stijging van de werkgelegenheid tot ruim 2.600 banen in 2004, is zij de afgelopen jaren door inkrimping van zittende bedrijvigheid met 100 gedaald. Op landelijk niveau kampt de procesindustrie al langer met een daling van het aantal arbeidsplaatsen.

De curve in de werkgelegenheidsontwikkeling in Deventer is met name het gevolg van fluctuaties in het banenaanbod bij de voedings- en drankindustrie (met name als gevolg van schommelingen in arbeidsplaatsen bij slachterijen en de vleesverwerkende industrie en het vertrek van chipsfabrikant Crocky). Binnen de procesindustrie in Deventer vormt de vervaardiging van chemische producten de belangrijkste bron van werkgelegenheid (40% van het totaal).

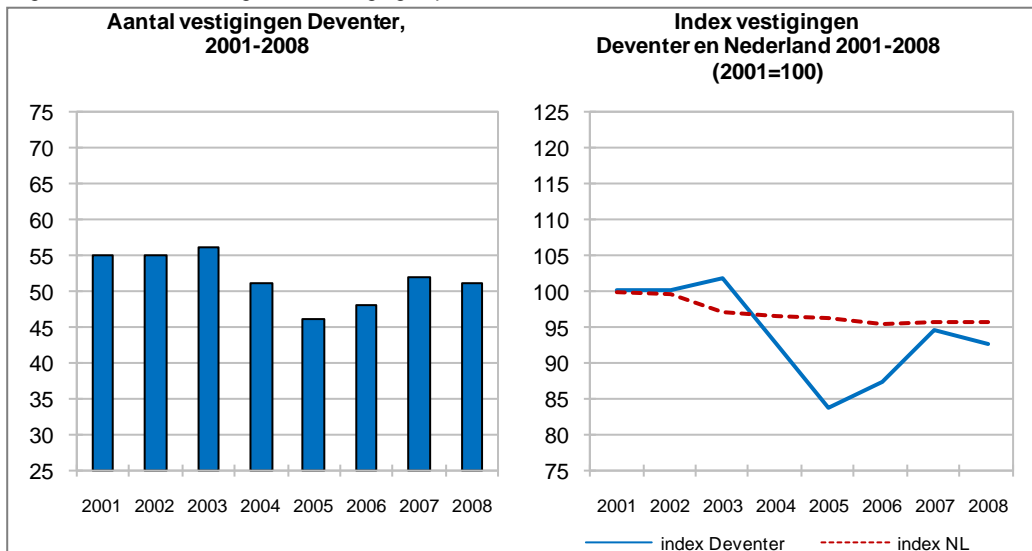
Figuur 3.10: Ontwikkeling werkgelegenheid procesindustrie in Deventer en Nederland, 2001-2008

Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

De ontwikkeling van het aantal vestigingen binnen de procesindustrie in Deventer houdt meer gelijke tred met het landelijke beeld, al vormt het jaar 2005 wel een opvallende uitschieter naar beneden. Na een stabilisatie in de eerste jaren na 2001, raakte Deventer zo'n 10 vestigingen binnen de procesindustrie kwijt in de periode tussen 2003 en 2005. Deze daling manifesteerde zich vooral in de bedrijfstakken van de voedings- en drankindustrie, de papierindustrie en rubber- en kunststofindustrie. Sinds 2007 ligt het aantal vestigingen weer boven de 50 door een lichte heropleving van de voedings- en drankindustrie.

Figuur 3.11: Ontwikkeling aantal vestigingen procesindustrie in Deventer en Nederland, 2001-2008

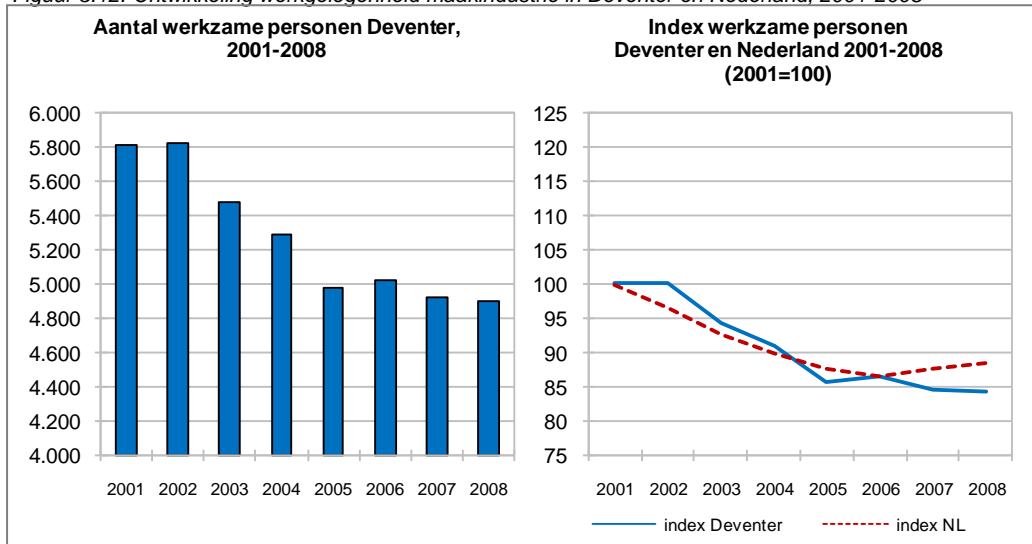
Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

Maakindustrie: Deventer volgt landelijke tendens van dalende werkgelegenheid

Tussen 2001 en 2008 zijn bijna 900 banen verdwenen binnen de maakindustrie. Met een verlies van bijna 600 arbeidsplaatsen – veelal door bedrijfsbeëindigingen – voert de grafische sector met uitgeverijen en drukkerijen de boventoon. Relatief gezien springt de ontwikkeling binnen de textielindustrie in het oog: daar halveerde de laatste jaren het aantal arbeidsplaatsen.

Gelet op het vrijwel parallelle verloop met de ontwikkelingen in Nederland deelt Deventer in de landelijke teruggang van de werkgelegenheid binnen de maakindustrie. De jaren 2007 en 2008 vormen daarop de uitzondering. Terwijl de werkgelegenheid in Deventer verder afneemt, is er landelijk sprake van een licht herstel en neemt de werkgelegenheid langzaam toe.

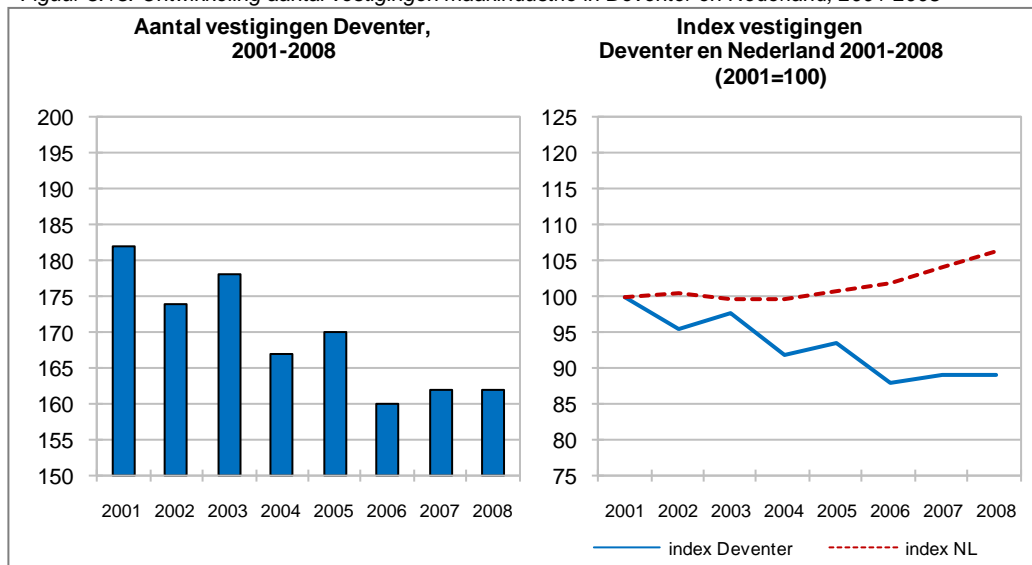
Figuur 3.12: Ontwikkeling werkgelegenheid maakindustrie in Deventer en Nederland, 2001-2008

Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

De ontwikkeling van het aantal vestigingen in Deventer vertoont een grillig en per saldo dalend verloop. Landelijk stijgt het aantal vestigingen licht.

Figuur 3.13: Ontwikkeling aantal vestigingen maakindustrie in Deventer en Nederland, 2001-2008

Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

De vrijetijdseconomie

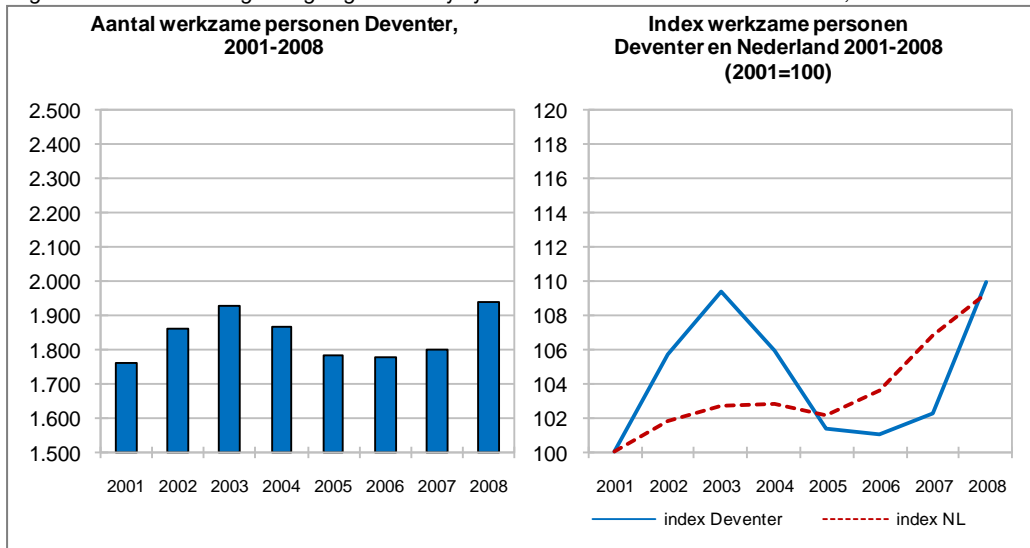
Op het gebied van vrijetijdsbesteding heeft Deventer een nationaal sterke naam opgebouwd als evenementenstad. Met Deventer op Stelten, de Deventer Boekenmarkt en het Dickens Festijn speelt Deventer zich elk jaar opnieuw in de kijker. Deze evenementen brengen jaarlijks elk tienduizenden bezoekers uit alle delen van het land naar Deventer. Maar de vrijetijdseconomie van de gemeente bestaat uit meer dan alleen deze drie bekende evenementen.

Onder de vrijetijdseconomie wordt alle bedrijvigheid verstaan die gerelateerd is aan horeca, cultuur, sport en recreatie. In Deventer meet de vrijetijdseconomie ruim 1.900 banen. Daarvan komt 40% (ruim 700 arbeidsplaatsen) voor rekening van werkgelegenheid bij restaurants, cafetaria's en snackbars.

De groeicurve laat in 2003 een opvallende piek zien in de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen, de jaren daarna neemt de werkgelegenheid weer sterk af. In tegenstelling tot een flinke terugval van de werkgelegenheid in Deventer, zien we voor Nederland vanaf 2003 een tijdelijke afvlakking van de groei aan arbeidsplaatsen, vooral als gevolg van een neerwaartse conjuncturele ontwikkeling. De omslag in het verloop van de werkgelegenheid in Deventer is grotendeels verklaarbaar vanuit ontwikkelingen bij eetgelegenheden en – in mindere mate – van hotels, pensions en conferentieoord. Tot 2003 noteerden beide branches een stijging van het aantal arbeidsplaatsen, om in de twee jaren daarna juist een daling te laten zien. In Nederland maakten eetgelegenheden tussen 2003 en 2005 slechts een pas op de plaats; in de jaren daarvoor en daarna was evenwel sprake van groei. In 2008 bevindt de werkgelegenheid zich weer op het peil van 2003, in het bijzonder door extra banen in de sfeer van sport.

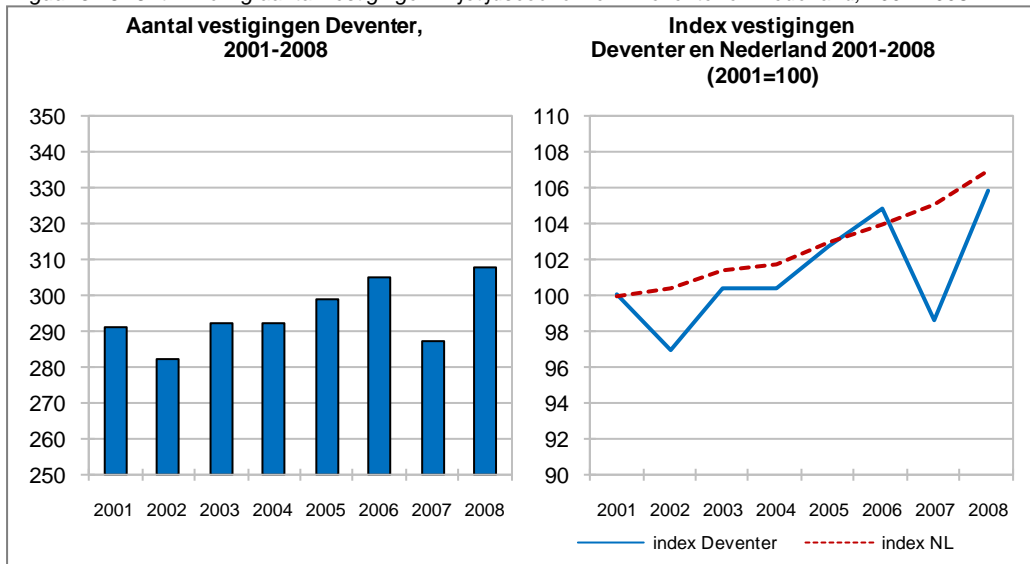
Figuur 3.14: Ontwikkeling werkgelegenheid vrijetijdseconomie in Deventer en Nederland, 2001-2008

Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

De ontwikkeling van het aantal vestigingen binnen de sector vertoont een afwijkend beeld. Met uitzondering van een kleine inzinking in 2002, klimt het aantal vestigingen binnen de vrijetijdseconomie gestaag boven de 300 in 2006, waarna een daling inzet tot minder dan 290 vestigingen in 2007. Op dat moment zit de werkgelegenheid echter weer in de lift. Voor 2008 staat de teller op 310 vestigingen.

Figuur 3.15: Ontwikkeling aantal vestigingen vrijetijdseconomie in Deventer en Nederland, 2001-2008

Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

Deventer winkelstad

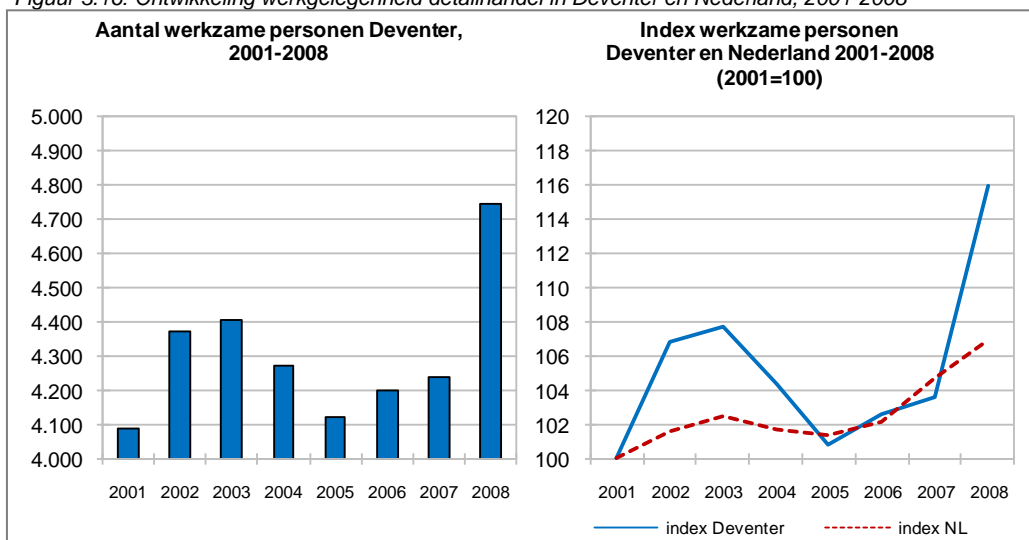
Als winkelstad vervult Deventer naast een lokale ook een regionale functie. Echter, uit de koopstromenonderzoeken van de provincie Overijssel en Kamer van Koophandel Oost Nederland blijkt dat de regionale functie van Deventer onder druk staat. Kleinere plaatsen in de regio weten de bewoners steeds meer aan zich te binden. Positief is dat in vergelijking met een aantal andere steden met een vergelijkbaar winkelvloeroppervlak (wvo), het aantal bezoekers per 1.000 m² wvo in Deventer nog altijd hoog is en dat het aantal getelde passanten in de

binnenstad in 2008 stevig in de lift zit¹³. Daar komt bij dat Deventer in een onderzoek van de Consumentenbond uit 2008 is uitgeroepen tot 2e winkelstad van Nederland.

Panden met meer dan 700 m² vloeroppervlak waren schaars in de binnenstad. Om in deze behoefte te voorzien is aan de rand van de binnenstad De Boreel ontwikkeld. Voor perifere volumineuze detailhandel kunnen bezoekers terecht op het Runschoppingcentre de Snipperling (RSC). Uit het koopstromenonderzoek van 2005 blijkt dat het RSC een grote toevloeiing kent vanuit de wijde omgeving. Met het wegvallen van Morres is een belangrijke trekker verdwenen. De regionale functie van het RSC is daarmee onder druk komen te staan.

In 2008 bood de detailhandel werkgelegenheid aan 4.750 personen, wat een stijging betekent van 300 arbeidsplaatsen ten opzichte van de laatste piek in 2003 en maar liefst 500 ten opzichte van 2007. De groei van de werkgelegenheid in de detailhandel in de periode 2001-2008 heeft zich met name voorgedaan bij winkels met een algemeen assortiment (supermarkten, warenhuizen e.d.). De komst van de Boreel kan hiervoor als verklaring worden gezien.

Figuur 3.16: Ontwikkeling werkgelegenheid detailhandel in Deventer en Nederland, 2001-2008

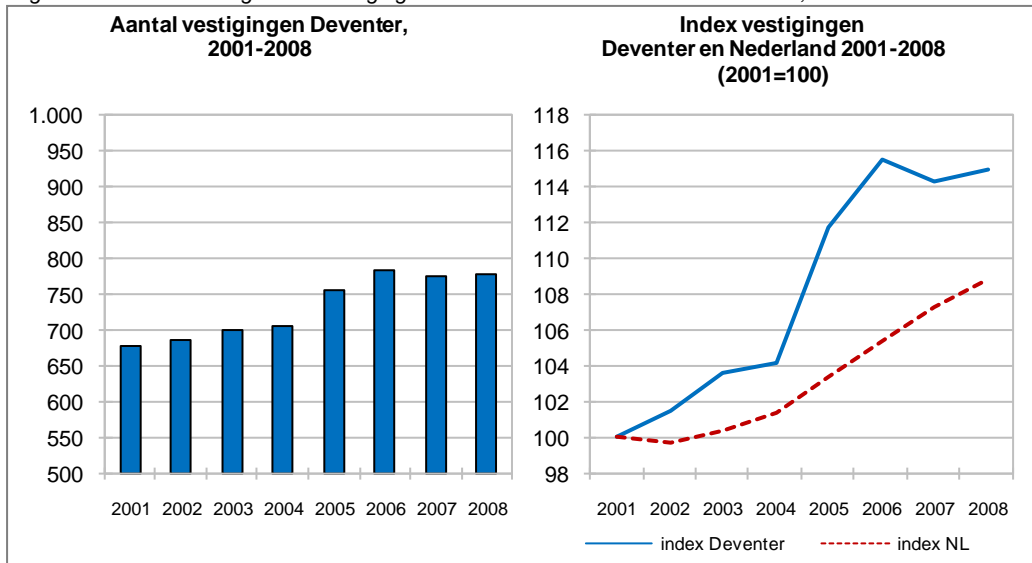
Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

In de periode tussen 2001 en 2003 vonden in Deventer verhoudingsgewijs veel meer personen werk in de detailhandel. Tussen 2005 en 2007 liep de index van het aantal arbeidsplaatsen in de detailhandel in Deventer gelijk op met de Nederlandse ontwikkeling. Het jaar 2008 vormt een forse uitschieter naar boven, in belangrijke mate door het extra werkgelegenheid die in de Boreel is gecreëerd (+370).

In 2006 stakte de geleidelijke toename van het aantal vestigingen binnen de detailhandel in Deventer. Dat jaar kwam er een einde aan de groei van het aantal gespecialiseerde winkels en detailhandel die niet in winkels plaatsvindt (bijvoorbeeld postorder of markthandel). Ondanks de hoge vlucht van de werkgelegenheid in 2008 bleef het aantal vestigingen vrijwel op een zelfde niveau. Ook hier is op de Boreel te wijzen: hier hebben zich zoals gezegd grote winkels gevestigd, die veel banen opleverden.

¹³ In september 2007 werden 163.800 bezoekers geteld. In dezelfde maand in 2008 waren dat er 217.200. Hiermee noteert de binnenstad een toename van 33% en hiermee is Deventer, zoals nu blijkt, de winkelstad die de grootste stijging laat zien van alle onderzochte winkelgebieden in Nederland.

Figuur 3.17: Ontwikkeling aantal vestigingen detailhandel in Deventer en Nederland, 2001-2008

Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

Met name tussen 2004 en 2006 werden relatief veel nieuwe winkels actief. Tegelijkertijd viel het aantal bedrijfsbeëindigingen verhoudingsgewijs lager uit. Deze ontwikkeling zorgde er in belangrijke mate voor dat het aantal vestigingen binnen de detailhandel in Deventer verhoudingsgewijs sterker toenam dan in Nederland.

De zorg economie

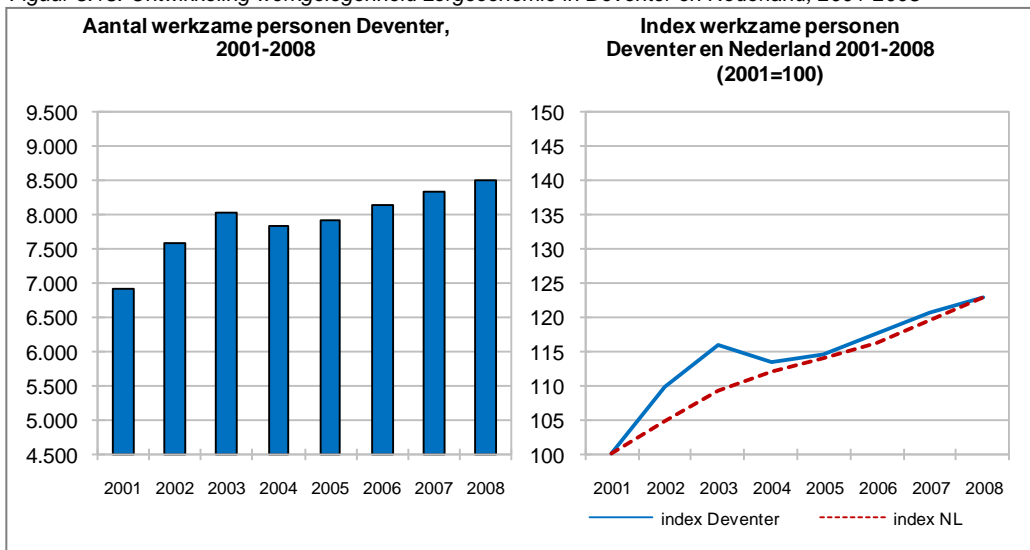
Onder de zorg economie vallen alle vormen van zorgverlening en aanverwante activiteiten op het gebied van zorg en verzorging in sectoren als de detailhandel, industrie, dienstverlening en research & development.

Uit de analyse van de ontwikkeling van de werkgelegenheid en het aantal vestigingen binnen de Deventer economie in de afgelopen jaren sprong de groei van de gezondheids- en welzijnszorg reeds in het oog. Omdat deze sector ook binnen de zorg economie het beeld bepaalt¹⁴, komt daar vanzelfsprekend eenzelfde stijgende tendens terug.

De stijging van de werkgelegenheid in de zorg economie komt voornamelijk door de uitbreiding van het personeelsbestand bij bestaande bedrijven en instellingen en veel minder door nieuwvestiging. Tussen 2001 en 2008 nam het aantal arbeidsplaatsen in Deventer toe met bijna 1.600 banen, hetgeen neerkomt op een groei van ruim 20%. Vooral in de periode 2001-2003 liep de werkgelegenheid in de zorg economie flink op en oversteeg daarmee de Nederlandse groeivoet. Na een korte terugval in 2003 volgt de banenaanwas sinds 2004 het landelijke patroon van een geleidelijke groei.

¹⁴ In 2008 is de gezondheids- en welzijnszorg goed voor 93% van de werkgelegenheid binnen de zorg economie.

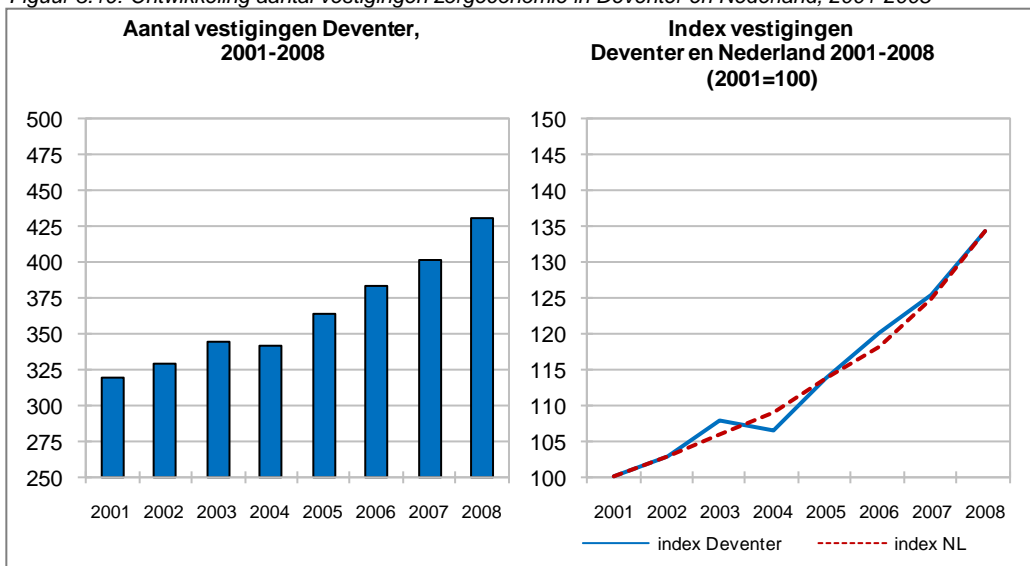
Figuur 3.18: Ontwikkeling werkgelegenheid zorgconomie in Deventer en Nederland, 2001-2008

Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

Bij de ontwikkeling van het aantal vestigingen in de zorgconomie loopt de Deventer lijn vrijwel gelijk op met de lijn van Nederland. Per saldo kwamen er in de periode 2001-2008 meer dan 100 vestigingen bij (+34%). Verhoudingsgewijs is de grootste groei (+48%) waarneembaar in de wellness-branche (schoonheidsverzorging, sauna's, etc.).

Figuur 3.19: Ontwikkeling aantal vestigingen zorgconomie in Deventer en Nederland, 2001-2008

Bron: BIRO, LISA, bewerking gemeente Deventer.

3.4 Geografische ontwikkelingen

In de verkenning worden de economische ontwikkelingen in enkele geografisch relevante gebieden tegen het licht gehouden. Het zijn gebieden die van belang zijn voor de economie van Deventer of momenteel op een grote maatschappelijke / beleidsmatige belangstelling kunnen rekenen. Achtereenvolgens worden behandeld:

- Bedrijvigheid in de wijk;
- Economie op bedrijventerreinen;
- Plattelandseconomie.

Bedrijvigheid in de wijk

Voor elf deelgebieden binnen Deventer hebben we de economische ontwikkeling in de periode 2001-2008¹⁵ beschreven. Daarbij wordt wat uitgebreider stilgestaan bij de drie aandachtsgebieden binnen de gemeente: Voorstad, Rivierenwijk en Keizerslanden.

1a. Binnenstad

In 2008 vonden 7.500 mensen emplooi in de Binnenstad. Hiermee is dit deelgebied goed voor 17% van de banen binnen Deventer. De Binnenstad herbergt 60% van de banen in het openbaar bestuur en 46% van de werkgelegenheid in de horeca. Tussen 2001 en 2004 fluctueerde de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de Binnenstad flink door een forse daling van het aantal arbeidsplaatsen in de overige dienstverlening (o.a. door verhuizing van de Stichting Deventer Werkt naar Bergweide) en een sterke toename in de onderwijssector (vestiging ROC Aventus). Tussen 2004 en 2007 zijn de schommelingen minder heftig, om in 2008 weer een forse opleving te laten zien. De groei van de werkgelegenheid komt hoofdzakelijk op het conto van de sector handel en reparatie (+350 banen), die voortkomt uit de opening van de Boreel.

1b. De Hoven

De werkgelegenheid in De Hoven steeg in 2008 met 60 arbeidsplaatsen naar 220. Door de vestiging van een slachterij en de komst van het IJsselhotel is de negatieve tendens van de afgelopen jaren gekeerd. Vergeleken met de economische structuur van Deventer is de bouwnijverheid in De Hoven relatief sterk vertegenwoordigd. De Hoven kenmerkt zich door kleinschalige bedrijvigheid: de gemiddelde vestigingsgrootte ligt met 2,9 flink beneden het gemeentelijke cijfer van 9,5.

2a. Oude Zandweerd

Oude Zandweerd heeft in de periode 2001-2008 aan werkgelegenheid ingeboet (-375 banen) en telt op dit moment ca. 1.550 banen. Dit had met name te maken met een forse daling van het aantal arbeidsplaatsen in de industrie en in de zakelijke dienstverlening (elk -150 banen) door verhuizing naar andere deelgebieden. De gezondheids- en welzijnszorg is zeer dominant binnen de wijk. In tegenstelling tot de werkgelegenheid nam het aantal vestigingen in Oude Zandweerd juist licht toe.

2b. Voorstad

De non profit sector is een belangrijke werkgever in Voorstad. Het onderwijs – ondanks het verlies van 350 banen in de periode 2001-2008 (met name door het verdwijnen van ROC Aventus sector Educatie) – en vooral de gezondheids- en welzijnszorg nemen ruim 50% van de aanwezige werkgelegenheid voor hun rekening. In de gezondheids- en welzijnszorg steeg het aantal arbeidsplaatsen van 637 in 2001 naar 886 in 2008. De belangrijkste werkgever in deze sector in Voorstad is Psychiatrisch Ziekenhuis Brinkgreven met 500 banen in 2008. De totale werkgelegenheid in de wijk daalde tussen 2001 en 2008 met 200 arbeidsplaatsen.

¹⁵ De BIRO-cijfers die worden gepresenteerd, zijn wegens het ontbreken van gegevens op wijkniveau exclusief de CBS-landbouwtelling. Hierdoor is het mogelijk dat afwijkingen optreden met elders weergegeven BIRO-cijfers.

Tabel 3.8: Mutaties vestigingenbestand in Voorstad, 2001-2008*

Type mutatie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Start tijdvak ¹	320	317	315	306	310	331	370	371
Verhuizing binnen eigen deelgebied	9	11	4	3	3	9	9	
Verhuizing naar ander deelgebied in Deventer	-15	-28	-6	-20	-9	-5	-10	
Vestiging vanuit ander deelgebied in Deventer	6	9	6	5	3	9	9	
Nieuwvestiging Deventer	44	43	42	46	66	78	61	
Bedrijfsbeëindiging/vertrek uit Deventer	-38	-26	-51	-27	-39	-43	-59	
Einde tijdvak ²	317	315	306	310	331	370	371	
Saldo tijdvak	-3	-2	-9	4	21	39	1	

* Excl. CBS- Landbouwtelling

¹ 2 april kalenderjaar

² 1 april volgend kalenderjaar

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

Voorstad heeft in de afgelopen jaren een negatief saldo geboekt voor wat betreft bedrijfsverhuizingen van en naar andere deelgebieden (-55 bedrijven). In de periode 2005-2007 vestigden zich evenwel veel nieuwe bedrijven in de wijk, waardoor het aantal vestigingen in de periode 2001-2008 per saldo met 50 toenam.

3. Rivierenwijk

Rivierenwijk telde in 2008 87 vestigingen die werk boden aan 169 arbeidskrachten. Na een daling van het aantal vestigingen sinds het begin van deze eeuw, met als laagtepunt een aantal van 60 in 2006, is het aantal bedrijven in de periode 2006-2008 gegroeid naar het hoogste aantal in de afgelopen acht jaar. De sterke stijging van het aantal vestigingen in 2007 heeft zich niet vertaald in een dito stijging van de werkgelegenheid. De reden hiervoor is dat het bij de nieuwvestigings in 2006-2007, op een enkele onderneming na, om zzp'ers (zelfstandige zonder personeel) gaat. Laat de Deventer economie in de afgelopen jaren een groei van het aantal vestigingen en – in mindere mate - werkzame personen zien, in de Rivierenwijk zijn deze juist afgenomen, met uitzondering dus van het laatste twee jaar.

Tabel 3.9: Mutaties vestigingenbestand in Rivierenwijk, 2001-2008*

Type mutatie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Start tijdvak ¹	70	73	73	68	63	60	80	87
Verhuizing binnen eigen deelgebied	0	2	1	0	2	1	1	
Verhuizing naar ander deelgebied in Deventer	5	5	4	6	4	1	7	
Vestiging vanuit ander deelgebied in Deventer	2	2	2	2	2	4	5	
Nieuwvestiging Deventer	19	14	12	17	13	29	29	
Bedrijfsbeëindiging/vertrek uit Deventer	13	11	15	18	14	12	20	
Einde tijdvak ²	73	73	68	63	60	80	87	
Saldo tijdvak	3	0	-5	-5	-3	20	7	

* Excl. CBS- Landbouwtelling

¹ 2 april kalenderjaar

² 1 april volgend kalenderjaar

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

De economie van Rivierenwijk kent vergeleken met de Deventer economie een zeer grote dynamiek. De bovenstaande tabel laat zien dat er jaarlijks sprake is van een relatief groot aantal nieuwvestigingen en bedrijfsbeëindigingen in Rivierenwijk. Het aandeel nieuwvestigingen varieert in de Rivierenwijk van 18% in 2003-2004 tot 36% in 2006, waar dit in Deventer 10 tot 15% is. Het aandeel bedrijfsbeëindigingen/ vertrekken uit Deventer varieert in Rivierenwijk van 15 tot 29%, in heel Deventer is dat 9 tot 14%. Verhuizingen in, naar en vanuit de wijk naar locaties elders in Deventer zijn er nauwelijks. De dynamiek in de wijk economie Rivierenwijk komt met andere woorden bijna geheel voor rekening van nieuwvestigingen en bedrijfsbeëindigingen/-vertrekken uit Deventer.

4a. Zandweerd en Borgele

Zandweerd en Borgele kent tussen 2001 en 2008 een dalende werkgelegenheid (ca. -170). Met name de verhuizing van ROC Aventus, sector dienstverlening en gezondheidszorg, naar de Binnenstad, brengt een verlies aan arbeidsplaatsen binnen het onderwijs (in totaal -200 banen) met zich mee. Positieve uitschieter vormt de zakelijke dienstverlening, waar juist 130 banen extra bij kwamen. De groei van het aantal vestigingen binnen de sector zakelijke dienstverlening en overige dienstverlening (o.a. milieudienstverlening, cultuur, recreatie e.d.) was van dien aard dat er een plus van 30 vestigingen kan worden ingeboekt voor de periode 2001-2008.

4b. Keizerslanden

Het Deventer Ziekenhuis (locatie Geertruiden en St. Joseph) domineert in de cijfers van 2008 nog in belangrijke mate de economische structuur van Keizerslanden¹⁶. Zo is de gezondheids- en welzijnszorg in 2008 goed voor ruim 60% van de 4.700 banen in het deelgebied. De grootste daler qua werkgelegenheid is de industrie, waar het verlies aan arbeidsplaatsen bij Auping (-140) zich stevig doet voelen.

Tabel 3.10: Mutaties vestigingenbestand in Keizerslanden, 2001-2008*

Type mutatie	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Start tijdvak ¹	221	217	227	217	224	242	244	248
Verhuizing binnen eigen deelgebied	3	6	2	1	3	1	1	
Verhuizing naar ander deelgebied in Deventer	11	12	12	6	5	9	12	
Vestiging vanuit ander deelgebied in Deventer	9	4	9	6	4	7	12	
Nieuwvestiging Deventer	25	37	24	33	46	31	39	
Bedrijfsbeëindiging/vertrek uit Deventer	27	19	31	26	27	27	335	
Einde tijdvak ²	217	227	217	224	242	244	248	
Saldo tijdvak	-4	10	-10	7	18	2	4	

* Excl. CBS- Landbouwtelling

¹ 2 april kalenderjaar

² 1 april volgend kalenderjaar

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

In de afgelopen jaren groeide het aantal bedrijven in Keizerslanden met 30. De stijging werd voornamelijk veroorzaakt door de toestroom van bedrijven op het gebied van de bouwnijverheid en handel en reparatie. Door de aanwezigheid van grootschalige bedrijvigheid binnen de gezondheids- en welzijnssector, onderwijs en industrie komt de gemiddelde vestigingsgrootte in het deelgebied met 19 ver boven het gemeentelijke cijfer van 9,5 uit.

5a. Colmschate-Noord

Groei is het kernwoord als het gaat om de economische ontwikkeling in Colmschate-Noord. Tussen 2001 en 2008 verdubbelde het aantal vestigingen (van 209 in 2001 naar 443 in 2008) en steeg het aantal arbeidsplaatsen van 1.204 in 2001 naar bijna 1.850 in 2008. Vrijwel alle sectoren laten een groei zien. De belangrijkste stijgers voor wat betreft het aantal vestigingen zijn de handel en reparatiesector en zakelijke dienstverlening. De toename van de werkgelegenheid kan voor een groot deel worden toegeschreven aan de gezondheids- en welzijnszorg (+250 banen).

5b. Colmschate-Zuid (excl. Handelpark de Weteringen)

De werkgelegenheid in Colmschate-Zuid vermeerderde in de periode 2001-2008 met maar liefst 750 banen naar 2.100 arbeidsplaatsen. De belangrijkste stuwende krachten achter deze banengroei zijn de sectoren handel en reparatie (+400 banen), gezondheids- en welzijnszorg (+190 banen) en overige dienstverlening (+120 banen). Door een toename met 100 bedrijven –

¹⁶ Met het verdwijnen van het Deventer Ziekenhuis in 2008 uit Keizerslanden is de economische structuur van de wijk wezenlijk veranderd, maar dit is nog niet verwerkt in de cijfers.

waarvan 50 tussen 2007 en 2008 – in de afgelopen acht jaar komt het aantal vestigingen in 2008 uit op 380.

6. Diepenveen

Met name de ontwikkelingen in de landbouwsector en de gezondheids- en welzijns-zorg hebben in Diepenveen ten opzichte van 2001 geresulteerd in een banengroei van 430 naar 1.800 arbeidsplaatsen in 2008. Het aantal vestigingen steeg met 115 naar 463 in 2008. Hier kwam de groei voor een belangrijk deel voor rekening van de sectoren handel en reparatie en de zakelijke dienstverlening. Met een gemiddelde vestigingsgrootte van 3,9 arbeidsplaatsen per bedrijf is de bedrijvigheid in Diepenveen een stuk kleinschaliger dan op gemeentelijk niveau (9,5).

7. Bathmen

Bathmen is het enige deelgebied waar de werkgelegenheid verhoudingsgewijs beduidend harder groeit dan het aantal vestigingen. Dit is toe te schrijven aan de toename van het aantal arbeidsplaatsen in sectoren met een gemiddeld hogere bedrijfsgrootte als de gezondheids- en welzijnszorg (+40 banen) en de horeca (+50 banen). In totaal zijn er in Bathmen tussen 2001 en 2008 190 banen bijgekomen.

Economie op bedrijventerreinen

In de voorgaande paragraaf is de ontwikkeling geschetst in de economische structuur van de wijken van Deventer. Daarbij zijn de grootschalige bedrijventerreinen Bergweide, Kloosterlanden en Handelspark de Weteringen buiten beschouwing gebleven. Hieronder gaan wij kort in op deze specifieke werklocaties.

Bergweide

Bij de onderstaande beschrijving van Bergweide nemen we in tegenstelling tot de gangbare gebiedsindeling ook de buurt Hoornwerk mee. De reden hiervoor is dat anders in het overzicht van zowel de bedrijvigheid in de wijk (paragraaf 3.4.1) als de economie op de bedrijventerreinen, een belangrijke werklocatie buiten beschouwing zou blijven¹⁷.

Binnen de economische structuur op bedrijventerrein Bergweide treedt een verschuiving op van de traditionele bedrijventerreingebonden sectoren, zoals de industrie (-520 banen, o.a. door een reorganisatie bij Kluwer), de bouwnijverheid (-300 banen) en transport, distributie en communicatie (-200 banen) naar vooral de zakelijke dienstverlening (+900 banen, o.a. door de vestiging van Oranjewoud, Goudappel Coffeng en Asito). Over de periode 2001-2008 liep de werkgelegenheid over de gehele linie met 300 banen terug tot ruim 11.250. Tegelijkertijd nam het aantal vestigingen toe van 283 in 2001 naar 370 in 2008, waarbij naast zakelijke dienstverlening de sector handel en reparatie duidelijk aan belang won.

Bergweide levert een substantiële bijdrage aan de Deventer economie: 25% van de gemeentelijke werkgelegenheid is op dit bedrijventerrein te vinden. De grootschalige bedrijvigheid zorgt eveneens voor een aanzienlijke – maar de laatste jaren wel afnemende – gemiddelde vestigingsgrootte (30 banen per bedrijf in 2008 tegenover een gemeentelijk gemiddelde van 9,5).

Kloosterlanden

Net als Bergweide heeft Kloosterlanden ook te maken met een veranderende economische structuur. Voor Kloosterlanden gaat dat eveneens gepaard met neergang van de werkgelegenheid, waarbij verhuizing van bedrijfsactiviteiten naar Bergweide een wezenlijke rol speelt: tussen 2001 en 2008 slonk het aantal arbeidsplaatsen op het terrein met bijna 800. De grootste 'verliezers' zijn de zakelijke dienstverlening (-600 banen, o.a. door verhuizing van Asito en Oranjewoud naar Bergweide) en de industrie (-300 banen). Binnen de sectoren transport, distributie en communicatie (+190 banen) en gezondheids- en welzijnszorg (+100 banen) was nog wel sprake van een forse banenaanwas.

¹⁷ Om een indicatie te geven: in de buurt Hoornwerk werken ca. 1.500 personen.

Ondanks het forse verlies aan arbeidsplaatsen, wist Kloosterlanden per saldo nog een kleine plus te behalen ten aanzien van het aantal vestigingen (+20 vestigingen), met name door toestroom van bedrijvigheid in de handel en reparatie. Kloosterlanden kenmerkt zich ook door redelijk grootschalige bedrijvigheid: gemiddeld zijn er in 2007 21,5 medewerkers werkzaam per vestiging.

Handelspark de Weteringen

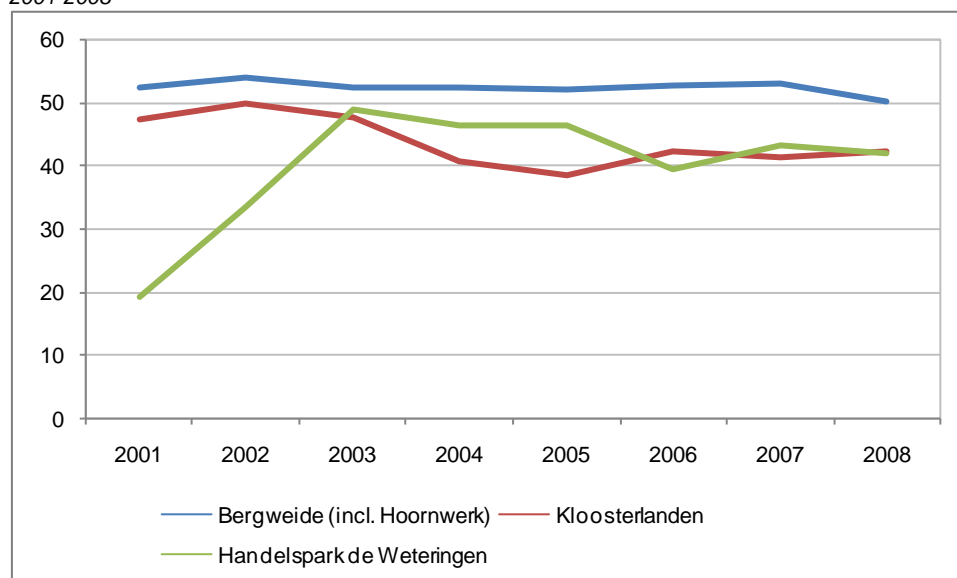
Vanaf het jaar 2001 is het relatief jonge bedrijventerrein Handelspark de Weteringen flink gegroeid. In de periode tot 2008 is het aantal bedrijven op de locatie vermeerderd van 55 naar 90 en biedt zij werkgelegenheid aan bijna 1.700 personen (+900 banen sinds 2001). De grootste toename van de werkgelegenheid in die periode treffen we aan in de sectoren industrie (+400 banen, o.a. door vestiging van Kappa Zedek BV vanuit Bergweide), handel en reparatie (+270) en bouwnijverheid (+120 banen).

Van de drie onderscheiden bedrijventerreinen is de gemiddelde vestigingsgrootte van Handelspark de Weteringen de laagste (18,9), maar het verschil met Kloosterlanden is beperkt.

Ontwikkeling terreinquotiënt

De terreinquotiënt drukt het aantal werkzame personen per hectare uit. Aan de hand van dit verhoudingsgetal kan voor de onderscheiden bedrijventerreinen de ontwikkeling van de intensiteit van het ruimtegebruik in beeld gebracht worden¹⁸.

Figuur 3.20: Ontwikkeling terreinquotiënt Bergweide (incl. Hoornwerk), Kloosterlanden en Handelspark de Weteringen, 2001-2008

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

Uit de ontwikkeling van de terreinquotiënt van Handelspark de Weteringen blijkt dat de uitgifte van dit toenmalige nieuwe bedrijventerrein in 2001 goed op gang kwam. Doordat zich nieuwe bedrijvigheid op het bedrijventerrein vestigde, groeide de werkgelegenheid en daarmee de terreinquotiënt. Na 2003 loopt de lijn voor Handelspark de Weteringen licht terug. Bergweide laat voor wat betreft de mate van ruimtegebruik een vrij constant patroon zien. De terreinquotiënt van Kloosterlanden valt tussen 2003 en 2004 door het verlies aan werkgelegenheid terug. Het zijn vooral de kantoorhoudende bedrijven die er voor zorgen dat vooral Bergweide en de Weteringen hoge terreinquotiënten kennen. De gemiddelde landelijke quotiënt voor bedrijventerreinen ligt beneden de 40. Kloosterlanden kent in het kantoren-

¹⁸ Het betreft het bruto-oppervlakte van de bedrijventerreinen, dus inclusief wegen, water en groen.

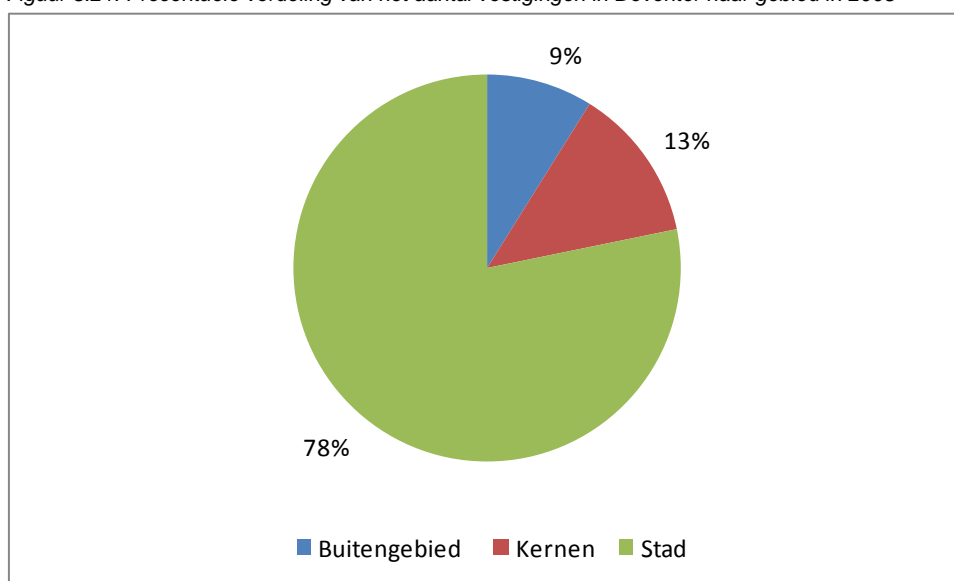
segment een aanzienlijke leegstand, hetgeen ten dele verklaart waarom het terrein lager scoort dan de andere twee.

Plattelandseconomie

Ondernemerschap: inwoners op het platteland zijn relatief ondernemend

In 2008 waren bijna 450 bedrijven in het buitengebied van Deventer gevestigd. Dit is 9% van het totaal aantal vestigingen in de gemeente. De kernen nemen met 645 bedrijfsvestigingen nog eens 13% voor hun rekening. Gesteld kan worden dat inwoners op het Deventer platteland relatief ondernemend zijn. Zeker het buitengebied is, afgezet tegen het aantal inwoners, ondernemend.

Figuur 3.21: Procentuele verdeling van het aantal vestigingen in Deventer naar gebied in 2008¹⁹

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

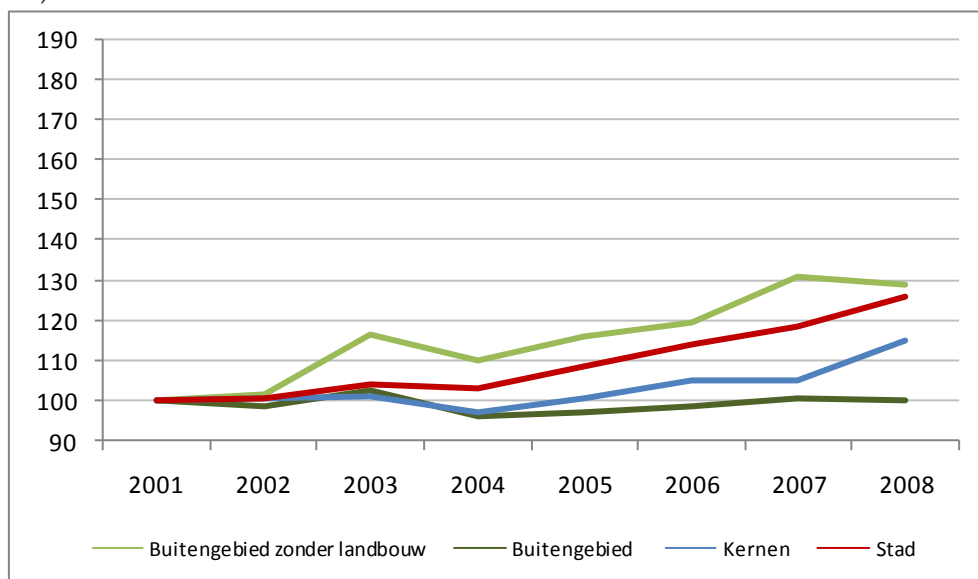
In de periode 2001-2008 vonden er in het buitengebied in beperkte mate mutaties plaats voor wat betreft het aantal vestigingen. Dit aantal is in die periode dan ook nagenoeg gelijk gebleven. In de kernen is evenwel een groei van 15% geboekt.

De ontwikkeling in het buitengebied wordt sterk beïnvloed door de ontwikkelingen in de landbouwsector, een sector waar het aantal vestigingen de laatste jaren gestaag is gedaald. Wanneer deze dominante sector buiten beschouwing wordt gelaten, dan neemt het aantal vestigingen in het buitengebied toe met 31% in acht jaar tijd.

¹⁹ Het buitengebied van Deventer omvat het landelijke gebied in Colmschate (de buurten 79, 88 en 89), het landelijke gebied van de voormalige gemeente Diepenveen (de buurten 91, 92, 94, 97 en 98) en het landelijke gebied van Bathmen (de buurten 101, 102 en 103).

De cijfers uit de CBS landbouwstatistieken worden voor ¾ toegekend aan het buitengebied van Deventer. Dit betekent dat het aantal vestigingen en de werkzame personen voor meer dan de helft bepaald worden door de CBS landbouwstatistieken.

Figuur 3.22: Ontwikkeling aantal vestigingen in het buitengebied, de kernen en de stad Deventer, 2001-2008 (2001 = 100)

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

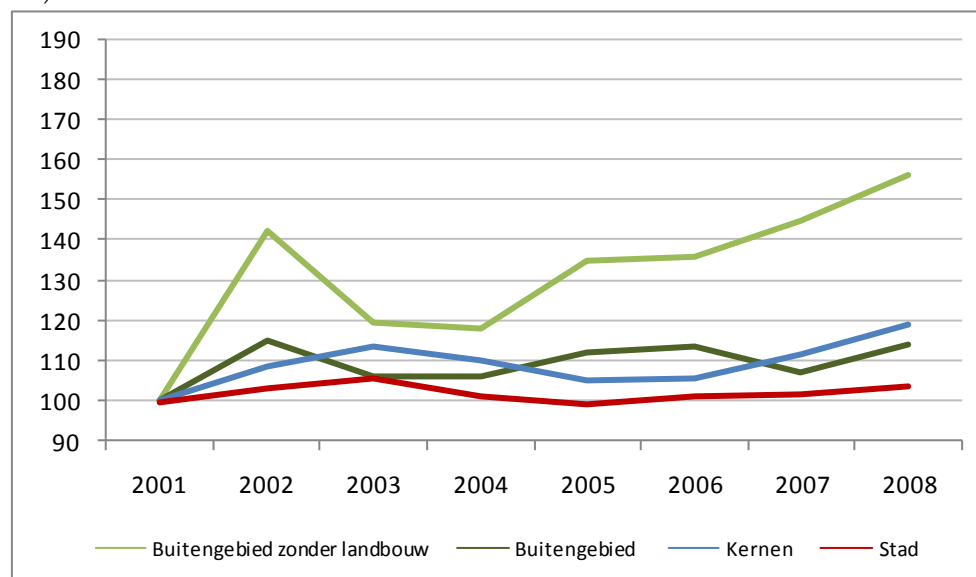
De ondernemingen in het landelijk gebied zijn overwegend kleinschalig van aard. De gemiddelde omvang bedraagt drie werkzame personen per bedrijf. In de stad Deventer ligt het gemiddelde op elf werkzame personen per vestiging.

Werkgelegenheidsontwikkeling: hogere groei dan in de stad

In het buitengebied vinden 1.230 mensen emplooi. Daarmee bedraagt het werkgelegenheidsaandeel van dit gebied binnen de gemeente 2,7%. Ook in de kernen is de werkgelegenheid beperkt (2.520 arbeidsplaatsen). Samen zijn het buitengebied en de kernen goed voor circa 8% van de totale Deventer werkgelegenheid.

In de periode 2001-2008 is het totale aantal werkzame personen in het buitengebied en de kernen met circa 17% gestegen. Daarmee komt de ontwikkeling veel hoger uit dan in de stad Deventer waar een werkgelegenheidsgroei van 4% werd geboekt. Wanneer de ontwikkeling van het buitengebied wordt bezien met uitsluiting van de landbouw, dan is het beeld nog veel rooskleuriger. Tussen 2001 en 2008 groeide de werkgelegenheid in de niet-landbouwsectoren met 56%.

Figuur 3.23: Ontwikkeling werkzame personen in het buitengebied, de kernen en de stad Deventer 2001-2008 (2001 = 100)

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

In absolute termen bedroeg de werkgelegenheidsgroei in het buitengebied en in de kernen tussen 2001 en 2008 respectievelijk 150 en 400 banen. In de stad werden binnen hetzelfde tijdsbestek bijna 1.420 extra banen gecreëerd.

Sectorstructuur: buitengebied nog altijd monocultuur, kernen grotere diversiteit

In het buitengebied is de landbouw nog altijd veruit de grootste sector met een aandeel van 65% in de werkgelegenheid. In 2008 waren ruim 800 personen binnen deze sector actief. De tweede sector in omvang is de sector handel en reparatie met ruim 100 banen (9%) en de derde plaats wordt bezet door de zakelijke dienstverlening met 90 banen en een aandeel van 7%. Er is dus nog altijd sprake van een monocultuur.

Twee sectoren worden specifiek uitgelicht omdat ze altijd in een adem genoemd worden met de economische vitaliteit van het platteland: de sector toerisme en recreatie en de zorgsector:

- In het buitengebied heeft de sector toerisme en recreatie een beperkte economische betekenis. In de horeca, een belangrijk onderdeel van de t&r sector, werken momenteel 45 personen en daarmee is deze sector goed voor 3,6% van het totale aantal banen in het buitengebied. Andere t&r activiteiten maken deel uit van de overige diensten en ook dit deel is relatief beperkt in omvang.
- De zorg wordt vaak genoemd als een mogelijke nieuwe economische drager in het landelijk gebied. Momenteel speelt deze sector in het buitengebied slechts een marginale economische rol met vijf vestigingen en 10 arbeidsplaatsen.

In de kernen is de handel de grootste sector met in totaal 600 banen en een aandeel van 24% in de werkgelegenheidsstructuur. De zorg is binnen de kernen de op een na grootste werkgever met 458 banen (aandeel 18%). De landbouw vinden we terug op de derde plaats met in totaal 290 werkzame personen. De horeca is met een werkgelegenheidsaandeel van 10% een belangrijke economische drager en dat geldt ook voor de zakelijke dienstverlening. Stuwende sectoren zoals industrie en transport leggen maar weinig gewicht in de schaal. Ook de financiële sector maakt een terugtrekkende beweging.

Landelijk krimpt de agrarische sector, maar in Deventer is daar geen sprake van. Tussen 2001 en 2008 zijn er in de landbouw in het buitengebied 25 banen bijgekomen. In nagenoeg alle sectoren is een groei waarneembaar, waarbij naast de landbouw de grootste bijdrage is geleverd door de zakelijke diensten (+40 banen), de bouw (+20), horeca en transport (beiden +17 banen). Alleen de financiële diensten noteerden een daling van de werkgelegenheid. In de

kernen werd de sterkste groei van het aantal arbeidsplaatsen gerealiseerd in de zorgsector met een toename van 148 banen, op de voet gevolgd door de handel (+123). Ook de horeca (+68 banen), het onderwijs (+53) en de overige diensten (+36) droegen substantieel bij aan de groei. De kernen kennen ook enkele krimpsectoren, te weten de overheid²⁰, de industrie en de financiële diensten.

Er hebben zich in de afgelopen jaren zowel in het buitengebied als in de kernen aanzienlijke verschuivingen in de sectorstructuur voorgedaan. Het aandeel van de landbouw in de economische structuur van het buitengebied loopt in termen van werkgelegenheid terug. In de afgelopen acht jaar is het aandeel geslonken van 73% naar 66%. Het aandeel van de zakelijke dienstverlening nam daarentegen toe. Ook in de kernen is de sectorstructuur aan verandering onderhevig. De zorg liet de sterkste toename noteren, terwijl de overheid als werkgever wegviel.

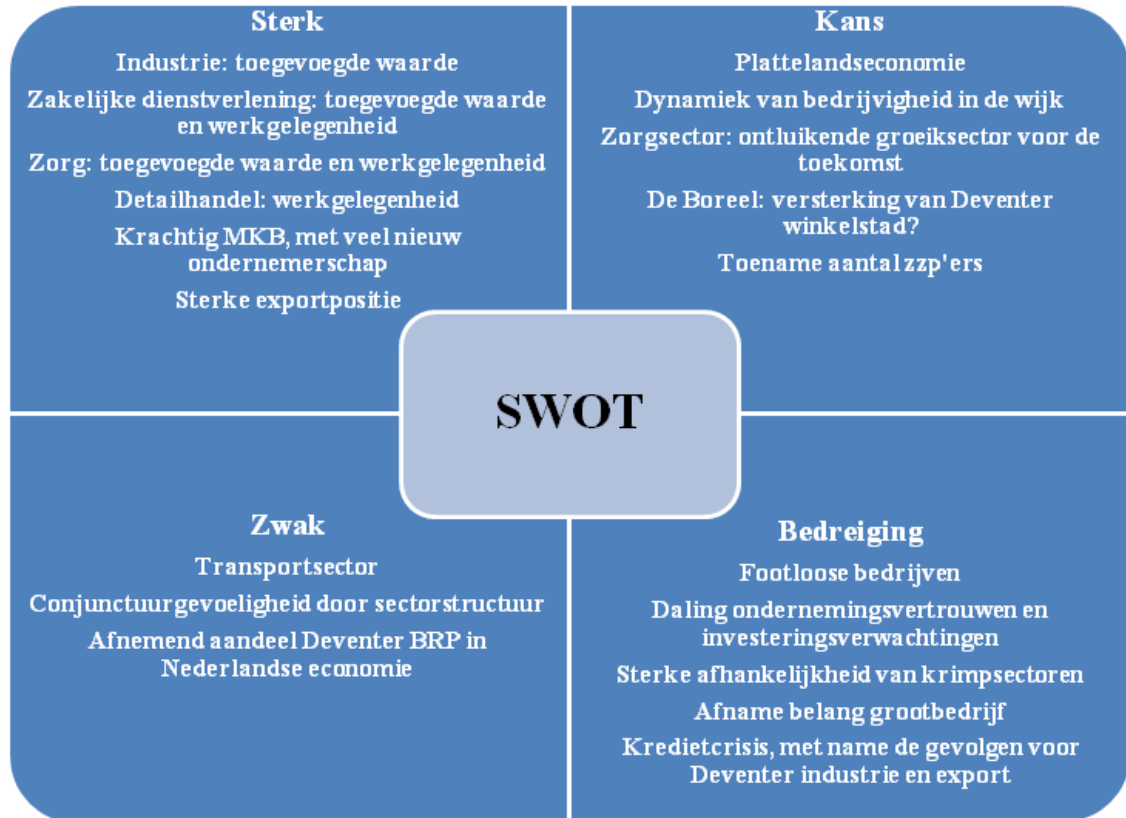
Tabel 3.11: Sectorstructuur (werkgelegenheid) buitengebied, kernen en stad binnen de gemeente Deventer in 2001 en 2008 (%)

	Buitengebied		Kernen		Stad	
	2001	2008	2001	2008	2001	2008
Landbouw	73%	66%	13%	12%	2%	1%
Industrie	2%	2%	6%	4%	21%	18%
Bouw	3%	4%	8%	7%	5%	5%
Handel	10%	9%	23%	24%	16%	18%
Horeca	3%	4%	9%	10%	3%	3%
Transport	1%	3%	1%	1%	4%	3%
Financiële diensten	0%	0%	4%	3%	2%	2%
Zakelijke diensten	4%	7%	10%	10%	16%	17%
Overheid	0%	0%	2%	0%	4%	4%
Onderwijs	1%	1%	6%	7%	7%	7%
Zorg	1%	1%	15%	18%	17%	19%
Overige diensten	3%	4%	4%	5%	4%	4%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bron: BIRO, bewerking gemeente Deventer.

²⁰ Door de gemeentelijke herindeling met Deventer zijn de banen in overheidsdienst uit Bathmen verdwenen.

3.5 SWOT

4 Arbeidsmarkt

Een goed functionerende arbeidsmarkt vormt een essentieel onderdeel van een concurrerend economisch klimaat. Immers, wanneer het beschikbare aanbod aan arbeidskrachten niet aansluit bij de bestaande vraag (dit wordt mismatch genoemd), dan stopt de economische ontwikkeling.

In dit hoofdstuk staat de Deventer arbeidsmarkt centraal. Achtereenvolgens worden de (ontwikkeling van de) samenstelling van de beroepsbevolking, de werkloosheid en de vacatures in kaart gebracht.

4.1 Beroepsbevolking

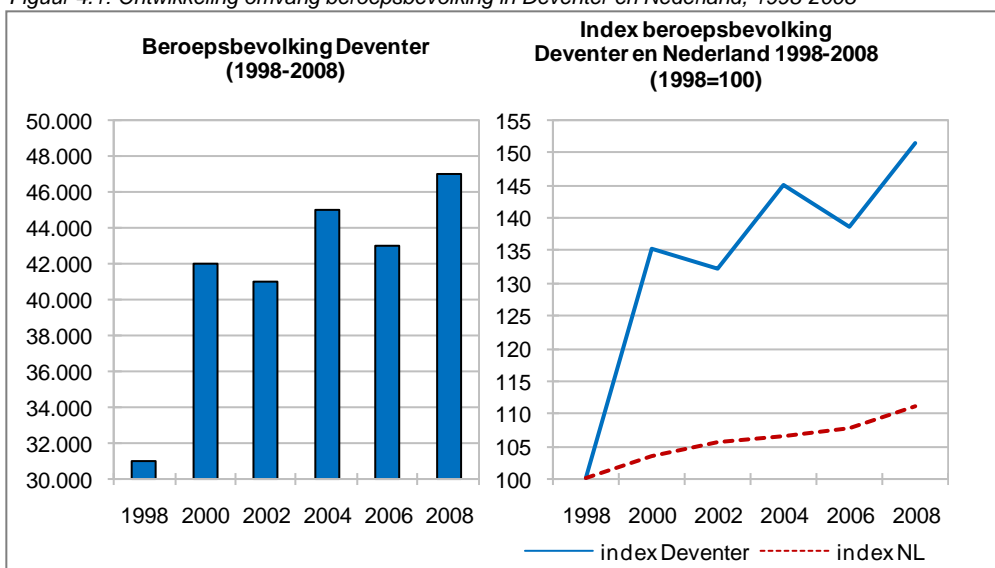
Onder de beroepsbevolking vallen alle personen in de leeftijdscategorie van 15 tot 65 jaar die:

- ten minste twaalf uur per week werken, of
- werk hebben aanvaard waardoor ze ten minste twaalf uur per week gaan werken, of
- verklaren ten minste twaalf uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste twaalf uur per week te vinden.

Ontwikkeling beroepsbevolking

Aan het einde van de vorige eeuw maakte de beroepsbevolking in Deventer een flinke groeispurt door met een stijging van om en de nabij de 10.000 personen naar ruim 40.000. Aan deze toename lag met name de gemeentelijke samenvoeging met Diepenveen ten grondslag. Verhoudingsgewijs was de ontwikkeling in Deventer zodoende veel groter dan de landelijke tendens, die een meer geleidelijke stijging laat zien. Sinds de start van het nieuwe millennium wisselen groei en krimp van de Deventer beroepsbevolking elkaar af, waarbij per saldo 4.000 personen extra aan de beroepsbevolking werden toegevoegd. In 2008 omvat de beroepsbevolking 47.000 personen.

Figuur 4.1: Ontwikkeling omvang beroepsbevolking in Deventer en Nederland, 1998-2008

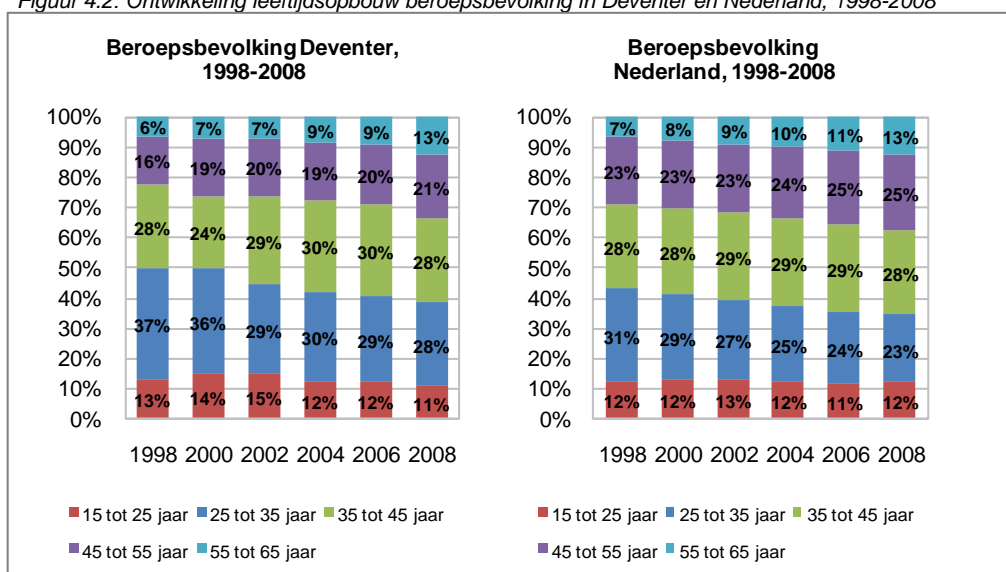
N.B. De cijfers van voor 1999 zijn exclusief de aantallen van de voormalige gemeente Diepenveen; de cijfers van voor 2005 zijn zonder de aantallen van de voormalige gemeente Bathmen.

Bron: CBS, bewerking gemeente Deventer.

Leeftijdsofbouw

Zowel op gemeentelijk als landelijk niveau vergriest en ontgroent de bevolking. Zo liep in Deventer het aandeel 15-34 jarigen terug van 50% in 1998 naar 40% in 2008. Tegelijkertijd nam het aandeel 45-plussers in de beroepsbevolking in tien jaar tijd toe van 23% naar 34%, maar ligt deze nog steeds onder het landelijke cijfer van 38%. Waar de daling van het aandeel 15-34 jarigen nog lager uitvalt dan op landelijk niveau, is het aandeel 45-plussers juist sterker gestegen (+48% in Deventer tegenover +31% in Nederland). De sterkere toename van 45-plussers in de Deventer beroepsbevolking vindt zijn grond in een forsere stijging van het aantal 45-54 jarigen. De beroepsbevolking in Deventer is relatief jong en had in de afgelopen jaren te maken met een verhoudingsgewijs sterke instroom in de leeftijdsklasse tussen 45 en 55 jaar. Het verloop van het aandeel 55-plussers loopt daarentegen redelijk in de pas met het landelijke beeld.

Figuur 4.2: Ontwikkeling leeftijdsopbouw beroepsbevolking in Deventer en Nederland, 1998-2008

N.B. De cijfers van voor 1999 zijn exclusief de aantallen van de voormalige gemeente Diepenveen, de cijfers van voor 2005 zijn zonder de aantallen van de voormalige gemeente Bathmen.

Bron: CBS, bewerking gemeente Deventer.

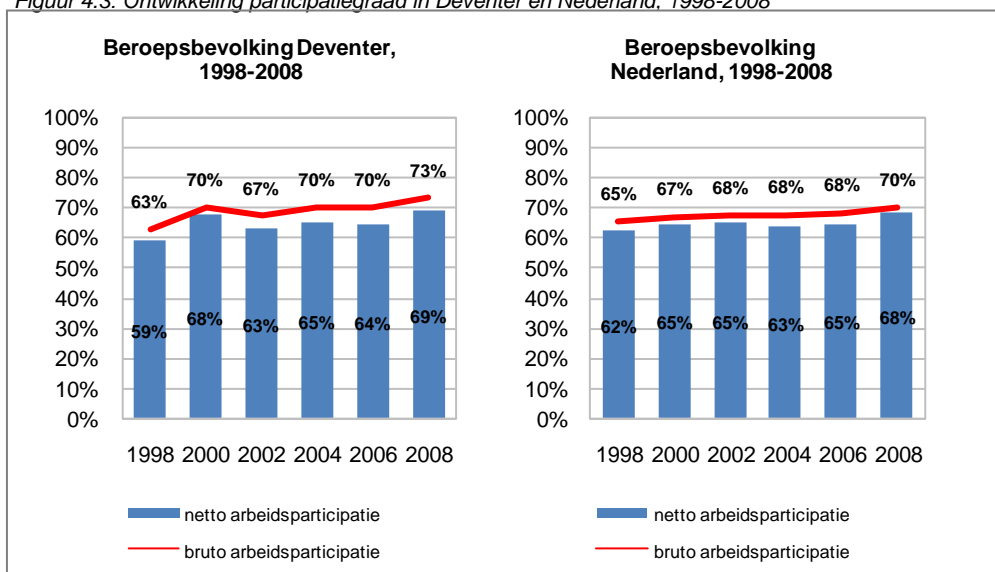
Participatiegraad

Bij het in kaart brengen van de arbeidsparticipatie kan een onderscheid gemaakt worden tussen bruto arbeidsparticipatie en netto arbeidsparticipatie²¹.

Zowel wat betreft de bruto arbeidsparticipatie als de netto arbeidsparticipatie beweegt Deventer zich rond het landelijk gemiddelde. In 2008 lag de netto arbeidsparticipatie net iets boven het Nederlandse niveau, twee jaar daarvoor scoorde Deventer nog ondergemiddeld. In de afgelopen twee jaar steeg de werkgelegenheid en daalde de werkloosheid. De economie van Deventer draaide goed en dit bood extra kansen op de arbeidsmarkt.

²¹ Bruto arbeidsparticipatie is het aandeel werkzame en werkloze beroepsbevolking in potentiële beroepsbevolking (alle personen in de leeftijdscategorie 15 tot 65 jaar). De netto arbeidsparticipatie betreft het aandeel van werkzame beroepsbevolking in potentiële beroepsbevolking.

Figuur 4.3: Ontwikkeling participatiegraad in Deventer en Nederland, 1998-2008

N.B. De cijfers van voor 1999 zijn exclusief de aantallen van de voormalige gemeente Diepenveen; de cijfers van voor 2005 zijn zonder de aantallen van de voormalige gemeente Bathmen.

Bron: CBS, bewerking gemeente Deventer.

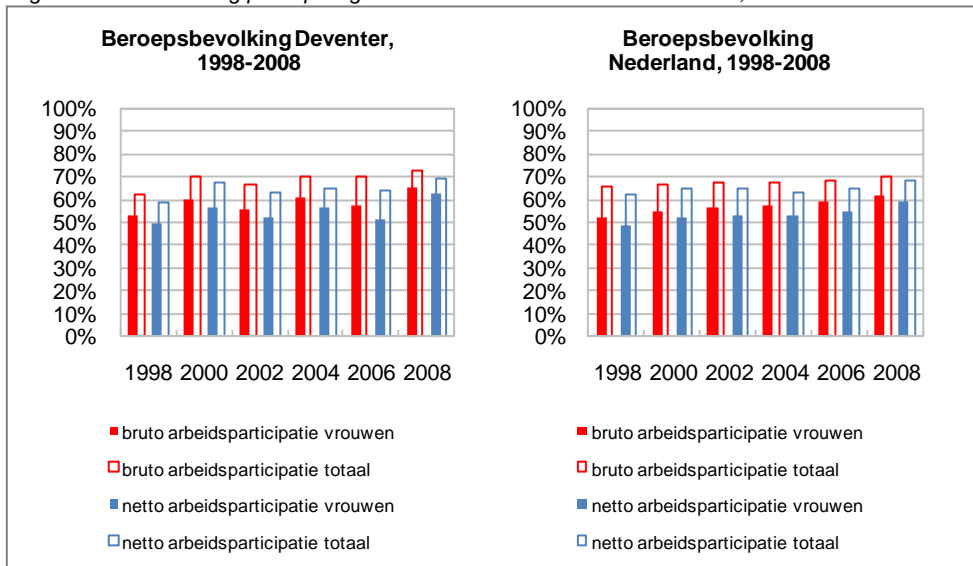
De afgelopen tien jaar was er overwegend sprake van een verhoging van de deelname aan het arbeidsproces. Deze toename komt voor een belangrijk deel op het conto van leeftijdscategorie 55 tot 65 jaar, waar een flinke stijging van de arbeidsparticipatie heeft plaatsgevonden: in 1998 lag de bruto arbeidsparticipatie²² van deze groep nog op 25,0% om op te lopen naar 52,1% in 2008. In dezelfde periode steeg ook onder 45-54 jarigen de bruto arbeidsparticipatie, van 63% in 1998 naar 81,3% in 2008. Om de transitie richting kenniseconomie goed te kunnen maken, is bepaald dat de netto participatiegraad minimaal 70% zou moeten bedragen. Dit is een van de belangrijkste Lissabondoelstellingen. In 2008 voldoet Deventer daar met 69% nagenoeg aan.

Uit een nadere verdieping van de arbeidsparticipatie op basis van een aantal achtergrondkenmerken komt voor Deventer het volgende naar voren:

- **Arbeidsduur:** binnen de totale werkzame beroepsbevolking beschikt het merendeel over een betrekking van meer dan 35 uur per week. Net als op landelijk niveau loopt het aandeel dat een dergelijk dienstverband heeft steeds verder terug, in Deventer van 69% in 1998 naar 62% in 2008. Zowel mannen als vrouwen zijn in de afgelopen jaren minder gaan werken.
- **Etniciteit:** de bruto arbeidsparticipatie onder allochtonen (ten minste één ouder buiten Nederland geboren) ligt in 2008 onder de deelname onder autochtonen (64% versus 76%). Net als bij de autochtonen is de bruto arbeidsparticipatie onder de allochtone bevolking evenwel in de afgelopen 10 jaar met tien procentpunt toegenomen. Landelijk groeit de bruto arbeidsparticipatie van zowel allochtonen als autochtonen eveneens, maar minder hard dan in Deventer. Het verschil in de bruto arbeidsparticipatie is landelijk gezien niettemin kleiner, wat veroorzaakt wordt door een lagere participatie van de autochtone bevolking. Wat betreft de netto arbeidsparticipatie scoren allochtonen eveneens benedengemiddeld. Deze tendens doet zich ook op landelijk niveau voor. Dit alles overziend dringt de conclusie zich op dat de arbeidsparticipatie van allochtonen, zowel als het om de beschikbaarheid gaat als om de feitelijke deelname, onder het gemiddelde niveau ligt.
- **Geslacht:** in de afgelopen tien jaar lag zowel de bruto als de netto arbeidsparticipatie van vrouwen onder het gemiddelde. Niettemin was bij beide cijfers sprake van sterkere groei dan bij de totale beroepsbevolking.

²² Cijfers omtrent de ontwikkeling van de netto arbeidsparticipatie van 55-64 jarigen zijn niet voorhanden.

Figuur 4.4: Ontwikkeling participatiegraad vrouwen in Deventer en Nederland, 1998-2008

N.B. De cijfers van voor 1999 zijn exclusief de aantallen van de voormalige gemeente Diepenveen; de cijfers van voor 2005 zijn zonder de aantallen van de voormalige gemeente Bathmen.

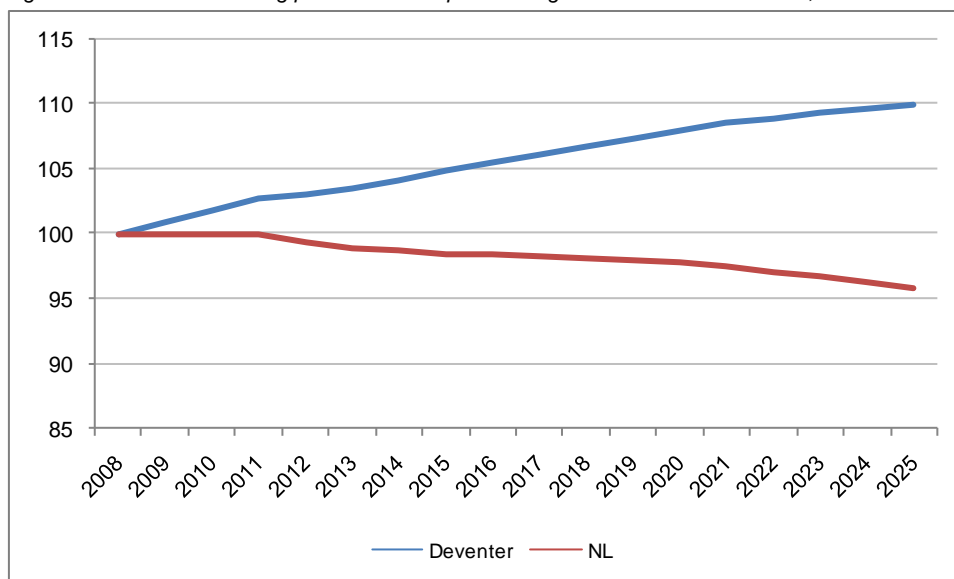
Bron: CBS, bewerking gemeente Deventer.

- Opleiding:** het is een landelijk fenomeen, dat naarmate de opleiding hoger is, de (bruto en netto) arbeidsparticipatie groeit. De bruto arbeidsparticipatie in 2008 in Deventer komt voor lager, middelbaar en hoger onderwijs respectievelijk uit op 51%, 73% en 93%. Hetzelfde rijtje voor wat betreft de netto arbeidsparticipatie in hetzelfde jaar levert achtereenvolgens 46%, 67% en 86% op. Vergeleken met Nederland blijft de participatie in Deventer onder lager en middelbaar opgeleiden iets achter, terwijl hoger opgeleiden in 2008 juist boven het landelijk gemiddelde scoren.

Ontwikkeling potentiële beroepsbevolking in toekomst

Om een beeld te krijgen over de toekomstige beschikbaarheid van arbeidskrachten in Deventer is becijferd hoe de potentiële beroepsbevolking zich zal ontwikkelen in de periode tot 2025. Tot de potentiële beroepsbevolking behoren alle inwoners tussen 15 en 65 jaar. Het gaat hier weliswaar om een ruimere groep dan de beroepsbevolking, maar het geeft een goede indicatie voor de ontwikkeling van het potentieel aan arbeidskrachten.

Figuur 4.5: Index ontwikkeling potentiële beroepsbevolking in Deventer en Nederland, 2008-2025

Bron: trendprognose gemeente Deventer, Pearl-prognose, bewerking gemeente Deventer.

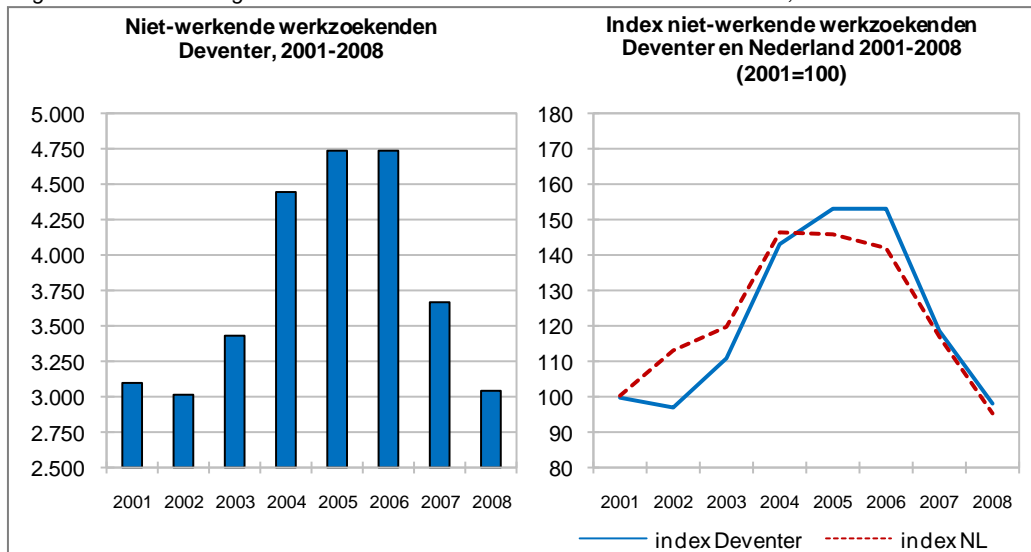
Daar waar op landelijk niveau sprake is van een geleidelijke daling van de potentiële beroepsbevolking, groeit deze in Deventer tot 2025 gestaag door. In het licht van een steeds krappere arbeidsmarkt is dit voor Deventer een gunstig teken en een kans voor de toekomst.

4.2 Werkloosheid

Ontwikkeling werkloosheid

Het aantal werklozen – in de volgende figuren gedefinieerd als niet-werkende werkzoekenden – bevond zich in 2002 op een historisch laag niveau, maar liep in de jaren daarna snel op. Vooral tussen 2003 en 2004 groeide het werklozenbestand hard. In 2005 en 2006 bereikte de werkloosheid het hoogtepunt, om na 2006 weer sterk af te nemen naar een kleine 3.700 personen in 2007. In 2008 zijn we weer aangekomen op het historisch lage werkloosheidsniveau van 3.000 personen. Gezien de kredietcrisis bestaat het risico dat in Deventer dit aantal weer zal gaan stijgen.

Figuur 4.6: Ontwikkeling niet-werkende werkzoekenden in Deventer en Nederland, 2001-2008

Bron: RBA, CWI, bewerking gemeente Deventer.

Ook voor Nederland is tussen 2003 en 2004 een sterke stijging van het aantal werklozen zichtbaar, maar in tegenstelling tot Deventer stabiliseert het aantal zich al vanaf 2004. Daartegenover staat dat de aanwas van de werklozen in Deventer in 2002 inzet, terwijl Nederland al een jaar van toenemende werkloosheid doormaakte. De terugval van de werkloosheid in 2006 zet zich in Deventer sterker door dan op landelijk niveau, waardoor een deel van de achterstand weer ingelopen werd en Deventer zich in 2007 op het landelijk niveau bevond.

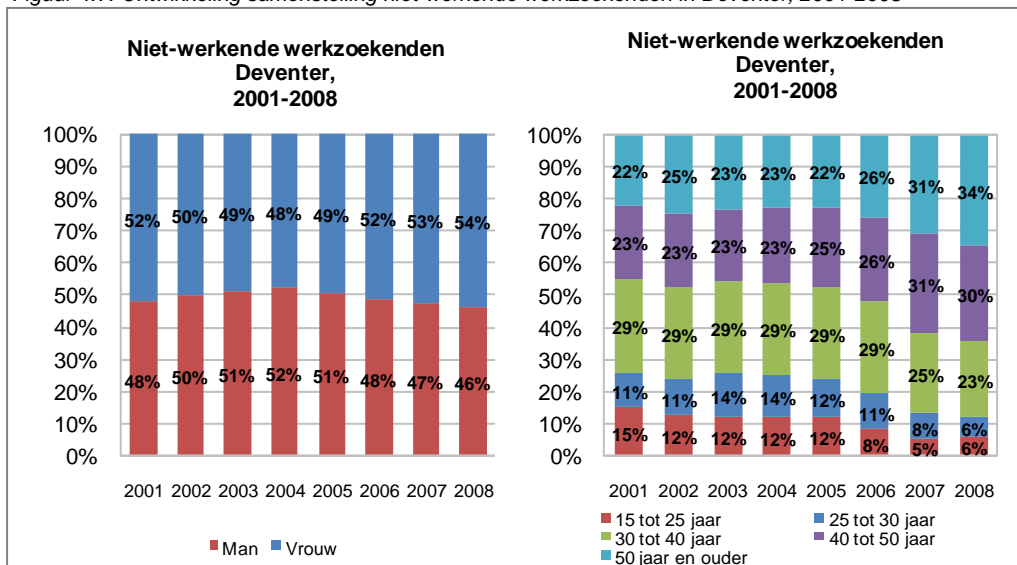
Aard werklozenbestand

De aard van het werklozenbestand wordt in beeld gebracht aan de hand van de samenstelling naar geslacht, leeftijd, duur en opleidingsniveau.

Geslacht en leeftijd: vrouwen licht in de meerderheid; sterke toename aandeel 40-plussers
Deventer telt iets meer vrouwelijke dan mannelijke werklozen. Alleen in de periode 2003-2005 waren de mannen in de meerderheid, maar na 2004 is het aandeel mannen geslonken.

Net als bij beroepsbevolking is er bij de ontwikkeling van de leeftijdsopbouw van werklozen sprake van veroudering. Kwam de werkloosheid in 2001 nog voor 55% voor rekening van personen tot 40 jaar, inmiddels is het merendeel van de werklozen 40 jaar of ouder. Met name het aandeel van 15-24 jarigen liep in de afgelopen jaren sterk terug.

Figuur 4.7: Ontwikkeling samenstelling niet-werkende werkzoekenden in Deventer, 2001-2008

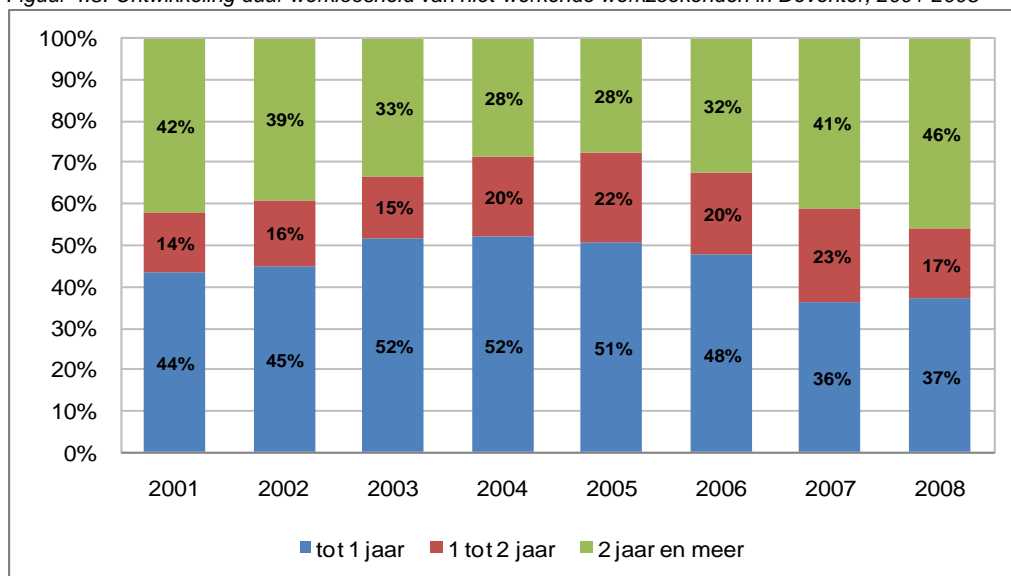

Bron: RBA, CWI, bewerking gemeente Deventer.

Duur: bij economische voorspoed hoger aandeel langdurig werklozen

In de periode tussen 2001 en 2003 nam het aandeel personen dat niet langer dan één jaar werkloos was toe van 44% naar 52%. Vanaf 2004 loopt dit aandeel weer gestaag terug tot 37% in 2007. Naarmate het absorptievermogen van de economie verder toeneemt, groeit het aandeel langdurig werklozen binnen het totale bestand. Deze groep is overwegend moeilijker bemiddelbaar en komt ook in tijden van economische voorspoed lastig aan een baan.

Figuur 4.8: Ontwikkeling duur werkloosheid van niet-werkende werkzoekenden in Deventer, 2001-2008

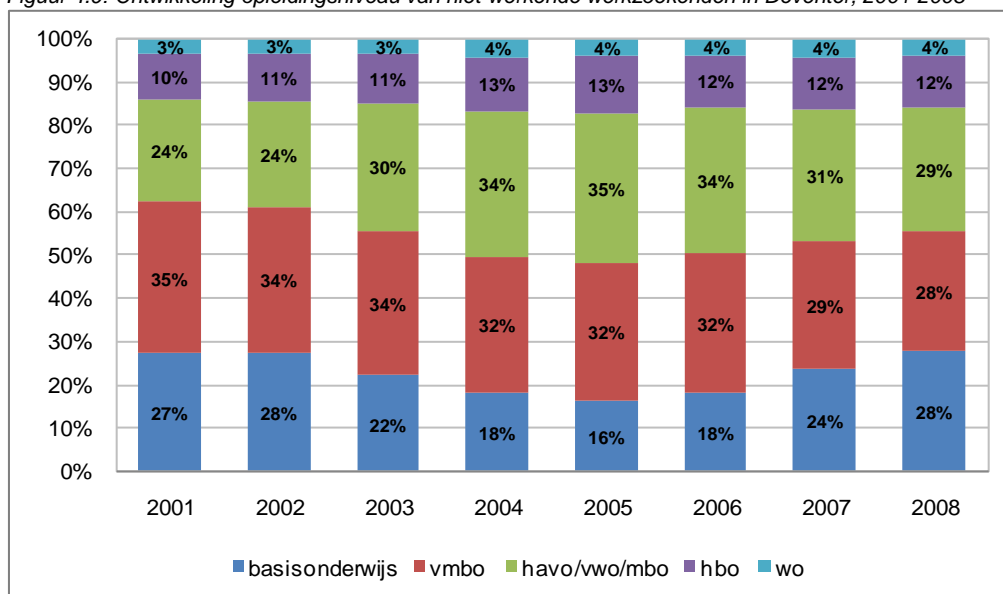
Bron: RBA, CWI, bewerking gemeente Deventer.

Opleiding: meerderheid heeft maximaal basisonderwijs of v(m)bo

In 2001 had ruim 60% van de werklozen maximaal basisonderwijs of v(m)bo genoten. Zeven jaar later vertegenwoordigt deze groep 56% van alle werklozen. Vooral het aandeel werklozen dat als hoogste opleiding basisonderwijs heeft, is in de loop der jaren flink gedaald, maar neemt sinds 2006 weer toe. Tegelijkertijd signaleren we in de werkloosheidsstatistieken tot 2005 een toename van personen met ten hoogste een havo-, vwo- of mbo niveau 2-diploma (= zgn. 'startkwalificatie'), waarvan het aandeel vervolgens weer iets terugloopt.

Figuur 4.9: Ontwikkeling opleidingsniveau van niet-werkende werkzoekenden in Deventer, 2001-2008

Bron: RBA, CWI, bewerking gemeente Deventer.

4.3 Vacatures

Ontwikkeling vacatures²³

In de onderstaande tabel is het aantal vacatures weergegeven dat per jaar bij het CWI²⁴ nieuw is aangemeld. Het aantal fluctueert in enige mate van jaar op jaar. Van een duidelijk stijgende lijn is geen sprake ondanks de economische groei van de laatste jaren. In 2005 kwam de Deventer economische groei even tot stilstand en dat lijkt zich in 2006 te hebben vertaald in een lichte afname van de vacatures (tegen de landelijke ontwikkeling in). In 2007 nam het aantal nieuwe vacatures in Deventer weer verder toe. In 2008 loopt het aantal nieuwe vacatures in Deventer weer iets terug, terwijl Nederland als geheel nog een lichte groei doormaakt.

Tabel 4.1: Ontwikkeling nieuwe vacatures CWI per jaar, landelijk en in Deventer, 2005-2008

	2005	2006	2007	2008
Aantal vacatures Deventer	2.161	2.090	2.325	1.938
Aantal vacatures Nederland	292.480	304.748	286.868	288.962
Vacaturegraad* Deventer	4,8%	4,6%	5,2%	4,1%
Vacaturegraad* Nederland	3,9%	4,1%	3,9%	3,7%

* Aantal vacatures als percentage van de beroepsbevolking

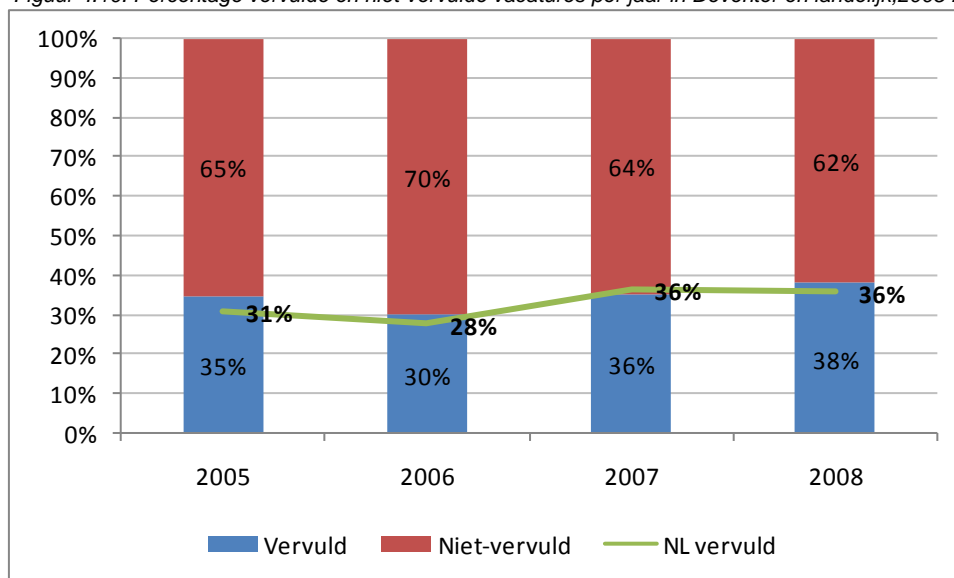
Bron: CWI, CBS, bewerking gemeente Deventer.

De vacaturegraad – het aantal nieuwe vacatures als percentage van de beroepsbevolking – ligt in Deventer structureel boven het landelijke cijfer. Verhoudingsgewijs komen er in Deventer dus veel nieuwe vacatures bij het CWI binnen. Ondanks de hogere vacaturegraad krijgt het CWI in Deventer haar vacatures overwegend iets beter vervuld dan landelijk het geval is. Dit blijkt uit de volgende figuur. Dit kan er op duiden dat de arbeidsmarkt in Deventer iets minder gespannen is dan in de rest van het land.

²³ Om een beeld te kunnen geven van de ontwikkeling en het soort vacature is gebruik gemaakt van cijfers van het CWI. Hierbij gelden twee kanttekeningen. Ten eerste worden niet alle vacatures bij het CWI aangemeld. Het gaat ten hoogste om 30% van het totale aantal vacatures. Verder worden niet alle vacatures die bij het CWI worden aangemeld ook daadwerkelijk via het CWI ingevuld. Ondanks deze bezwaren geven de cijfers van het CWI toch een indicatief beeld van zowel de algemene ontwikkeling als de sectorale verschillen.

²⁴ Vanaf 1 januari 2009 is het CWI onderdeel van het UWV onder de naam UWV WERKbedrijf.

Figuur 4.10: Percentage vervulde en niet-vervulde vacatures per jaar in Deventer en landelijk, 2005-2008

Bron: CWI.

Moeilijk vervulbare vacatures

Landelijk is gemiddeld 40% van de vacatures (zeer) moeilijk vervulbaar. In het RPA Stedendriehoek, waar Deventer deel van uitmaakt, ligt dit aandeel door de jaren heen steevast iets lager. Moeilijk vervulbare vacatures komen vooral veel voor in de industrie en de bouwsector en hebben voor een belangrijk deel betrekking op technisch en bouw personeel. Daarnaast is er een groot tekort aan transportpersoneel en aan verzorgend personeel (CWI, Vacatures in Nederland, 2008). De behoefte is het grootst aan hoger opgeleiden en mensen met de nodige werkervaring die bovendien fulltime willen werken. Dit beeld geldt op hoofdlijnen ook voor Deventer.

Sectorale verschillen

In de volgende figuur is voor de jaren 2005 en 2008 weergegeven welke sectoren de meeste vacatures hebben ingediend bij het CWI Deventer en in Nederland als geheel. Het eerste dat opvalt is het feit dat de zakelijke dienstverlening ieder jaar de helft van het aantal ingediende vacatures voor haar rekening neemt. Ook de sector reparatie van consumentenartikelen en handel neemt in 2008 een behoorlijk deel voor haar rekening, meer dan landelijk het geval is. De vraag in de handel neemt bovendien sterk toe, mede als gevolg van een sterke toename van het aantal winkelvestigingen in de stad.

De industrie is voor de Deventer economie van belang, maar het aantal vacatures in de sector is beperkt en loopt bovendien terug. Inmiddels is nog maar 3% van de vacatures afkomstig uit de industrie. Landelijk ligt dit percentage beduidend hoger. Dit heeft er onder meer mee te maken dat de werkgelegenheid in de Deventer industrie nog steeds daalt, terwijl er landelijk sprake was van groei. Door de kredietcrisis is de werkgelegenheid in de industrie inmiddels overal onder druk komen te staan. Vanuit de zorgsector is de vraag in Deventer nog steeds iets groter dan landelijk, maar de verschillen nemen af.

Tabel 4.2: Percentage ingediende vacatures bij het CWI per sector per jaar in 2005 en 2008

	Deventer		Nederland	
	2005	2008	2005	2008
Landbouw	3%	1%	11%	3%
Industrie	8%	3%	6%	6%
Bouw	3%	2%	5%	4%
Handel en reparatie	12%	16%	11%	13%
Horeca	7%	7%	6%	7%
Transport en communicatie	2%	2%	3%	4%
Financiële diensten	1%	1%	1%	0%
Zakelijke diensten	47%	56%	42%	44%
Overheid	1%	1%	3%	3%
Onderwijs	2%	2%	2%	2%
Zorg	14%	9%	9%	8%
Overige diensten	1%	2%	1%	6%
Totaal	100%	100%	100%	100%

Bron: CWI.

4.4 SWOT

5 Kennis en Innovatie

Oost-Nederland telt drie hotspots voor innovatie, geconcentreerd rond drie grote universiteiten. Deze drie hotspots, bestaande uit Twente (Technology), Wageningen (Food) en Nijmegen (Health) vormen de hoekpunten van wat de Triangle heet. Deventer ligt midden in deze innovatiedriehoek. Alle hoekpunten zijn nabij. Het is echter onduidelijk of Deventer daar ook daadwerkelijk van profiteert. Het feit dat Deventer gunstig gelegen is ten opzichte van de drie valleys wil nog allerm minst zeggen dat Deventer daar ook voordeel mee behaalt. Met Saxion Hogeschool, ROC Aventus en diverse private opleidingen beschikt Deventer over een goede kennisinfrastructuur. Daarnaast telt Deventer diverse bedrijven die hoog inzetten op R&D en ook de vele adviesdiensten die Deventer rijk is vervullen een belangrijke brugfunctie tussen kennis en commercie.

In hoofdstuk vijf worden enkele aspecten van de kenniseconomie uitgelicht. In de eerste paragraaf staat het menselijk kapitaal centraal, vervolgens komen de kennisintensiteit en de kennisinvesteringen van het bedrijfsleven aan de orde en daarna volgt een paragraaf over innovatie. In paragraaf zes worden de parameters van de kenniseconomie afgezet tegen de feitelijke economische prestaties.

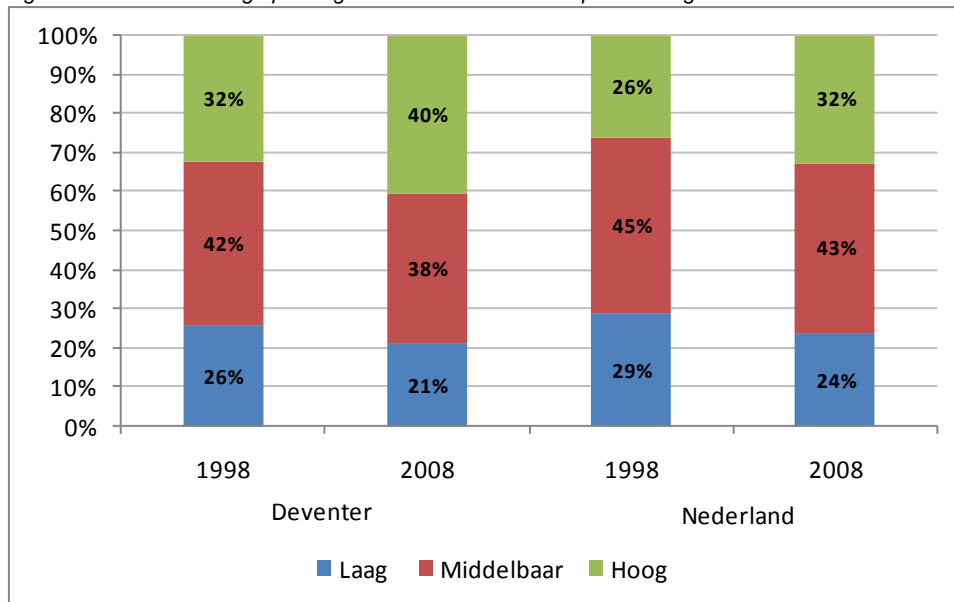
5.1 De lerende mens

Opleidingsniveau

In de volgende figuur is het opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking van Deventer en Nederland voor 1998 en 2008 weergegeven. Het aandeel hoger opgeleiden (HBO en WO) is in Deventer groter dan landelijk. Deze groep heeft zowel landelijk als ook in Deventer een duidelijke groei doorgemaakt en het aandeel in de totale beroepsbevolking is aanzienlijk gestegen. Op dit moment is 40% van de werkzame beroepsbevolking in Deventer hoog opgeleid, acht procentpunt meer dan landelijk. In totaal telde de Deventer beroepsbevolking in 1998 circa 10.000 hoog opgeleiden, in 2008 was dit aantal opgelopen tot 19.000 personen. Deventer is dus goed in staat gebleken hoog opgeleiden aan zich te binden.

De aanwezigheid van een hogeschool binnen de gemeentegrenzen en de groei van de adviesbranche in Deventer hebben mogelijkwijs aan de stijging van het opleidingsniveau bijgedragen. Het is een sterk punt voor de gemeente, dat kansen met zich mee brengt ten aanzien van het aantrekken en behouden van talent. Om deze kans te verzilveren, zou er echter actie kunnen worden ondernomen, omdat nu nog de meeste studenten op het Saxion "forensen-studenten" zijn. Ze studeren in Deventer, maar wonen veelal elders. In de volgende paragraaf gaan we dieper in op de ontwikkeling van het aantal studenten.

Figuur 5.1 : Samenstelling opleidingsniveau werkzame beroepsbevolking Deventer en Nederland in 1998 en 2008

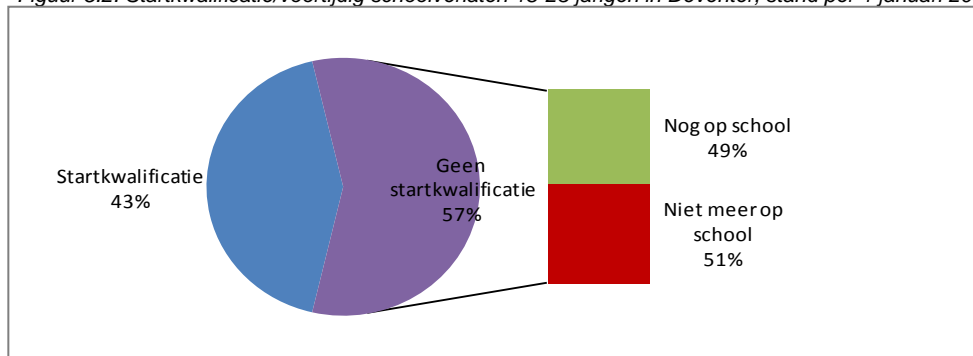

Bron: CBS.

De middelbaar opgeleiden vormen na de hoger opgeleiden de grootste groep binnen de werkzame beroepsbevolking. Hun aandeel liep in tien jaar echter terug van 42% naar 38%. Ook de groep lager opgeleiden werd kleiner. De werkzame beroepsbevolking van Deventer, maar ook landelijk, is dus steeds hoger opgeleid.

De beroepsbevolking mag dan steeds hoger opgeleid zijn, nog altijd is er een aanzienlijke groep jongeren die de arbeidsmarkt betreedt zonder startkwalificatie. Om deze ongewenste ontwikkeling tegen te gaan voert de overheid gericht beleid. Hierbij richt zij zich op jongeren (tot 23 jaar) die niet meer op school zitten en geen startkwalificatie hebben: zij beschikken niet over minimaal een afgeronde havo- of vwo-diploma, noch hebben zij mbo-niveau-2 afgerond.

Figuur 5.2: Startkwalificatie/voortijdig schoolverlaten 18-23 jarigen in Deventer, stand per 1 januari 2008

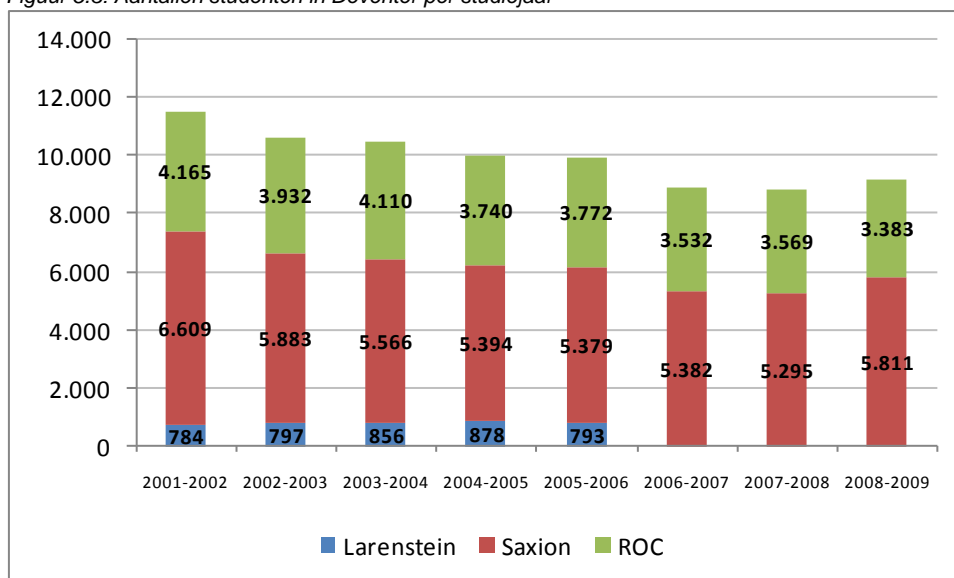
Bron : CFI, bewerking gemeente Deventer.

Van de 5.621 jongeren in de leeftijdscategorie van 18 tot 23 jaar die per 1 januari 2008 in Deventer wonen, beschikt 57% (ruim 3.200) niet over een startkwalificatie. Binnen deze groep is 51% (ruim 1.600 jongeren) aan te merken als voortijdige schoolverlater. Gemeten naar de omvang van beroepsbevolking gaat het om een beperkt aandeel van 3 à 4%. Gelet op het over het algemeen ongunstiger vooruitzicht van voortijdige schoolverlaters op de arbeidsmarkt, vormen zij een zorgkind binnen de beroepsbevolking.

Ontwikkeling aantal studenten

In de volgende figuur is het aantal studenten in Deventer weergegeven. Tot de studenten worden in dit geval alle vol- en deeltijdstudenten aan een HBO (Larenstein en Saxion) of MBO (ROC Aventus) gerekend. Het aantal studenten in de publieke opleidingen is de afgelopen jaren sterk gedaald. Tussen 2001 en 2008 slonk het studentenbestand met bijna 2.700 tot 8.860. Voor deze afname is een aantal deelverklaringen aan te voeren. Ten eerste is in 2006 de hogeschool Larenstein in Deventer gesloten, waardoor er bijna 800 studenten minder in Deventer zijn. Daarnaast heeft ROC Aventus in het studiejaar 2004/2005 vrijwel al haar technische opleidingen naar de locatie in Apeldoorn verplaatst. Verder is de concurrentie vanuit andere HBO-instellingen toegenomen en zijn instellingen als Windesheim en de HAN gestart met enkele opleidingen die eerder in de regio alleen door Saxion werden aangeboden. Door een forse toename van het aantal inschrijvingen bij Saxion voor het studiejaar 2008/2009 (+10%) is de neergang van het aantal studenten gekeerd. ROC Aventus kampt evenwel nog steeds met een dalend aantal inschrijvingen.

Figuur 5.3: Aantallen studenten in Deventer per studiejaar

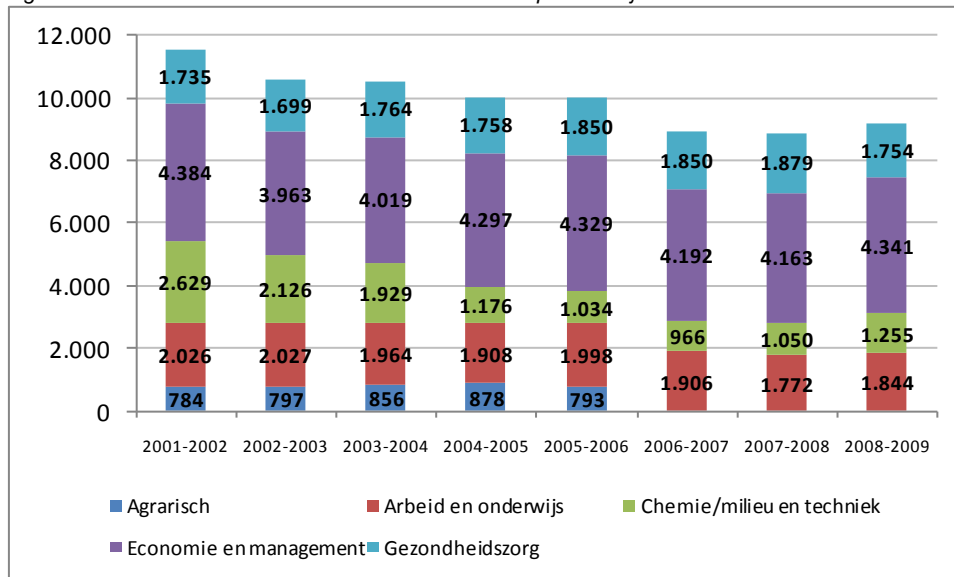
Bron: Larenstein, Saxion, ROC Aventus.

Het dalend aantal studenten in Deventer vormt een trendbreuk met de landelijke ontwikkeling. Landelijk gezien gaan er namelijk juist steeds meer mensen studeren. Voor Deventer is er een sterke opwaartse trend op het gebied van privaat onderwijs gaande. Private HBO- en WO-instellingen als Saxion Next, Wittenborg, Academia Vitae en Tauw groeien sterk en trekken steeds meer (buitenlandse) studenten aan.

In de volgende figuur is het aantal studenten per sector weergegeven. Ook hier is het wegvallen van Larenstein (en daarmee het wegvallen van het agrarisch onderwijs) en de verplaatsing van het technisch onderwijs van het ROC duidelijk zichtbaar. Echter, op dit laatste onderdeel dienen zich in de toekomst weer kansen aan door de autonome ontwikkelingen die er plaatsvinden, zoals de herwaardering van (oude) vakopleidingen.

Bijna de helft van alle studenten in Deventer volgt een opleiding in de richting economie en management. Deze studie heeft in de loop van de jaren relatief weinig terrein prijs gegeven en is het huidige studiejaar weer gegroeid door de fors hogere inschrijvingen bij Saxion (+300). Dat kan niet gezegd worden van de richting chemie, milieu en techniek. Daar is na jaren van flinke daling (mede ingegeven door de verplaatsing van de technische opleidingen door ROC Aventus) het afgelopen jaar weer een lichte stijging te zien, zowel bij Saxion als ROC Aventus. Toch is het aantal studenten in deze richting in 2008 ten opzichte van 2001 meer dan gehalveerd.

Figuur 5.4: Aantallen studenten in Deventer naar sector per studiejaar

Bron: Larenstein, Saxion, ROC Aventus.

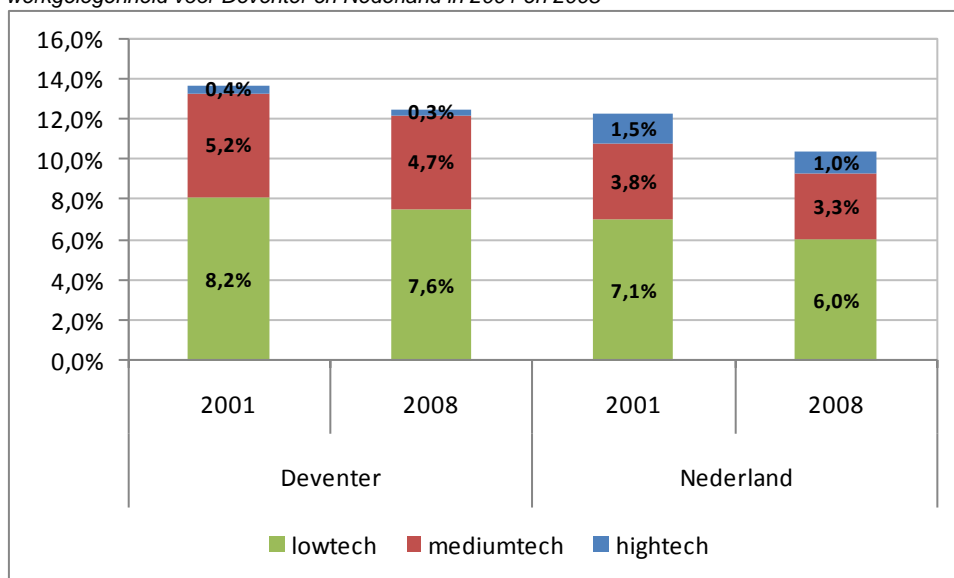
Een richting die het goed doet en (bijna) ieder jaar meer studenten aan zich weet te binden, is de gezondheidszorg. Dat is in twee opzichten een gunstige ontwikkeling voor de lokale economie. Ten eerste omdat deze sector belangrijk is voor de Deventer economie en in de komende jaren (waarschijnlijk) belangrijker zal gaan worden. En ten tweede is de zorg de sector waar de komende jaren de meeste groei van banen zal gaan plaatsvinden en waar er nu al veel spanning op de arbeidsmarkt is. Al zal het aanbod de komende jaren niet aan de vraag kunnen voldoen. Temeer, omdat het aantal inschrijvingen in het huidige studiejaar ruim 100 lager ligt dan het jaar ervoor.

5.2 Kennisintensiteit Deventer bedrijfsleven

Hightech industrie

Het aandeel hightech en mediumtech werkgelegenheid in de industrie is een indicator voor innovatiekracht. Voor Deventer is dit beeld wat betreft het hightech deel weinig positief. In de gemeente is nauwelijks hightech industrie gevestigd. Het gaat om enkele bedrijven die samen goed zijn voor 0,3% van de werkgelegenheid. Landelijk gezien ligt het hightechgehalte van de industrie aanmerkelijk hoger. Hoewel de industrie landelijk minder gewicht legt in de werkgelegenheidsstructuur, is de sector goed voor meer dan een procentpunt van de totale werkgelegenheid. Wat betreft de vertegenwoordiging van mediumtech industrie is het beeld voor Deventer gunstiger met een aandeel van bijna 5% (versus 3,3% landelijk). De nog vooral op kosten concurrerende lowtech industrie is in Deventer met bijna 60% van de industriële werkgelegenheid in ruime mate aanwezig.

Figuur 5.5: Indeling van de industrie in high/medium/lowtech werkgelegenheid als percentage van de totale werkgelegenheid voor Deventer en Nederland in 2001 en 2008

Bron: LISA, BIRO, bewerking gemeente Deventer.

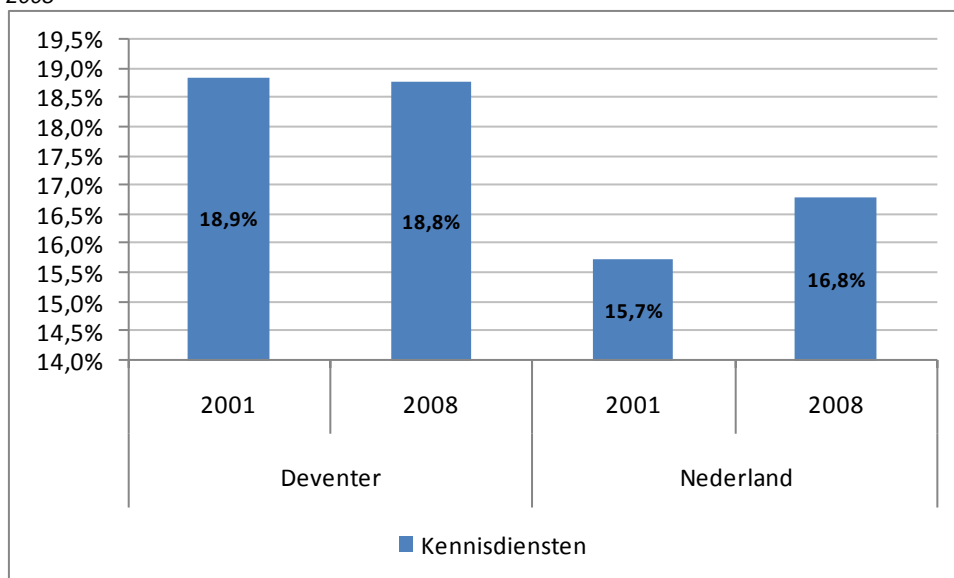
Zowel in Deventer als landelijk daalt het industriële aandeel in de werkgelegenheid gestaag en zowel de hightech- als de mediumtech en de lowtechindustrie verliezen terrein, het hightechsegment nog iets sterker dan de andere twee onderdelen.

Kennisdiensten

Op de aanwezigheid van kennisdiensten scoort Deventer nog altijd goed. Bijna 19% van de totale werkgelegenheid in Deventer is terug te vinden in de kennisdiensten. Hiermee scoort Deventer twee procentpunt hoger dan het landelijk niveau. Tot kennisdiensten behoren sectoren als het bank- en verzekeringswezen, telecom, computersoftwarebedrijven en allerlei typen adviesdiensten. Vooral de adviesdiensten bezorgen Deventer haar bovengemiddelde positie. In Deventer blijft het aandeel evenwel gelijk, met name door reorganisaties binnen de uitgeverijenbranche, terwijl er landelijk sprake is van een groeiend gewicht, als gevolg van een achterblijvende groei.

Figuur 5.6: Aandeel van de kennisdiensten in de werkgelegenheidsstructuur van Deventer en Nederland in 2001 en 2008

Bron: LISA, BIRO, bewerking gemeente Deventer.

Deventer als creatieve stad

Creativiteit belangrijk voor het innoverend vermogen

De creatieve sector is een belangrijke drager voor de Deventer economie. Door de transitie van produceren naar consumeren en beleven, wordt het belang van de creatieve sector alleen maar groter. Steden met veel creatieve banen zijn over het algemeen in staat een bovengemiddelde economische groei te ontwikkelen. Daarnaast heeft de creatieve sector doorgaans ook een spin-off naar het woon-, leef- en vestigingsklimaat. Culturele bedrijvigheid zorgt voor een kwaliteitsimpuls voor het woon- en leefklimaat met een duidelijke link naar toerisme en recreatie. De creatieve sector kan als vliegwiel dienen voor allerlei innovaties in andere bedrijfstakken. Er bestaat namelijk een aantoonbare link tussen creativiteit en innovativiteit. De creatieve sector kan daarmee een belangrijke bijdrage leveren aan de versterking van de bedrijfsstructuur en het innovatieklimaat. Of dat nu al in Deventer het geval is, is maar zeer de vraag. Bekend is dat de cross-overs tussen de creatieve sector en de reguliere economie vaak niet vanzelf tot stand komen. In Deventer is nog maar pas begonnen met het actief stimuleren hiervan. Er kunnen nog wel jaren overheen gaan tot er sprake is van een autonoom systeem waarbij creatieven en ondernemers elkaar automatisch weten te vinden en elkaar blijvend versterken.

Creatieve sector in Deventer relatief sterk vertegenwoordigd, maar afnemend gewicht

In vergelijking met het landelijke beeld is de creatieve sector in Deventer sterk vertegenwoordigd. In Nederland als geheel is de sector goed voor 3% van de werkgelegenheid en 6,7% van het aantal vestigingen. Het aantal banen in de Deventer creatieve sector bedraagt daarentegen 4,6% van de totale werkgelegenheid, terwijl het aantal vestigingen een aandeel heeft van 8,5%.

Daling werkgelegenheid, stijgende lijn sinds 2006

Wat betreft de ontwikkeling in de periode 2001-2008 steekt Deventer minder gunstig af ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Terwijl in Deventer de werkgelegenheid in de creatieve sector slonk (-6%), was er landelijk sprake van een groei (+13%). Hiervoor is echter een verklaring: de uitgeverijbranche is in Deventer sterk vertegenwoordigd en binnen deze branche is de afgelopen jaren aanzienlijk gereorganiseerd, waardoor de werkgelegenheid binnen de sector media- en entertainment is gedaald. Wanneer de grootste marktpartij binnen deze sector buiten beschouwing gelaten zou worden, dan zou de werkgelegenheid in zijn geheel zijn

toegenomen met 8%. Dit komt mede door de lichte groei in de kunstensector en de creatieve zakelijke dienstverlening.

Sinds 2006 zit ook de creatieve sector in Deventer weer in de lift. De werkgelegenheid is tussen 2007 en 2008 toegenomen met 200 arbeidsplaatsen.

Stijging aantal vestigingen

Wanneer we kijken naar de ontwikkeling van het aantal banen en vestigingen in de Deventer creatieve sector, dan valt een aantal zaken op:

- Ten eerste is het aantal vestigingen in de periode 2001-2008 gestegen met 125 tot 426, een toename van 42%. De toename was te vinden bij zowel de kunsten (+90%) en de deelsectoren media en entertainment (+43%) en de creatieve zakelijke diensten (+23%). Landelijk gezien bedroeg de toename 36%. De groei wordt met name gegenereerd door de stijging van het aantal zzp'ers in de creatieve sector.
- Ten tweede is de creatieve zakelijke dienstverlening wat betreft het aantal vestigingen de grootste deelsector binnen de totale creatieve sector.

Werknemers per vestiging ligt in Deventer hoger dan op landelijk niveau

Er is landelijk al jaren een trend zichtbaar waaruit blijkt dat het aantal werknemers per vestiging dalende is: in 2008 is het aantal werknemers per vestiging gedaald met 16% ten opzichte van 2001. Op dit moment zijn er 3,47 werknemers per vestiging werkzaam (4,18 in 2001). Deventer wijkt van deze cijfers af. In 2001 waren in Deventer in de creatieve sector gemiddeld nog 7,37 werknemers per vestiging in dienst. In 2008 is dit met 33% afgenomen naar 4,89 werknemers per vestiging, wat neerkomt op ruim 1 werknemer per vestiging meer dan het landelijke gemiddelde. Verklaring voor de afwijking in vergelijking tot de landelijke gemiddelden is wederom de omvang van de uitgeverijbranche met haar hoge aantal werknemers per vestiging.

Broedplaats als kristallisatiepunt van de creatieve kracht van Deventer

In het Havenkwartier, als onderdeel van het bedrijventerrein Bergweide, is een tijdelijke broedplaats voor creatieve ondernemers ingericht. Deze broedplaats biedt ruimte aan een verscheidenheid aan creatieve bedrijvigheid: beeldende kunst, theater, grafische vormgeving, architecten, stedenbouwkundigen, nieuwe media, maar ook aan startende ondernemers die in deze informele en laagdrempelige omgeving hun eerste stap willen zetten op weg naar volwassenheid. Inmiddels hebben zich al meer dan 30 ondernemers en andere organisaties in de broedplaats gevestigd. De mix van verschillende disciplines op één plek leidt tot nieuwe en soms onverwachte samenwerkingsvormen.

5.3 Kennisinvesteringen

R&D uitgaven

De R&D uitgaven in Oost-Nederland bedragen in 2003 2,0% van het BRP. Dat is iets meer dan landelijk waar 1,9% van het BBP wordt geïnvesteerd in Research and Development. In Europees perspectief gooit de regio echter geen hoge ogen. Om de Lissabondoelstelling te kunnen realiseren is een aandeel van minimaal drie procent in het BRP gewenst en zowel de regio als Nederland als geheel zitten daar ver onder.

In Oost-Nederland neemt het bedrijfsleven in 2003 45% van de R&D uitgaven voor zijn rekening, tegenover 34% door universiteiten en 21% door researchinstellingen. Op landelijk niveau draagt het bedrijfsleven voor bijna 60% bij, terwijl de universiteiten en researchinstellingen goed zijn voor respectievelijk 28% en 15%. Vergeleken met de landelijke cijfers laat het bedrijfsleven in Oost-Nederland het afweten als het gaat om R&D uitgaven.

R&D personeel

Het aandeel van het personeel dat zich hoofdzakelijk richt op Research en Development bedraagt in Oost-Nederland 1,5%. Ook landelijk ligt het aandeel op 1,5%. In Nederland als geheel leggen vooral de bedrijven gewicht in de schaal, in Oost-Nederland zijn het naast bedrijven vooral ook de universiteiten met een relatief groot aandeel. Het Ruimtelijk Planbureau (RPB) heeft in haar 'Atlas van kennis en innovatie' becijferd dat Deventer wat betreft R&D werkgelegenheid zeer hoog scoort. Daarmee steekt ze binnen Oost-Nederland positief af.

5.4 Innovatie in Deventer

Innovatiegraad

Investerings in R&D leiden niet per definitie tot nieuwe producten of diensten. Dat vereist ook andere kwaliteiten op het gebied van ondernemerschap, zoals kennis van de markt en het in staat zijn om risico's in te schatten. Door nieuwe producten of diensten op de markt te brengen of efficiëntere productieprocessen te implementeren kan een bedrijf zijn concurrentiepositie versterken. Naast technologische innovatie is ook niet-technologisch innovatie van groot belang. Het betreft hier vernieuwingen die niet noodzakelijkerwijs tot stand komen op basis van technische kennis. Denk aan de toepassing van geavanceerde, niet eerder door het bedrijf gebruikte managementtechnieken of het doorvoeren van ingrijpende organisatorische aanpassingen. Ook kan het gaan om puur esthetische productaanpassingen, zoals verandering van kleur of vorm. Deventer telt voor Nederlandse begrippen veel bedrijven waarin technologische en niet-technologisch innovaties hebben plaatsgevonden en deze bedrijven tellen veel werkzame personen, zo heeft het Ruimtelijk Planbureau in haar 'Atlas van kennis en innovatie' becijferd. Landelijk is circa 45% van de bedrijven innovatief, Deventer bevindt zich ruim boven dit gemiddelde. Deventer maakt deel uit van de innovatiegordel die loopt van de Noordvleugel van de Randstad, via Flevoland naar Twente.

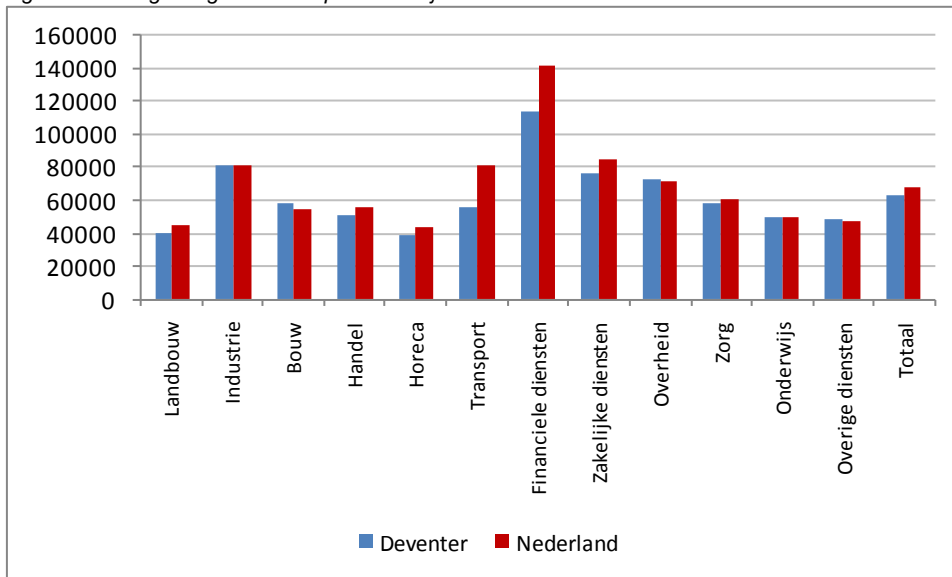
Arbeidsproductiviteit²⁵

De arbeidsproductiviteit ligt in de regio Deventer lager dan het landelijk gemiddelde. In Deventer bedroeg de toegevoegde waarde per arbeidsjaar in 2005 circa € 63.000,-, Nederland als geheel scoorde met € 68.000,- aanmerkelijk hoger. In onderstaande figuur is de toegevoegde waarde per arbeidsjaar op sectorniveau weergegeven. Deventer heeft haar achterstand vooral te wijten aan de relatief lage toegevoegde waarde per arbeidsjaar in de commerciële diensten, zoals de financiële diensten, de transportsector, de zakelijke diensten en de handel. En ook de horeca scoort lager. Wat betreft de industrie en de bouwnijverheid doet Deventer het beter. In de niet-commerciële diensten bevindt Deventer zich min of meer op het landelijk niveau.

---

²⁵ De bruto toegevoegde waarde (in basisprijzen) per eenheid arbeidsvolume.

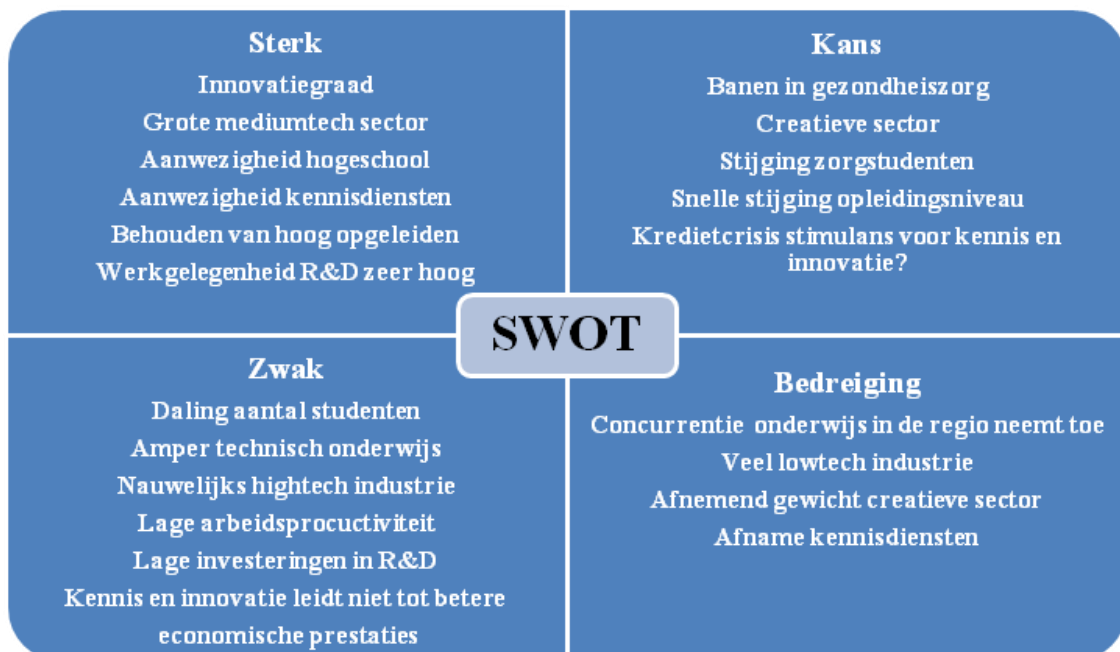
Figuur 5.7: Toegevoegde waarde per arbeidsjaar naar sector in Deventer e.o. en Nederland in 2005

Bron: CBS.

Wat betreft de ontwikkeling van de productiviteit doet het Deventer bedrijfsleven niet onder voor haar landelijke counterparts. De groei in de regio lag de afgelopen jaren gelijk aan het landelijke gemiddelde (bezien over de periode 2001-2005). De in Deventer gevestigde industrie- en bouwbedrijven en de zorgsector laten een sterkere productiviteitsgroei zien. De transportsector, de zakelijke en de financiële diensten blijven in hun ontwikkeling achter.

5.5 SWOT

6 Ruimte voor bedrijvigheid

In dit hoofdstuk komt de fysieke ruimte die Deventer biedt aan de bedrijvigheid aan bod. Naast bedrijventerreinen gaat het daarbij om kantoorlocaties en detailhandelslocaties. Bij de bedrijventerreinen en de kantoorlocaties inventariseren we het huidige en toekomstige aanbod en zetten we deze vervolgens af tegen een aantal vraagscenario's.

6.1 Vraag en aanbod bedrijventerreinen

Aanbod bedrijventerrein

De totale voorraad bedrijventerrein in Deventer meet ongeveer 350 hectare, met in het algemeen een voldoende tot goede kwaliteit. De totale voorraad bestaat uit gemengd bedrijventerrein, er zijn geen thematische terreinen. De bedrijventerreinen zijn met ongeveer 17.500 arbeidsplaatsen een belangrijke werklocatie voor Deventer (gemiddeld 47 arbeidsplaatsen per ha.). Op Bergweide²⁶ (150 ha.) werken de meeste personen (9.500 arbeidsplaatsen), gevolgd door Kloosterlanden (ca. 6.300 arbeidsplaatsen) en Handelsonderwijs (1.700 arbeidsplaatsen).

Deventer gaat al decennialang zorgvuldig om met haar schaarse ruimte voor bedrijvigheid. Deventer handelde al jaren in de geest van de SER-ladder, ruim voordat deze door de SER werd uitgevonden. Door de schaarste op de bedrijventerreinenmarkt zal in Deventer als vanzelf een intensivering van de bestaande werklocaties plaatsvinden. Bedrijven zullen in de komende jaren waar mogelijk het gebruik van hun beschikbare ruimte gaan optimaliseren bij gebrek aan uitwijkmogelijkheden.

Deventer had vanaf de jaren negentig te maken met een aanzienlijke herstructureringsopgave en de gemeente is hier, samen met partners, voortvarend mee aan de slag gegaan. De opgave was 40 hectare geherstructureerd gebied in 2009. Inmiddels is het bedrijventerrein Bergweide voor een groot deel geherstructureerd en voldoet het terrein weer aan de eisen van het bedrijfsleven. Met de herstructurering op Bergweide wordt een forse ruimtewinst van in totaal circa 10 hectare geboekt. Verdere ruimtewinst valt niet te verwachten. In de komende jaren zal de herstructurering van het Havenkwartier ter hand worden genomen. Kloosterlanden ondergaat momenteel een gedeeltelijke herstructurering, vooral gericht op kwaliteitsverbetering, waarbij wegprofielen en groenvoorzieningen op delen van het terrein worden aangepakt. Van ruimtewinst is bij deze kwaliteitsverbetering geen sprake.

Een parkmanagementorganisatie draagt er voor zorg dat de terreinen haar kwaliteiten behouden.

Het huidige aanbod is beperkt

Om verschillende redenen is er de laatste jaren maar weinig nieuw terrein ontwikkeld. Zo heeft de Raad van State een streep gehaald door bedrijventerrein Linderveld en de realisatie van Bedrijvenpark A1 is ernstig vertraagd als gevolg van waterberging- en fijnstofdiscussies. Hierdoor beschikt Deventer nauwelijks nog over direct uitgeefbaar bedrijventerrein.

Deventer kent weinig leegstand en heeft derhalve slechts een beperkt aanbod aan tweedehands bedrijfsruimte. Van dit aanbod is een groot deel kleinschalig van aard.

---

²⁶ Volgens de gangbare gebiedsindeling, dus exclusief Hoornwerk.

Gepland aanbod: belangrijkste toevoeging is Bedrijvenpark A1

De planning van het aanbod in de komende jaren is in onderstaande tabel weergegeven.

Tabel 6.1: Ontwikkeling aanbod hectaren bedrijventerrein in Deventer, 2008-2020

Omschrijving	2008-2010	2011-2015	2016-2020	2008-2020
Bergweide	10,0	1,0		11,0
Bedrijvenpark A1	26,0	26,0	0,0	52,0
Lettele	0,4			0,4
Overige (Handelspark, Kloosterlanden)	1,3	1,0		2,3
Totaal	37,7	27,0	0,0	64,7

Bron: gemeente Deventer.

In totaal is in Deventer circa 65 hectare bedrijventerrein in voorbereiding. Deze hectares komen voor 2015 op de markt. Belangrijkste toevoeging aan het Deventer aanbod betreft het Bedrijvenpark A1 met netto 52 hectare bedrijventerrein. Met dit nieuwe terrein creëert Deventer de mogelijkheid om een nieuwe stevige impuls te geven aan een toekomstgerichte versterking van de Deventer economie. Daarnaast zal in de jaren 2009 en 2010 nog circa 8 hectare op de markt komen, voor een belangrijk deel als gevolg van ruimtewinst bij herstructurering (onder meer de voormalige vuilstort aan de Westfalenstraat). Deze hectares zullen naar verwachting spoedig zijn uitgegeven en inmiddels rusten er opties op. Voor de periode na de uitgifte van Bedrijvenpark A1 heeft de gemeente Deventer geen hectaren bedrijventerrein meer in de pijplijn.

Vraag naar bedrijventerreinen

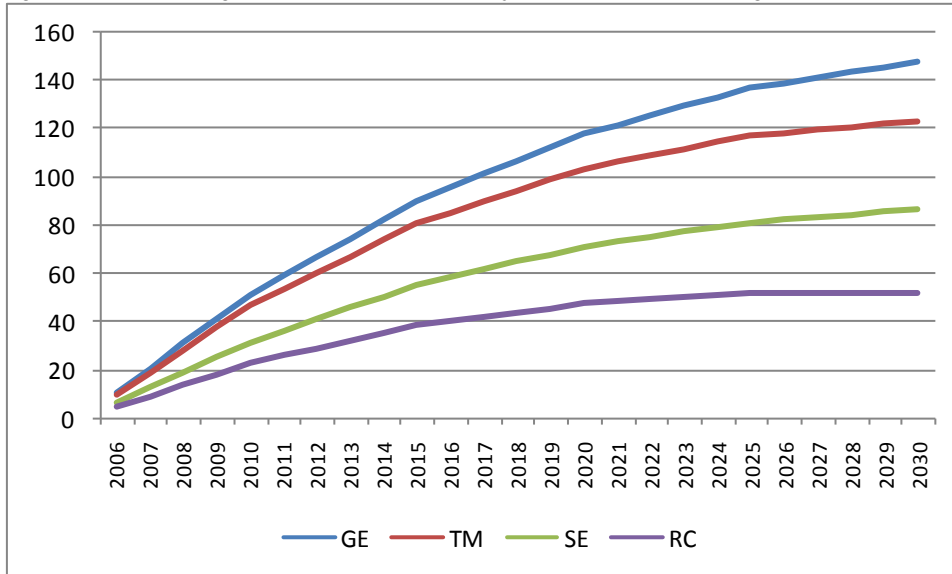
In de afgelopen twintig jaar werd in Deventer gemiddeld circa 7 hectare bedrijventerrein per jaar uitgegeven. Het betreft hier een gemiddelde met pieken in tijden van hoogconjunctuur en dalen bij economische tegenwind. In de afgelopen jaren is als gevolg van het geringe aantal beschikbare hectaren en de aanhoudende laagconjunctuur weinig terrein verkocht. In de periode 2001-2007 werd gemiddeld tussen de 1 en 2 hectare uitgegeven, waar dat in de jaren negentig nog 8 tot 10 hectare bedroeg. De laatste jaren is de behoefte aan hectares toegenomen. Toch werd in 2007 niet meer dan 2,8 hectare uitgegeven. De vraag naar nieuw bedrijventerrein is de afgelopen vijf jaren vooral opgevangen door revitalisering van bestaand bedrijventerrein. Daarnaast hebben bedrijven oplossingen gezocht op de bestaande locatie.

De behoefte aan hectaren bedrijventerrein is groot. Bij voldoende beschikbare hectaren uitgeefbaar terrein zou Deventer zeker 5-10 hectaren kunnen uitgeven. Het aanbod is echter beperkt en dat heeft een drukkend effect op de te effectueren vraag. Door de schaarste zal de uitgifte in de komende jaren marginaal blijven.

Toekomstige behoefte: verschillende scenario's

Ook voor de komende jaren is de behoefte van bedrijven aan uitbreidingsruimte groot, ook al zal de ontwikkeling in de komende decennia afvlakken. Op basis van de Bedrijfslocatiemonitor van het CPB is de Deventer behoefte doorgerekend voor een viertal economische groeiscenario's. Wanneer het minst gunstige Regional Communities (RC) scenario werkelijkheid wordt, dan heeft Deventer tot aan 2030 52 hectare bedrijventerrein nodig om de vraag te kunnen accommoderen en daarna zal er sprake zijn van een daling. Wanneer de economie zich zal ontwikkelen conform het Strong Europe scenario (SE) is er in Deventer behoefte aan 87 hectare tot 2030. Vlak na 2030 zal er ook volgens dit scenario sprake zijn van een negatieve vraagontwikkeling. De ministeries van VROM en EZ hanteren het Transatlantic Market scenario (TM) als het meest waarschijnlijke scenario. Bij dit scenario bedraagt de vraag naar bedrijventerrein in Deventer 123 hectare in de periode 2006-2030. Wanneer we het hoogste groeiscenario (Global Economy, GE) zouden aanhouden, het scenario dat in de afgelopen jaren het beste de feitelijke ontwikkeling benaderde, dan wordt de vraag voor de gehele periode becijferd op 148 hectare.

Figuur 6.1: Ontwikkeling behoefte aan hectaren bedrijventerrein in Deventer volgens vier CPB scenario's, 2006-2030

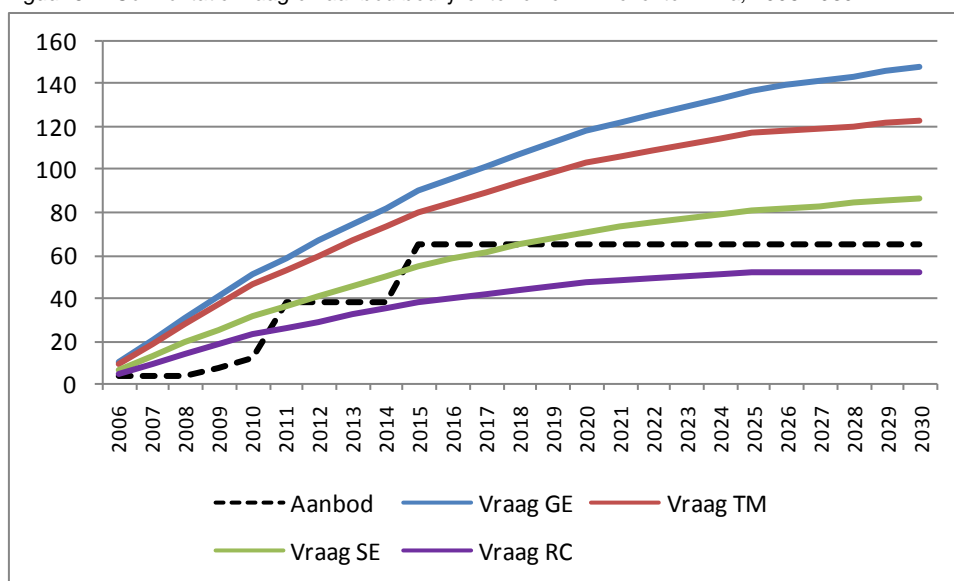
Bron: provincie Gelderland, Gelderland in vier bedrijven

Match tussen vraag en aanbod

Wanneer de behoefte aan hectaren bedrijventerrein wordt afgezet tegen het aanbod, dan blijkt dat Deventer nu al een tekort kent en dat dit tekort in de komende jaren sterk zal oplopen. In de volgende figuur is de behoefte in de gemeente Deventer weergegeven voor elk van de vier economische scenario's. Wanneer naast het Bedrijvenpark A1 geen extra terrein in Deventer wordt ontwikkeld, dan ontstaan in drie van de vier scenario's tekorten. Mocht het Global Economy scenario van toepassing zijn, dan loopt het tekort op tot 82 hectare in 2030. Vraag en aanbod raken elkaar in dit scenario op geen enkel moment. In het Transatlantic Market scenario bedraagt het tekort 58 hectare en bij een Strong Europe scenario heeft Deventer 22 hectare te weinig. Alleen in het Regional Communities scenario stevent Deventer af op een overschot van 13 hectare. Tot en met 2010 kunnen zich nauwelijks nieuwe bedrijven in Deventer vestigen en zullen zij hun heil elders moeten zoeken. Voor bestaande Deventer bedrijven die doorgroeien geldt hetzelfde. Wanneer Bedrijvenpark A1 eind 2010 gereed zal zijn, conform de huidige opzet van 52 hectare netto, dan kan een flink deel van de vraag worden geacommodeerd. Echter, uiterlijk na 2018 zal Deventer niet meer beschikken over uitgifbaar aanbod. De gemiddelde duur van ideevorming tot aan uitgifte bedraagt voor bedrijventerreinen ongeveer 7 jaar. Dat zou betekenen dat binnen nu en twee jaar nieuwe terreinen aan de planvoorraad moeten worden toegevoegd en dat nieuwe zoeklocaties wenselijk zijn. Gezien de economische situatie van dit moment is het evenwel erg onzeker hoe de vraag naar bedrijventerreinen zich zal ontwikkelen.

Figuur 6.2: Confrontatie vraag en aanbod bedrijventerreinen in Deventer in ha, 2006-2030

Bron: provincie Gelderland en gemeente Deventer

Al met al kan worden geconcludeerd dat er reeds zorgvuldig met de bestaande ruimte wordt omgesprongen en dat de aanleg van nieuwe terreinen de enige optie is om de vraag te kunnen accommoderen. Van een ijzeren voorraad (vijf keer de jaarlijkse uitgifte) is al jaren geen sprake meer. De ruimtewinst door revitalisering is beperkt en bovendien al voor een belangrijk deel opgesoupeerd, Deventer is inmiddels zo goed als klaar met herstructureren en de daaruit gerealiseerde ruimtewinst is reeds opnieuw uitgegeven. Er is beperkte leegstand. Voor Deventer betekent herstructurering geen alternatief voor de aanleg van nieuw terrein en er is dus sprake van een acuut probleem. Deventer kan het zich niet veroorloven extra vertraging op te lopen bij de aanleg van het terrein, wil het de economie van de stad geen blijvende schade aandoen.

6.2 Vraag en aanbod kantoorlocaties

Aanbod kantoren

Deventer ontwikkelt zich steeds meer tot een kantoorstad. Regionaal gezien kan de kantorenmarkt in Apeldoorn en Zwolle als de voornaamste concurrenten van Deventer worden beschouwd. Beide markten zijn ruim twee tot tweeënhalf keer groter dan Deventer en ook de dynamiek van opname en nieuwbouw is in deze steden aanzienlijk groter.

Deventer heeft globaal gezien vier grotere kantoorlocaties:

- Het Hanzepark (Keulenstraat, Munsterstraat e.o);
- De Zuid-As (Zutphenseweg, mr. H.F. de Boerlaan);
- De As Binnenstad - Colmschate (Holterweg/Hunnepeweg/Snippelingsdijk);
- Het stationsgebied (Buitensingel, Verzetslaan, Leeuwenbrug) .

De afgelopen jaren is de totale kantorenvorraad van Deventer per saldo nagenoeg gelijk gebleven. Op 1 januari 2009 bedroeg de totale omvang circa 322.000 m², 2.000 m² meer dan in 2008 en 2007.

Het aanbod op 1 januari 2009 is ten opzichte van 1 januari 2008 met 7 % toegenomen en bedroeg circa 60.500 m², oftewel 18,8% van de totale voorraad. Dit is aanmerkelijk hoger dan de frictieleegstand, de leegstand van 5-6% die nodig is als smeerolie voor een goed functionerende kantorenmarkt. Het meeste aanbod is te vinden op het Hanzepark en langs de Zuid-as. In totaal zijn er tien locaties met aaneengesloten metrages groter dan 2.000 m².

In de volgende tabel is per deelgebied het aanbod van kantoorruimte gespecificeerd (> 500 m²).

Tabel 6.2: Ontwikkeling aanbod kantoorruimte in Deventer in m², 2008-2020

Deelgebieden	2005	2006	2007	2008	2009
Deventer centrum	11.100	10.600	6.600	9.800	7.090
Deventer Hanzepark	39.200	40.900	40.400	39.700	36.430
Deventer overig	9.900	10.900	10.900	7.200	16.980
Totaal	60.200	62.500	57.900	56.700	60.500

Bron: Rodenburg bedrijfsmakelaars.

Het huidige aanbod bedraagt zoals gezegd 60.500 m². De kwaliteit van deze meters laat te wensen over. In 2008 analyseerde de gemeente Deventer de toenmalige leegstand. Uit deze analyse bleek dat ongeveer de helft van de kantoorruimtes meer dan drie jaar leeg stond. Nog eens 10% stond tussen de twee en drie jaar leeg.

Gepland aanbod: blijvende toevoegingen

Ondanks de omvangrijke leegstand zal in de komende jaren in Deventer nog steeds nieuw gebouwd worden. Hiervoor zijn twee hoofdredenen aan te dragen:

1. Huurders prefereren nieuwe en moderne kantoorruimte op goed bereikbare locaties. Hierbij moet de kanttenuing worden gemaakt dat de overstap naar een nieuw pand wordt vereenvoudigd door incentives, waardoor elders problemen ontstaan die niet door de verhuurder zelf worden gevoeld.
2. Vanuit (inter)nationaal perspectief wordt Nederland gezien als een aantrekkelijke beleggingslocatie voor vastgoed. Ontwikkelaars blijven ontwikkelen omdat er een aanhoudende vraag van (buitenlandse) beleggers is.

Volgens de grootste makelaars in Deventer zijn de beste locaties voor nieuwbouw in de toekomst nabij het NS-station en nabij de A1 (locaties met een duidelijk bereikbaarheidsprofiel).

Naar verwachting zal het aanbod in 2009 en de jaren daarna verder toenemen. In de volgende tabel zijn de harde en zachte plannen opgenomen voor ontwikkeling van gemeentelijke kantorenlocaties. Ook particuliere locaties zijn, voor zover bekend, meegenomen.

Tabel 6.3: Ontwikkeling aanbod m² kantoor in Deventer, 2009-2020

Omschrijving	2009	2010-2012	2013-2020	2009-2020
Totaal	0	58.200	71.000	129.200

Bron: gemeente Deventer

In totaal zit in de periode 2009-2020 129.000 m² kantoren in de planning voor Deventer dat kan worden toegevoegd aan de voorraad. Mochten alle harde en zachte plannen doorgang vinden dan zal de totale voorraad in 2020 464.000 m² bedragen (exclusief onttrekking als gevolg van transformatie en sloop). Het meeste additionele aanbod zal worden gerealiseerd tussen 2010 en 2012. In deze periode zou dan jaarlijks gemiddeld bijna 23.000 m² op de markt worden gebracht.

In de jaren daarna neemt het aantal meters in de pijplijn af. Ook in de kantorenmarkt geldt dat zelden volgens prognose wordt toegevoegd. De realisatie laat in het algemeen een grillig verloop zien met soms grote pieken en dalen. En is dus maar de vraag of deze meters ook allemaal daadwerkelijk volgens prognose worden gerealiseerd. Zeker in de komende paar jaar zal de vraag een flinke deuk oplopen als gevolg van de huidige economische crisis. Een deel van het geplande aanbod zal worden uitgesteld en wellicht zal voor een deel zelfs afstel gelden. En dat gegeven biedt weer kansen voor andere locaties die later in de planning staan.

Beleggers in vastgoed komen steeds meer op afstand te staan

Exploitanten van vastgoed komen op steeds grotere afstand van de vastgoedobjecten te staan. Dit geldt voor Nederland als geheel, maar is zeker ook in Deventer het geval. De vastgoedmarkt is een globaliserende markt. Steeds vaker tonen buitenlandse beleggers zich geïnteresseerd in Nederlandse vastgoedportefeuilles. Vooral op de kantorenmarkt zijn veel buitenlandse investeerders actief, vooral Duitse, Amerikaanse en Britse partijen nemen steeds grotere posities in.

Er kan zowel rechtstreeks als via gespecialiseerde vastgoedvehikels in vastgoedobjecten worden belegd. Rechtstreeks beleggen in vastgoedobjecten wordt aangeduid als direct vastgoed. Beleggen via speciale vehikels heet indirect vastgoed. Naarmate een regio meer beleggers in indirect vastgoed telt, is de betrokkenheid bij dat vastgoed kleiner. In Deventer is dit duidelijk het geval. Deventer telt namelijk steeds minder beleggers in direct vastgoed. Daardoor staan de feitelijke geldschieters verder af van de Deventer kantorenmarkt, is er een geringere binding met de stad en zijn beleggers niet of minder snel genegen te handel wanneer zich problemen op deze lokale markt voordoen.

Vraag naar kantoren

In de periode tussen 2003 en 2008 bedroeg de opname ten minste 9.000 m² met als hoogtepunt 2004 met een opname van 23.000 m². De opname van kantoorruimte was in Deventer in 2008 gelijk aan de opname in 2006 en 2007 en kwam uit op 12.500 m². In 2008 betrof de opname, mede door een beperkte toevoeging van nieuw aanbod, vooral bestaande meters (11.700 m²). In totaal werden in 2008 19 transacties geregistreerd, 5 meer dan in 2007.

De kantorenmarktratio – de jaarlijkse opname als percentage van het aanbod – is voor Deventer relatief laag en bedroeg in 2008 19% (3% daling t.o.v. 2007). Dat betekent dat het beschikbare aanbod relatief groter is dan de vraag. Door een forse opname van kantoorruimte in het centrum van Deventer is de kantoorratio in dit deelgebied in 2008 gestegen van 13% naar 72%. De kantoorratio voor het Deventer Hanzepark bedroeg 10% de overige deelgebieden kenden een ratio van 13%.

Uit deze cijfers blijkt de ingezette trend waarbij in tegenstelling tot de afgelopen jaren de binnenstedelijke locaties weer in trek zijn vanwege het voorzieningenniveau en de nabijheid van een NS-station. Een kantoorcomplex op een wat ouder bedrijventerrein in Deventer heeft minder de voorkeur van bedrijven. Mede hierdoor is het aantal lastig te verhuren decentrale locaties met een minder gunstige ligging ten opzichte van OV en voorzieningen de afgelopen jaren toegenomen, zeker wanneer er bovendien sprake is van een minder gunstig bereikbaarheidsprofiel. De oudere locaties op het Hanzepark en de Zuid-as hebben voor de huidige vragers aan belang ingeboet. De nieuwe zijn juist in trek.

Toekomstige vraag²⁷: verschillende scenario's

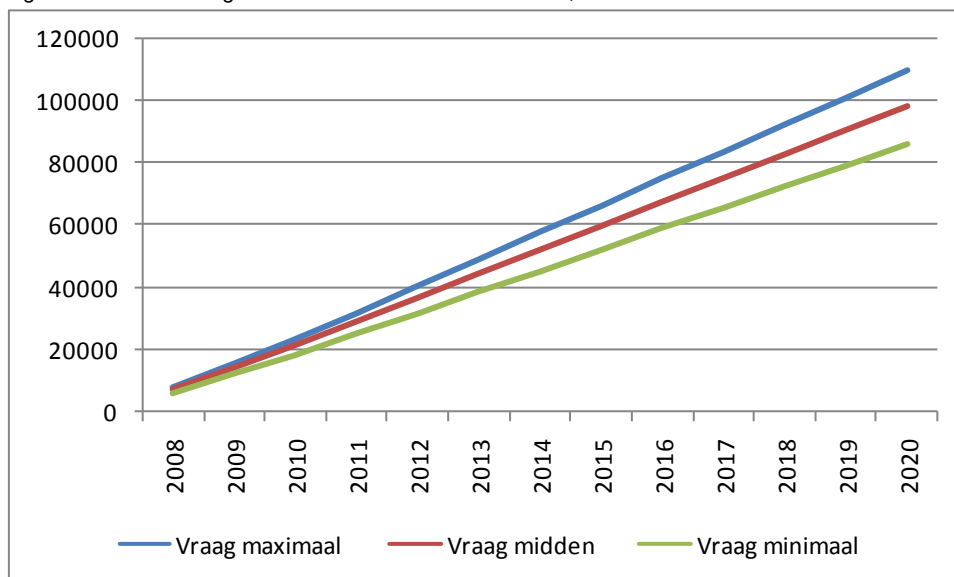
De toekomstige vraag naar kantoren zal zich voor de komende tijd moeilijk laten voorspellen omdat deze nauw samenhangt met de sterk verslechterende economische omstandigheden. Er zijn wel trends waarneembaar die duiden op een structureel teruglopende vraag naar kantoorruimte op de langere termijn ongeacht de economische ontwikkelingen.

Door BCI worden drie scenario's onderscheiden die worden aangeduid met het behoudende, het midden- en het maximum scenario en die samenhangen met economische groeiscenario's. Bij een voorspoedige economische groei en een verdere verdienstelijking van de economie zal het maximum scenario opgeld doen. Volgens dit scenario bedraagt de gemiddelde jaarlijkse behoefte 7.700 m². De behoefte in de totale periode tot aan 2020 zal uitkomen op 110.000 m². Bij een meer gestage economische groei zal de vraag lager liggen. Het middenscenario gaat uit van een totale behoefte van 98.000 m² voor de gehele periode oftewel 7.100 m² per jaar. Volgens het behoudende scenario zal de jaarlijkse vraag niet hoger liggen dan gemiddeld 6.100

²⁷ De vraagzijde brengen we in beeld aan de hand van de behoefteramingen van BCI die het bureau eind 2002 voor de regio Stedendriehoek heeft opgesteld (nieuwbouwbehoefte).

m², hetgeen resulteert in een gecumuleerde vraag van 86.000 m² tot 2020. De bandbreedte tussen het hoge en behoudende scenario is beperkt, omdat verwacht wordt dat de verdienstelijking de komende jaren aan zal houden. Het maximum scenario is het scenario dat zich het meest conform de feitelijke vraagontwikkeling gedraagt.

Figuur 6.3: Ontwikkeling behoefte aan kantoren in Deventer, 2008-2020

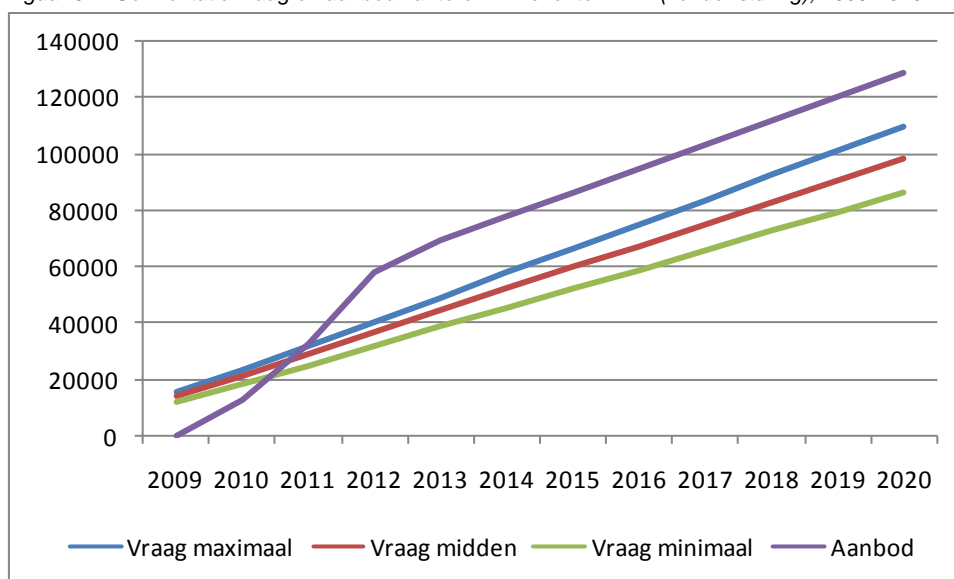
Bron: BCI 2003.

Vooraf de kwaliteit van een kantoorobject en de omgeving waarin deze objecten staan, zullen in de toekomst een steeds grotere rol spelen. Er zal in de toekomst wel behoefte blijven aan kwalitatief hoogwaardige kantoorruimte op goede locaties.

Match tussen vraag en aanbod

Op grond van de laatste cijfers bedraagt het aanbod circa 60.500 m². Voor een aanzienlijk deel betreft het minder courant vastgoed dat al langere tijd leeg staat (algemeen verouderd, suboptimale bereikbaarheid, uitstraling van vastgoed en omgeving). Ook de huidige vraag komt niet of in beperkte mate overeen met het huidige aanbod. Het aanbod voldoet dus momenteel niet aan de vraag. In de volgende grafiek is voor de gemeente Deventer de toekomstige vraag naar nieuwe kantoren afgezet tegen de aanbodplanning. De figuur bevat drie vraaglijnen en een aanbodlijn.

Figuur 6.4: Confrontatie vraag en aanbod kantoren in Deventer in m² (zonder sturing), 2009-2020

Bron: BCI en gemeente Deventer

Wanneer het totale kantorenprogramma met particuliere en gemeentelijke plannen wordt gerealiseerd en er geen bijsturing van het programma plaatsvindt, zal het aanbod de vraag het maximum scenario overstijgen (een overschot van circa 20.000 m²). Indien de vraag lager zal uitvallen, zal de mismatch tussen vraag en aanbod groter zijn. Vooral in de jaren 2010-2012 worden volgens het huidige programma veel meters kantoor aan de markt toegevoegd en met name in deze jaren ontstaat het overaanbod. Daarna ontwikkelen vraag en aanbod zich min of meer in gelijk tempo en volgt de vraag het aanbod op gepaste, maar niet langer oplopende afstand. Deze situatie zal zich alleen voordoen als ook daadwerkelijk al het geplande aanbod volgens prognose zal worden gerealiseerd.

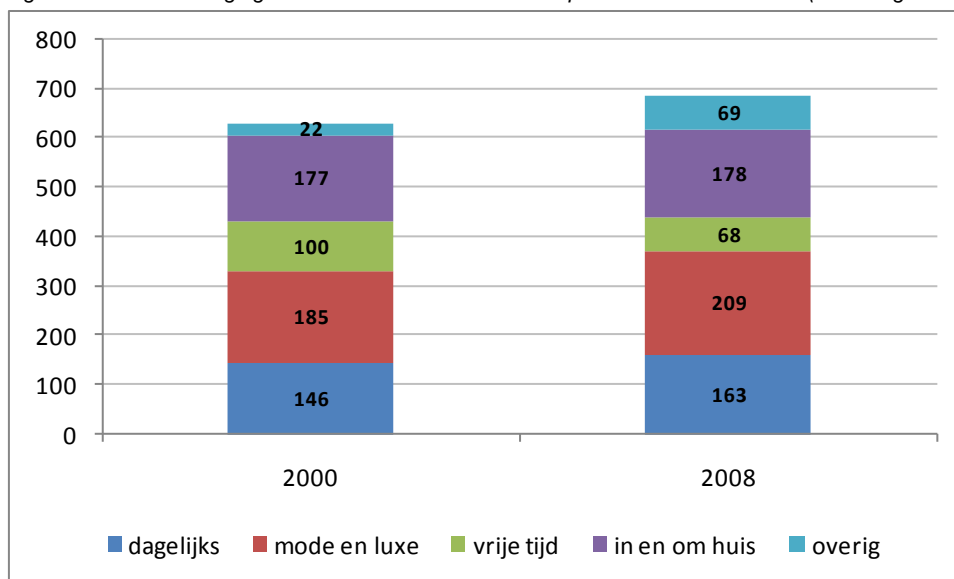
6.3 Detailhandellocaties

In figuur 6.5 is de ontwikkeling van het aantal detailhandelsvestigingen weergegeven, tevens is in deze figuur te zien in welke branche er een groei of daling van het aantal vestigingen heeft plaatsgevonden.

Het totaal aantal vestigingen is in de afgelopen acht jaar toegenomen van 630 tot 688. In deze periode opende het nieuwe winkelcentrum in de Boreel en de Vijfhoek haar deuren en door de gemeentelijke herindeling van 2005 maakt Bathmen deel uit van het Deventer totaal. Deze ontwikkelingen zorgen voor een groei van 57 vestigingen.

Tussen de branches zijn de verschillen aanzienlijk. Het aantal detailhandelsondernemingen dat zich richt op mode en luxe is in zeven jaar tijd met 24 toegenomen. De vrijetijdsbranche (sport en spel, hobby en mediawinkels) noteerde een daling van 32 ondernemingen. De branche 'dagelijks' kreeg er 17 vestigingen bij en 'in en om huis' bleef in aantallen vestigingen nagenoeg gelijk.

Figuur 6.5: Aantal vestigingen in Deventer in 2000 en 2008 per detailhandelsbranche(excl. leegstand)

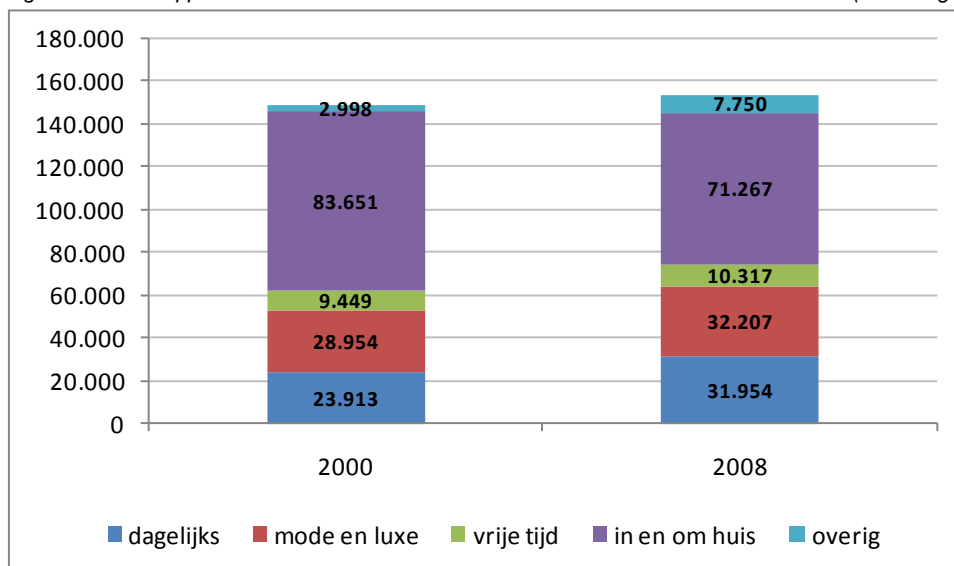

Bron: Locatus, bewerking gemeente Deventer.

In onderstaande figuur is de ontwikkeling van het vloeroppervlak in de detailhandel binnen de gemeente Deventer te zien. Het totale oppervlak is in 2008 ten opzichte van 2000 met 4.500 m² toegenomen tot 153.000 m². De toename valt in het bijzonder toe te schrijven aan de opening van de Boreel (+13.500 m²), maar ook de komst van het winkelcentrum in de Vijfhoek en de toevoeging van de meters in Bathmen dragen bij aan de groei. Dat er evenwel een saldotoevoeging van 4.500 m² resteert, komt onder andere door het vertrek van Morres (-12.520 m²).

De branche in en om het huis gebruikt de meeste vierkante meters, maar de laatste jaren is er sprake van een daling. In 2008 heeft Morres in Deventer haar deuren gesloten en daarmee is de daling binnen de branche aanzienlijk. De andere branches maken een groei door.

Figuur 6.6: Vloeroppervlak detailhandel in Deventer 2000 en 2008 naar detailhandelsoort (excl. leegstand)

Bron: Locatus, bewerking gemeente Deventer.

Leegstand

In tabel 6.4 is per detailhandelslocatie het aantal lege vierkante meters weergegeven. De meeste onbenutte vierkante meters zijn door het vertrek van Morres te vinden in de Snipperling. Meer dan 15.000 m² staat daar leeg. De hoge leegstand in de binnenstad is voor een belangrijk deel het gevolg van winkelruimten in de Boreel die ten tijde van de meting nog niet opgevuld waren. Daarnaast springt de hoge leegstand van Dorp Colmschate, de Boxbergerweg, Zamenhofplein en de dorpskern in Bathmen in het oog.

Tabel 6.4: Aantal lege vierkante meters per detailhandel locatie in 2008

	Totale m2	Lege m2 1)
Binnenstad Deventer	66.009	9.876 2)
Keizerslanden	4.606	60
Colmschate (Flora)	6.522	0
Zwaluwenburg	1.058	0
Dorp Colmschate	3.543	1.425
Snipperling	39.878	15.095 3)
Boxbergerweg	5.847	1.548
Zamenhofplein (C. Huygensstraat/P. de Hooghstraat)	3.441	952
Brinkgreverweg/Rielerweg/Beestenmarkt	3.985	219
Deltaplein	1.235	0
Andriessenplein (De Vijfhoek)	2.725	0
Borgele	1.103	0
Centrum Schalkhaar	7.284	165
Centrum Diepenveen (Dorpstraat)	1.814	0
Centrum Bathmen	5.231	1.874
Overige locaties	31.018	590
Totaal	185.299	31.804

1) Let op: de hier getoonde leegstand vormt een momentopname en bevat naast detailhandel ook leegstand als gevolg van bestemmingswijziging, maar ook leegstaande verkooppunten (niet-zijnde detailhandel).

2) Het betreft hier hoofdzakelijk nog leegstaande winkelruimten in de Boreel die op dat moment nog niet gevuld waren. Inmiddels is het merendeel van de winkelruimten in de Boreel bezet.

3) Dit is inclusief de leegstand in de voormalige Morresvestiging (12.500 m²).

Bron: Locatus, bewerking gemeente Deventer.

Er zijn ook winkelcentra waar geen of bijna geen leegstand is. De locaties Colmschate (Flora), Zwaluwenburg, Keizerslanden, Deltaplein, Andriessenplein, Borgele, en Centrum Diepenveen zitten zo goed als vol.

Detailhandelslocaties

Binnenstad

Het huidige detailhandelsoppervlak van de binnenstad is meer dan 66.000 m², ruim eenderde van het totale areaal. Daarmee is het de grootste concentratie in de gemeente. Zowel het aantal vestigingen (+65) als het aantal vierkante meters vloeroppervlak (+16.000 m²) is in 2008 in vergelijking met 2000 toegenomen. De stevige groei van het aantal m² verkoopvloeroppervlak (vvo) is voornamelijk het gevolg van de komst van de Boreel.

De binnenstad biedt vooral ruimte aan winkels in de branche mode en luxe. Met 162 vestigingen en de 40% van het totale areaal drukken zij een stevige stempel op het aanbod in de binnenstad. Ongeveer driekwart van de Deventer modebranche is in de binnenstad gevestigd.

Keizerslanden

Het winkelcentrum Keizerslanden is een winkelcentrum met hoofdzakelijk detailhandel voor de dagelijkse boodschappen, elf van de achttien ondernemingen vallen in dit segment. Op dit winkelcentrum is er bijna geen sprake van leegstand. Ten tijde van de meting was slechts 60 m² onbezet; inmiddels zijn alle winkelruimten gevuld. Er zijn op dit moment plannen om het winkelcentrum uit te breiden met circa 5.000 m².

Colmschate (Flora)

Het winkelcentrum Colmschate heeft in 2008 6.500 m² vloeroppervlak. Van de ondernemingen die op het winkelcentrum actief zijn, valt ongeveer eenderde in de branche dagelijks en eenderde is mode en luxe. Het is dus een meer gevarieerd winkelcentrum dat tot de grotere in Deventer behoort. Er is geen leegstand op dit winkelcentrum en er bestaan al enkele jaren uitbreidingsplannen.

Zwaluwenburg

Met een verkoopvloeroppervlak van net iets meer dan 1.000 m² is Zwaluwenburg de kleinste detailhandellocatie in Deventer. In totaal gaat het ook om niet meer dan drie winkels, waarvan twee in de branche dagelijks.

Dorp Colmschate

Tegenover winkelcentrum Flora bevinden zich nog tien winkels aan de Holterweg. Eén op de twee valt in de branche in en om het huis. Er zijn twee leegstaande panden à 1.425 m².

Runshopping Center de Snipperling

De Snipperling is in dit geval een vreemde eend in de bijt, omdat het geen winkelcentrum in de traditionele zin van het woord is. Hier mag alleen grootschalige niet dagelijkse detailhandel worden gevestigd. In 2008 was er 40.000 m² beschikbaar voor detailhandel, maar er is sprake van flinke leegstand. Er stonden in 2008 vijf vestigingen leeg met een totale vloeroppervlak van meer dan 15.000 m². In 2008 is de leegstand, zoals gezegd fors toegenomen door het vertrek van Morres.

Boxbergerweg

Het detailhandelsgebied rond de Boxbergerweg telt 42 vestigingen. Daarvan komen de meeste voor rekening van de branche in en om het huis, op de voet gevolgd door de branche dagelijks en mode en luxe.

Zamenhofplein (Cornelis Huygensstraat en Pieter de Hooghstraat)

Gelet op het aantal m² leegstand ten opzichte van het totaal vormt het Zamenhofplein een zorgenkindje. Zes van de zestien vestigingen staan leeg. De problemen doen zich met name voor aan de Pieter de Hooghstraat, waar vier vestigingen leegstaan. Van de ondernemingen die er zitten, is de helft actief in de detailhandel voor dagelijkse boodschappen.

Brinkgeverweg/Rielerweg/Beestenmarkt

Op deze locatie ligt het aantal vierkante meters op bijna 4.000 m² in 2008. Er heeft een herstructurering plaatsgevonden aan de Beestenmarkt, waarbij leegstaande panden gesloopt en twee grootschalige supermarkten voor teruggekomen zijn. Van de 31 vestigingen is de helft actief in de dagelijkse boodschappenbranche, elf vallen er in het niet dagelijkse segment en vier objecten staan leeg.

Deltaplein

Het Deltaplein in Rivierenwijk is een kleine detailhandelslocatie met hoofdzakelijk winkels voor dagelijkse boodschappen. Het voortbestaan van het Deltaplein vormt één van de projecten in het kader van de herstructurering Rivierenwijk.

Andriessenplein (De Vijfhoek)

Dit is een nieuw winkelcentrum in de Vijfhoek met een oppervlak van 2.700 m², verdeeld over negen vestigingen. Het Andriessenplein heeft echt een verzorgende functie, omdat het zich vooral op de dagelijkse detailhandel richt. Het centrum kent geen leegstand.

Borgele

Dit is het op één na kleinste winkelcentrum van de gemeente Deventer met een vloeroppervlak van iets meer dan 1.100 m² en zeven vestigingen. Van deze zeven vestigingen vallen er zes onder de noemer dagelijks.

Centrum Schalkhaar

Het winkelcentrum Schalkhaar heeft meer niet-dagelijkse detailhandel dan dagelijkse. De branche in en om het huis is met acht vestigingen de grootste. In totaal gaat het om bijna 7.300 m² aan verkoopvloeroppervlak.

Centrum Diepenveen

In 2008 telt Diepenveen tien detailhandelsvestigingen, waarvan er geen één leeg staat. Het vloeroppervlak bedraagt 1.800 m². Diepenveen heeft zowel een boodschappenfunctie als een functie voor de niet-dagelijkse detailhandel (vooral mode en luxe).

Centrum Bathmen

Het winkelbestand in Bathmen bestaat uit 30 vestigingen met een totale vloeroppervlakte van ruim 5.200 m². Hiervan staat echter wel bijna 1.900 m² leeg. Het bestand heeft net als in Diepenveen zowel een boodschappenfunctie als een functie voor de niet-dagelijkse detailhandel. Hierin zijn de branches in en om het huis en mode en luxe de belangrijkste.

Overige locaties

Onder overige locaties vallen alle solitaire detailhandelsondernemingen die niet direct binnen een winkelcentrum of dorpscentrum vallen. In 2008 zijn er 119 van deze detailhandelsvestigingen door de gemeente heen gevestigd, met een vloeroppervlak van 31.000 m². De branche in en om het huis neemt verreweg het grootste deel van het vloeroppervlak (76%) voor haar rekening.

6.4 SWOT

7 Economische benchmark Deventer

Het laatste onderdeel van deze verkenning is een economische benchmark van Deventer met concurrerende en nabijgelegen steden. De zes steden waarmee een vergelijking wordt gemaakt zijn:

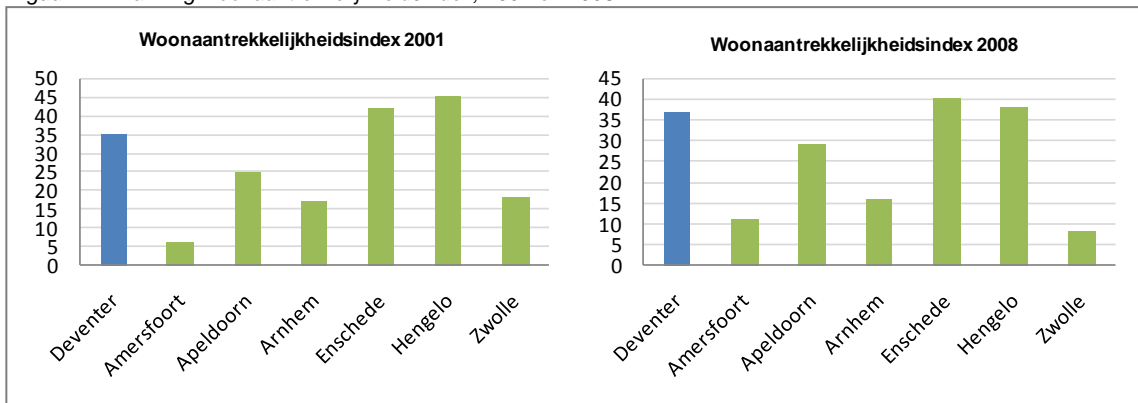
- Apeldoorn;
- Zwolle;
- Amersfoort;
- Hengelo;
- Enschede;
- Arnhem.

De benchmark is uitgevoerd aan de hand van de 'Atlas voor Gemeenten 2009' en de 'Benchmark gemeentelijk ondernemersklimaat' van het ministerie van Economische Zaken. Hier lichten we er een aantal economisch belangrijke punten uit, maar kijken we ook naar enkele punten die van invloed zijn op het vestigingsklimaat van de steden. De rode lijnen die in de figuren staan weergegeven, geeft het gemiddelde van de 50 grootste gemeenten van Nederland (G50) weer.

Woon aantrekkelijkheidsindex: Deventer aan onderkant middenmoot

Deze (samengestelde) index²⁸ geeft aan hoe aantrekkelijk een stad is om in te wonen. Hoe aantrekkelijker een stad als woonplaats is, hoe beter een stad in staat is om goed opgeleide mensen aan zich te binden.

Figuur 7.1: Ranking woon aantrekkelijkheidsindex, 2001 en 2008

Bron: Atlas voor Gemeenten 2009.

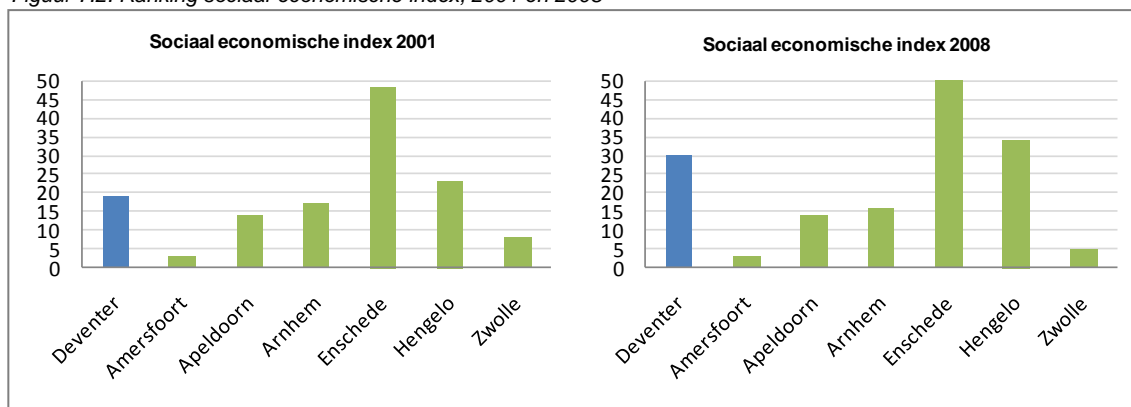
Uit deze figuur blijkt dat de woon aantrekkelijkheid van Deventer van de 50 grootste gemeenten in Nederland aan de onderkant van de middenmoot eindigt. Momenteel staat Deventer op de 37^e plaats. Van de onderscheiden steden scoren alleen Enschede en Hengelo lager. Verder valt in deze figuur de opkomst van Zwolle en de teruggang van Apeldoorn op.

Sociaal-economische index: Deventer valt terug

Bij deze index wordt er gekeken naar hoe een gemeente er op sociaal-economisch vlak voorstaat. De sociaal-economische index is gebaseerd op arbeidsparticipatie, opleidingsniveau en werkgelegenheid²⁹.

²⁸ De woon aantrekkelijkheidsindex bestaat uit bereikbaarheid van banen (per auto en OV), cultureel aanbod, veiligheid, percentage koopwoningen, nabijheid natuurgebieden, culinair aanbod, aanwezigheid universiteit en percentage vooroorlogse woningen.

Figuur 7.2: Ranking sociaal-economische index, 2001 en 2008

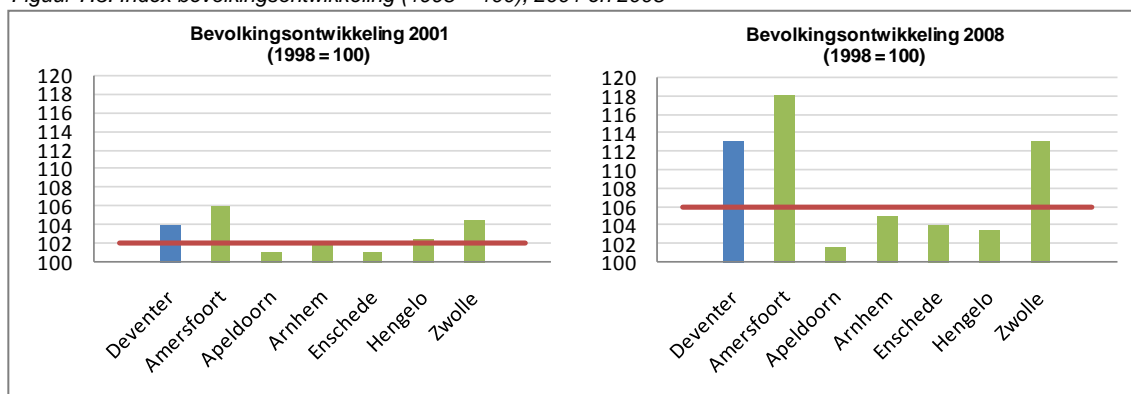
Bron: Atlas voor Gemeenten 2009.

Net als bij de woonattractiviteitsindex scoren Amersfoort en Zwolle ook in deze index goed, op enige afstand gevolgd door Apeldoorn en Arnhem. Deventer viel tussen 2001 en 2008 maar liefst 10 plaatsen terug, waarbij we uit de 'Atlas voor Gemeenten' niet kunnen afleiden wat de oorzaak van deze daling is. Hengelo zakt eveneens tien plaatsen, terwijl Enschede in de onderste regionen blijft verkeren.

Bevolking: forse groei in Deventer

Hoe snelt groeit de bevolking in een bepaalde gemeente? Die vraag wordt hier beantwoord, aan de hand van een indexcijfer met als basisjaar 1997.

Figuur 7.3: Index bevolkingsontwikkeling (1998 = 100), 2001 en 2008

Bron: Atlas voor Gemeenten 2009.

Van de steden in de benchmark groeit de Deventer (en Zwolse) bevolking na die van Amersfoort het snelst. Hierbij past wel de opmerking dat de groei van het inwonertal voor een belangrijk deel voortkomt uit de gemeentelijke herindeling met de gemeenten Diepenveen en Bathmen.

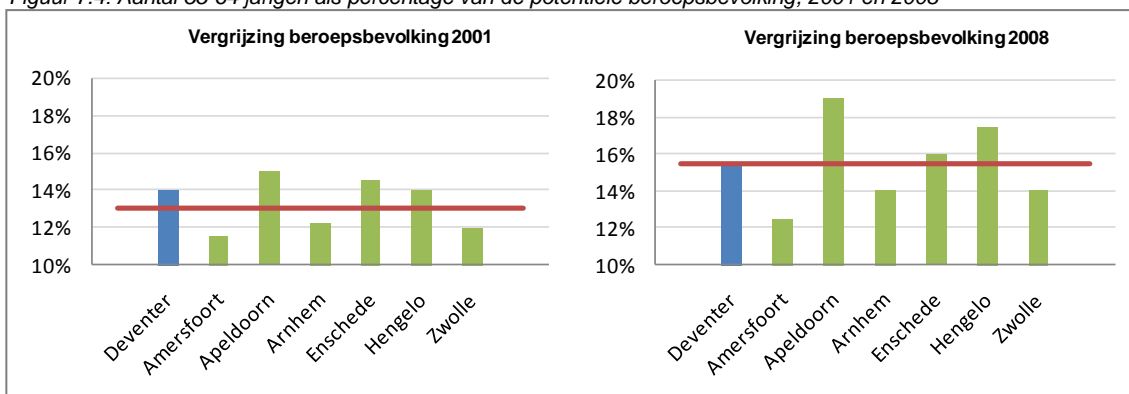
Vergrijzing beroepsbevolking: Deventer scoort gemiddeld

In hoofdstuk 4 van de Economische verkenning kwam reeds naar voren dat de beroepsbevolking van Deventer in de afgelopen 10 jaar in toenemende mate uit 55-64 jarigen bestaat. Hoe verhoudt Deventer zich voor wat betreft deze tendens tot de andere onderscheiden steden? Hierbij gaat het evenwel niet om het aandeel 55-64 jarigen op de beroepsbevolking, maar op de *potentiële* beroepsbevolking³⁰.

²⁹ De sociaal-economische index bestaat uit bijstand, werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, armoede, percentage laagopgeleiden, participatie vrouwen, banen en percentage groeisectoren.

³⁰ Alle personen in de leeftijdscategorie 15 tot 65 jaar.

Figuur 7.4: Aantal 55-64 jarigen als percentage van de potentiële beroepsbevolking, 2001 en 2008

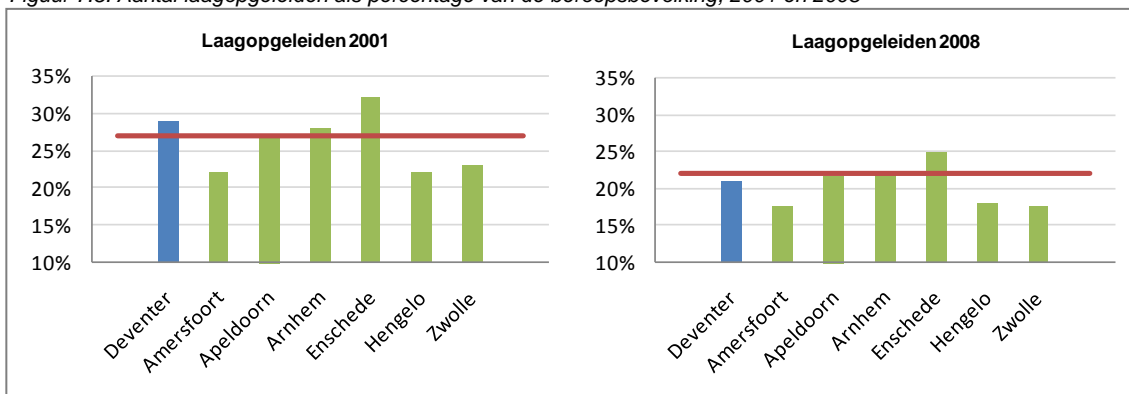
Bron: Atlas voor Gemeenten 2009.

Deventer zit rond het G50-gemiddelde als het gaat om de vergrijzing van de potentiële beroepsbevolking. In Amersfoort bestaat deze groep slechts voor een beperkt deel uit 55-64 jarigen. Apeldoorn bevond zich in 2001 al boven het G50-gemiddelde en dit verschil werd de afgelopen jaren alsmaar groter.

Laagopgeleiden: percentage loopt in Deventer flink terug

Tot de lager opgeleiden worden personen gerekend die maximaal basisonderwijs, lbo, vbo, vmbo, mavo, de eerste drie jaar van havo of vwo of mbo niveau-1 hebben gevolgd.

Figuur 7.5: Aantal laagopgeleiden als percentage van de beroepsbevolking, 2001 en 2008

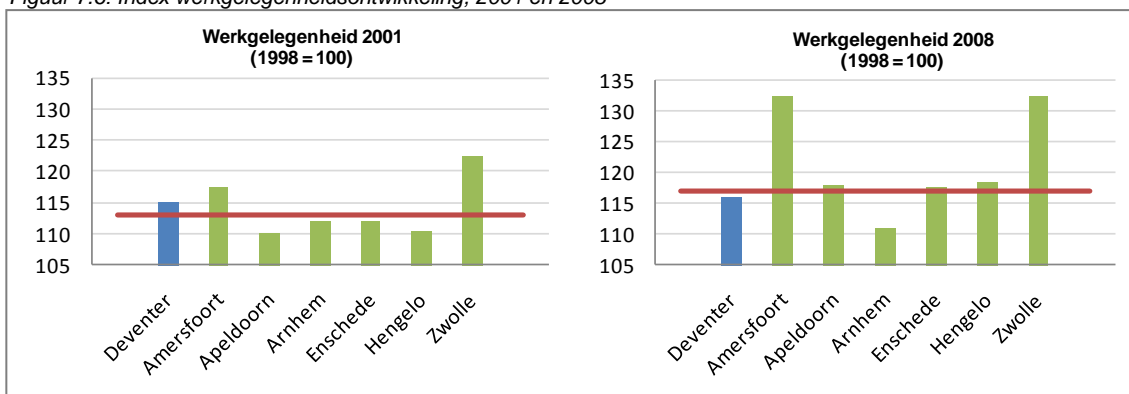
Bron: Atlas voor Gemeenten 2009.

In Deventer liep het aandeel laagopgeleiden in de afgelopen jaren flink terug: lag dit percentage in 2001 nog boven het G50-gemiddelde, inmiddels bevindt de Deventer score zich daaronder. Ook de andere onderscheiden steden maakten een daling van het aandeel laagopgeleiden door, met uitzondering van Amersfoort en Hengelo.

Werkgelegenheid: gemiddelde groei in Deventer

De volgende figuur geeft aan de hand van indexcijfers een overzicht van de ontwikkeling van het aantal banen ten opzichte van het basisjaar 1998.

Figuur 7.6: Index werkgelegenheidsontwikkeling, 2001 en 2008

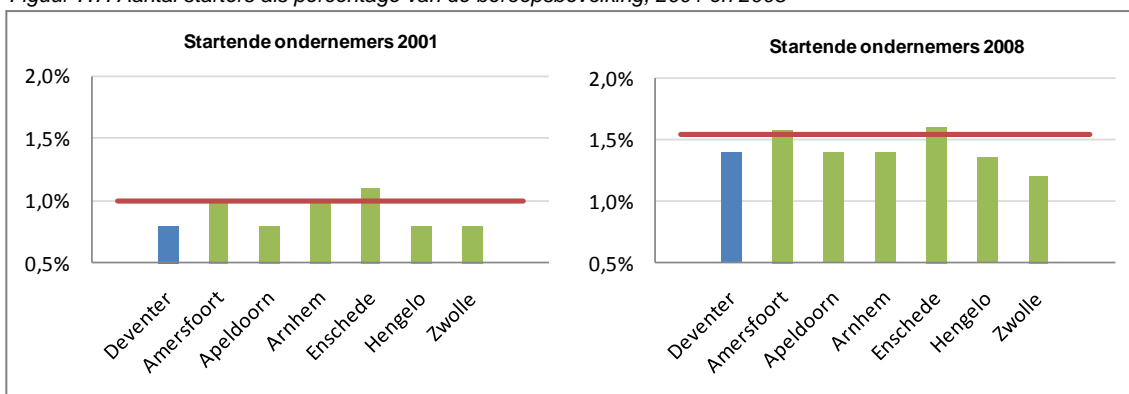
Bron: Atlas voor Gemeenten 2009.

De groei van het aantal arbeidsplaatsen in Deventer loopt redelijk in de pas het gemiddelde van de G50, al zien we na 2001 wel een kleine achterstand ontstaan. Amersfoort en Zwolle noteren flinke groeicijfers, Arnhem blijft achter.

Startende ondernemers: Deventer nadert G50-gemiddelde

Met startende ondernemers wordt hier het aantal starters als percentage van de beroepsbevolking bedoeld.

Figuur 7.7: Aantal starters als percentage van de beroepsbevolking, 2001 en 2008

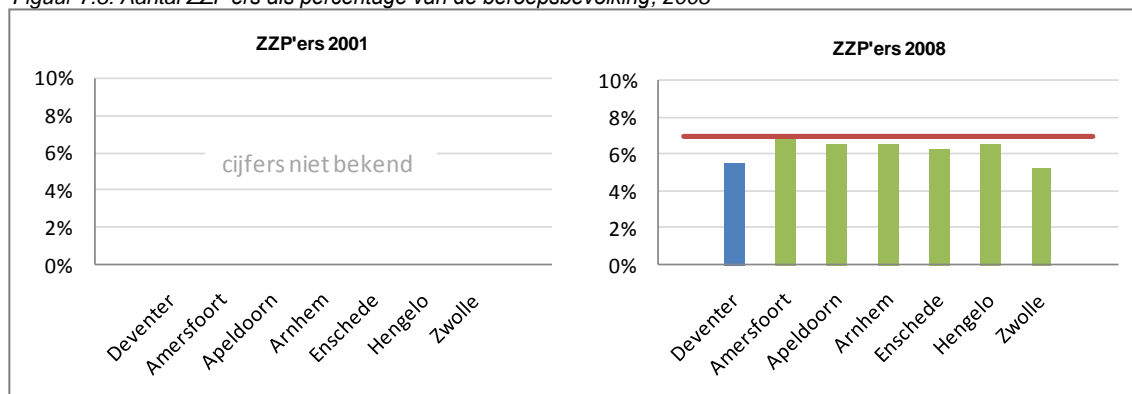
Bron: Atlas voor Gemeenten 2009.

Het eerste dat opvalt, is dat het aantal starters in de G50 in zijn totaliteit toenam, van 1% naar 1,5%. Verder springt in het oog dat van de vergeleken steden in 2001 en 2008 alleen Amersfoort en Enschede op het gemiddelde van de G50 zitten, de rest blijft daaronder. Net als in Apeldoorn en Hengelo is het aantal starters in Deventer tussen 2001 en 2008 verhoudingsgewijs wel flink gegroeid. Deventer nadert daarmee het gemiddelde van de G50.

ZZP'ers minder goed vertegenwoordigd in Deventer

Zelfstandigen zonder personeel zijn mensen met een eigen bedrijf die staan ingeschreven bij de Kamer van Koophandel. Dit item is dit jaar voor het eerst opgenomen in de 'Atlas voor Gemeenten'; cijfers over 2001 zijn niet bekend.

Figuur 7.8: Aantal ZZP'ers als percentage van de beroepsbevolking, 2008

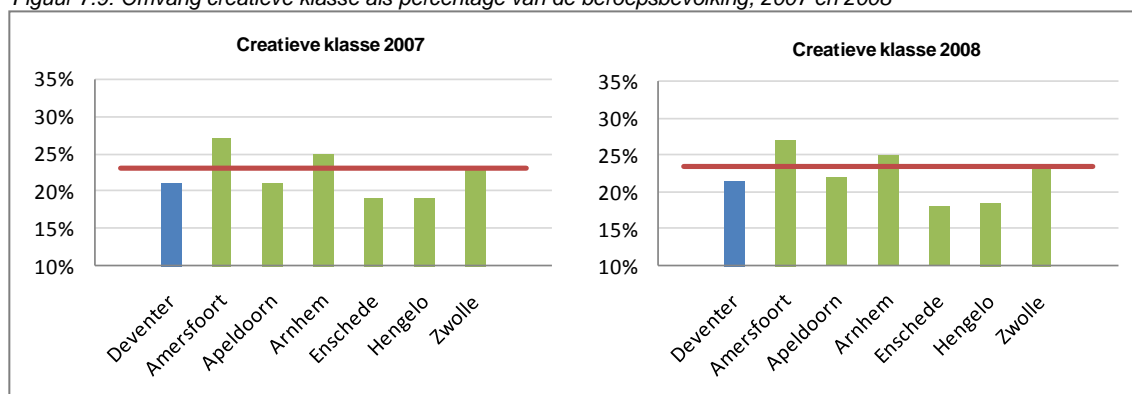
Bron: Atlas voor Gemeenten 2009.

Met iets minder dan 6% zijn de ZZP'ers in Deventer en Zwolle minder goed vertegenwoordigd. Met uitzondering van Amersfoort scoren ook de overige onderscheiden steden onder het G50-gemiddelde.

Creatieve klasse: iets minder creatieven in Deventer dan op G50-niveau

Van de creatieve klasse zijn alleen cijfers over 2007 en 2008 beschikbaar. De creatieve klasse betreft het aandeel creatieven³¹ in de beroepsbevolking.

Figuur 7.9: Omvang creatieve klasse als percentage van de beroepsbevolking, 2007 en 2008

Bron: Atlas voor Gemeenten 2009.

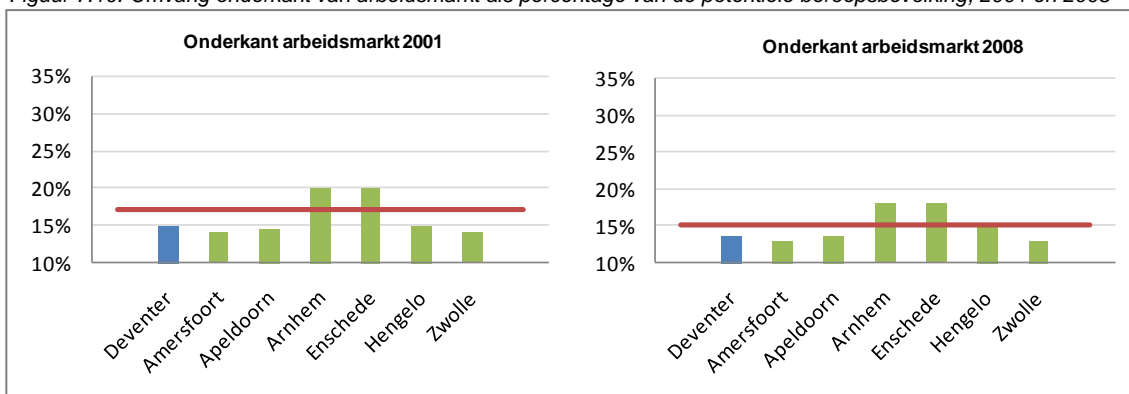
De vergeleken steden zitten dicht bij elkaar, met Amersfoort en Arnhem als positieve uitschieters en Hengelo en Enschede als negatieve uitschieters. Toch liggen vier van de zeven steden – waaronder Deventer – onder het gemiddelde van de G50.

Onderkant van de arbeidsmarkt in Deventer kleiner dan G50-gemiddelde

De onderkant van de arbeidsmarkt omvat de groep mensen die niet zonder hulp van de overheid in werk of inkomen kan voorzien. Het gaat om mensen met een WWB-, arbeidsongeschiktheids- of WW-uitkering, maar ook personen die gesubsidieerd werk verrichten.

³¹ De 'Atlas voor Gemeenten' hanteert een ruime omschrijving van de creatieve klasse. Onder deze groep vallen volgens de Atlas de bedenkers van creatieve ideeën (zoals onder andere wetenschappers en onderzoekers, ingenieurs, tv-makers, musici, kunstenaars, etc.) en de uitvoerders van creatieve ideeën in kennisintensieve economische sectoren (zoals onder andere managers, specialisten, verkopers van creatieve ideeën, financiële dienstverlening, etc.).

Figuur 7.10: Omvang onderkant van arbeidsmarkt als percentage van de potentiële beroepsbevolking, 2001 en 2008

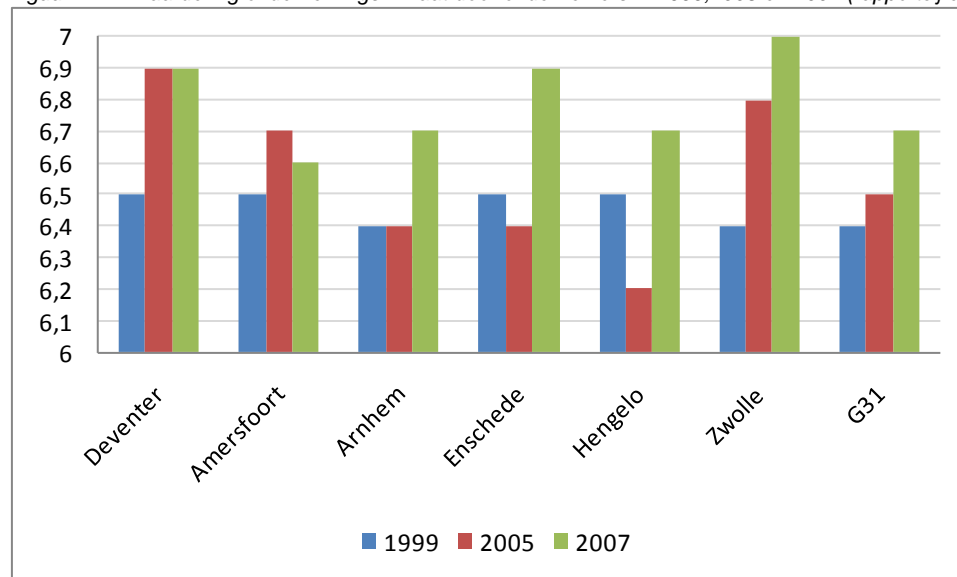
Bron: Atlas voor Gemeenten 2009.

Van de onderscheiden steden hebben alleen Arnhem en Enschede een omvang van de onderkant van de arbeidsmarkt die boven het G50-gemiddelde uitkomt. Tussen 2001 en 2008 is het aandeel van de groep gestaag afgenomen, ook in Deventer.

Ondernemersklimaat: Deventer scoort goed

Uit het rapport 'Benchmark gemeentelijk ondernemingsklimaat' van het ministerie van Economische Zaken, blijkt dat Deventer goed scoort in vergelijking met de gemiddelde beoordeling van de 31 grote steden in Nederland.

Figuur 7.11: Waardering ondernemingsklimaat door ondernemers in 1999, 2005 en 2007 (rapportcijfers)

Bron: Ecorys.

De waardering voor het ondernemersklimaat in Deventer is ruim voldoende. Wanneer de vergelijking wordt gemaakt met de steden uit de benchmark³², dan blijkt dat Deventer een tiende lager scoort dan Zwolle en gelijk aan Enschede. De andere steden hebben een lager rapportcijfer gekregen. Hekensluiter is Amersfoort waar de ondernemers het ondernemingsklimaat met een 6,6 beoordeelden. In Deventer is het rapportcijfer de laatste twee jaar gelijk gebleven, terwijl in de meeste andere steden de waardering is gegroeid.

³² Voor Apeldoorn zijn geen cijfers bekend.

Conclusie

Uit bovenstaande benchmark blijkt dat Deventer veelal gemiddeld scoort ten opzichte van de vergeleken steden, maar ook vergeleken met de G50 als geheel doet Deventer aardig mee.

Positieve uitschieter in deze benchmark is de bevolkingsgroei. En tevens zijn de ontwikkelingen op het gebied van de laagopgeleiden (daarvan zijn er relatief steeds minder in Deventer) gunstig, wordt het ondernemersklimaat in verhouding met andere steden goed gewaardeerd en is het snel groeiende aantal starters een positieve tendens.

In negatieve zin zijn er ook een paar zaken die iets minder scoren. Zo blijft het aantal ZZP'ers en de omvang van de creatieve klasse iets achter bij de G50.

Al met al staat de Deventer er behoorlijk voor, maar liggen er zeker uitdagingen voor de toekomst.

8 Begrippen/definities

Beroepsbevolking	Alle personen in de leeftijdscategorie van 15 tot 65 jaar die: <ul style="list-style-type: none"> • ten minste twaalf uur per week werken, of • werk hebben aanvaard waardoor ze ten minste twaalf uur per week gaan werken, of • verklaren ten minste twaalf uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste twaalf uur per week te vinden.
Bruto arbeidsparticipatie:	Aandeel van de werkzame en de werkloze beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking (zie hieronder).
Cash cows	Eén van de vier categorieën binnen de portfolioanalyse van de economie, die begin jaren zeventig is ontwikkeld door de Boston Consulting Group. Een 'cash cow' heeft een groot marktaandeel in een stabiele, volwassen markt, maar een klein groeipotentieel.
Detailhandel:	Alle bedrijven met Sbi '93-code 52.
Dogs	Eén van de vier categorieën binnen de portfolioanalyse van de economie, die begin jaren zeventig is ontwikkeld door de Boston Consulting Group. Een 'dog' heeft een klein marktaandeel in een stabiele, volwassen markt en eveneens een klein groeipotentieel.
Hightech industrie:	Vervaardiging van kantoormachines, overige elektrische machines, audiovideo-, telecommunicatieapparatuur, medische apparaten (Sbi '93-code 30, 31, 32, 33).
Kennisdiensten:	Uitgeverijen & drukkerijen, financiële instellingen en dienstverlening, verzekeringswezen & pensioenen, computersoftware, overige zakelijke diensten, research (Sbi '93-code 22, 65, 66, 722, 73, 74).
Kleinbedrijf	Bedrijvigheid in de profit sector (zie hieronder) met minder dan 10 werknemers.
Lowtech industrie:	Vervaardiging van overige industriële producten (Sbi '93-code 15, 17, 18, 19, 202, 203, 204, 205, 21, 231, 26, 27, 28, 36).
Maakindustrie:	Alle bedrijven binnen de sectie industrie met Sbi '93-code 16 t/m 20, 22 en 26 t/m 37.

Mediumtech:	Vervaardiging van chemische producten, producten van rubber en kunststof, machines en apparaten en transportmiddelen (Sbi '93-code 24, 25, 29, 34, 35).
Middenbedrijf	Bedrijvigheid in de profit sector (zie hieronder) met 10-99 werknemers.
MKB:	Alle bedrijven in de profit sector (zie hieronder) met minder dan 100 werknemers vallen onder het midden- en kleinbedrijf (MKB).
Netto arbeidsparticipatie:	Aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking (zie hieronder).
Potentiële beroepsbevolking:	Alle personen in de leeftijdscategorie 15 tot 65 jaar.
Procesindustrie:	Alle bedrijven binnen de sectie industrie met Sbi '93-code 21 en 23 t/m 25. Kenmerkend voor de procesindustrie is de industriële vervaardiging van chemische producten, grondstoffen en halffabricaten, met name met behulp van chemische, biochemische en/of fysische processen.
Profit sector	Alle bedrijvigheid in de Sbi'93-secties A, D, E, F, G, H, I, J, K, en O (ofwel exclusief de sectoren 'openbaar bestuur/overheid', 'onderwijs' en 'gezondheids- en welzijnszorg').
Question marks	Eén van de vier categorieën binnen de portfolioanalyse van de economie, die begin jaren zeventig is ontwikkeld door de Boston Consulting Group. Een 'question mark' heeft een klein marktaandeel in een stabiele, volwassen markt, maar een groot groeipotentieel.
Stars	Eén van de vier categorieën binnen de portfolioanalyse van de economie, die begin jaren zeventig is ontwikkeld door de Boston Consulting Group. Een 'star' heeft een groot marktaandeel in een stabiele, volwassen markt en eveneens een groot groeipotentieel.
Startkwalificatie	Minimaal een havo- of vwo-diploma, dan wel mbo-niveau-2 afgerond.
Toegevoegde waarde	Het verschil tussen de marktwaarde van productie en de daarvoor ingekochte grondstoffen. De toegevoegde waarde drukt de essentie van produceren uit, namelijk het toevoegen van waarde aan een goed.
Vrijtijdseconomie:	Alle bedrijven binnen de Horeca (Sbi '93-sectie H) en alle aan cultuur, sport of recreatie gerelateerde bedrijvigheid (de Sbi '93 codes 925 t/m 927).
Werkzame beroepsbevolking:	Alle personen in de leeftijdscategorie van 15 tot 65 jaar die betaald werk hebben van 12 uur of meer per week.

Zorgeconomie:

Onder de zorgeconomie vallen de volgende Sbi'93 bedrijfsklassen:

- Gezondheids- en welzijnszorg: 851, 853;
- Groothandel en handelingsbemiddeling: 5146, 51475, 51877, 52272, 5231, 5232, 52482;
- Elektrische en optische apparaten en instrumenten: 331
- Vervaardiging van transportmiddelen: 3543;
- Speur en ontwikkelingswerk: 73103, 7320;
- Overige dienstverlening: 93022, 9304.

